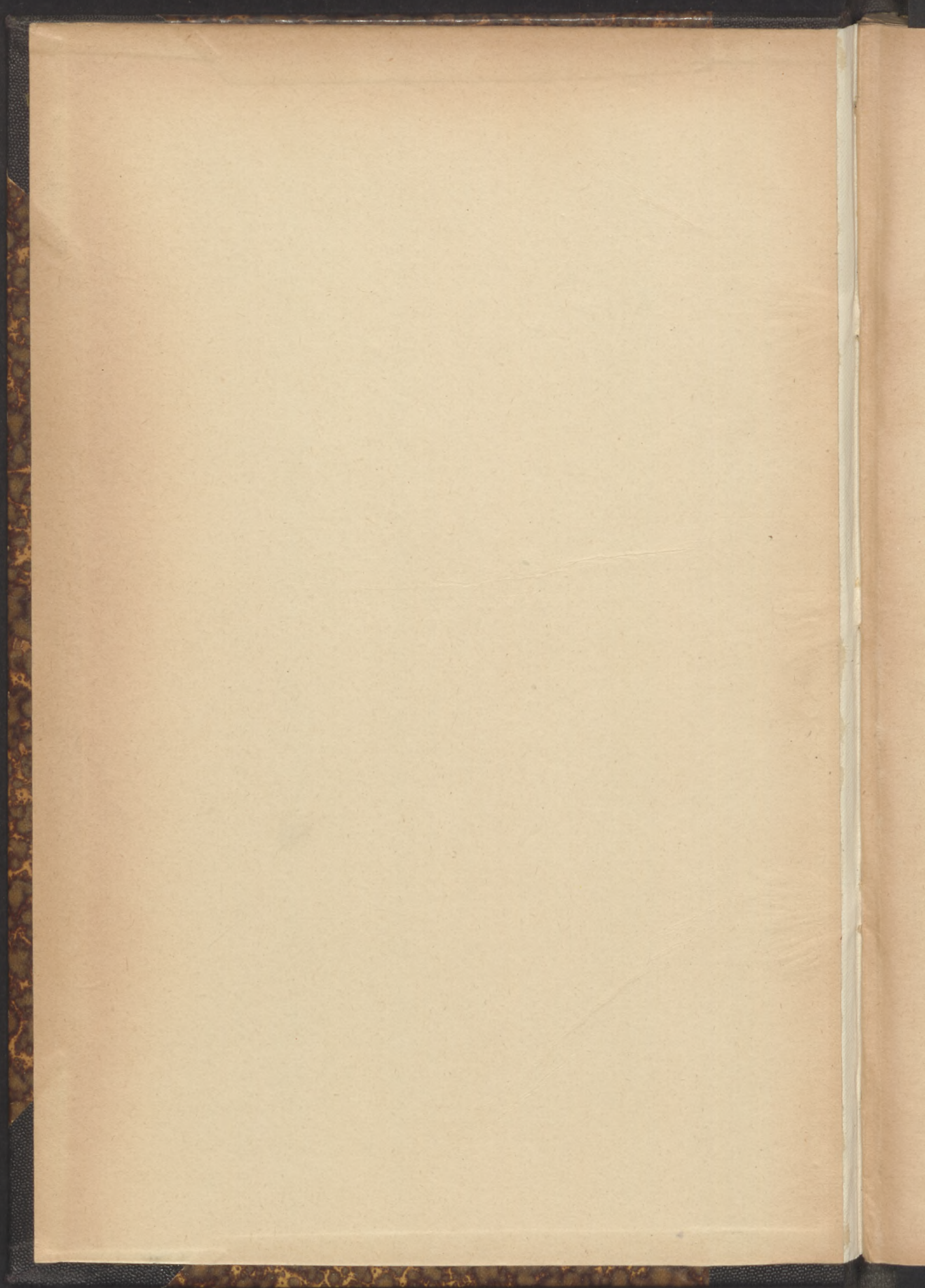
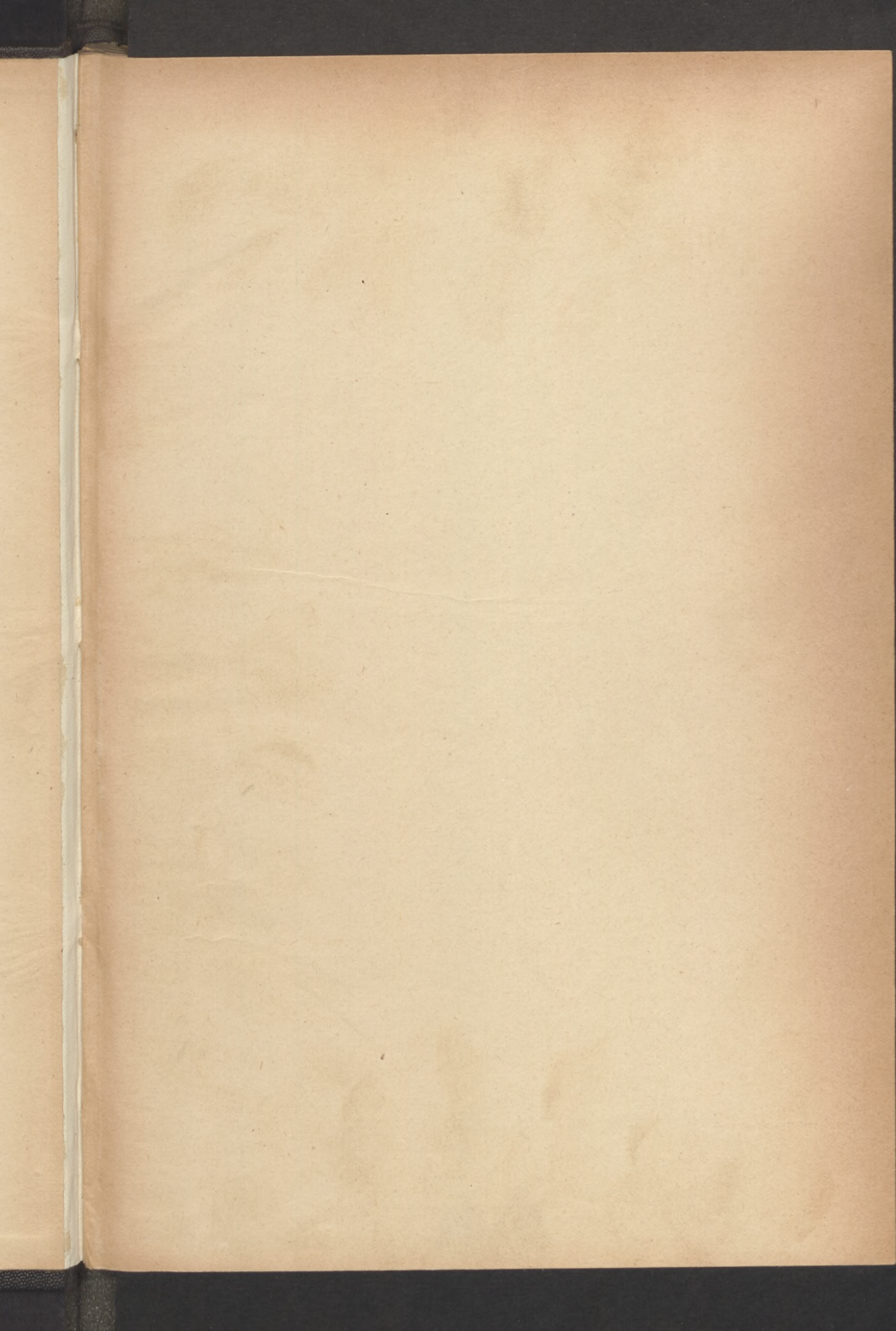
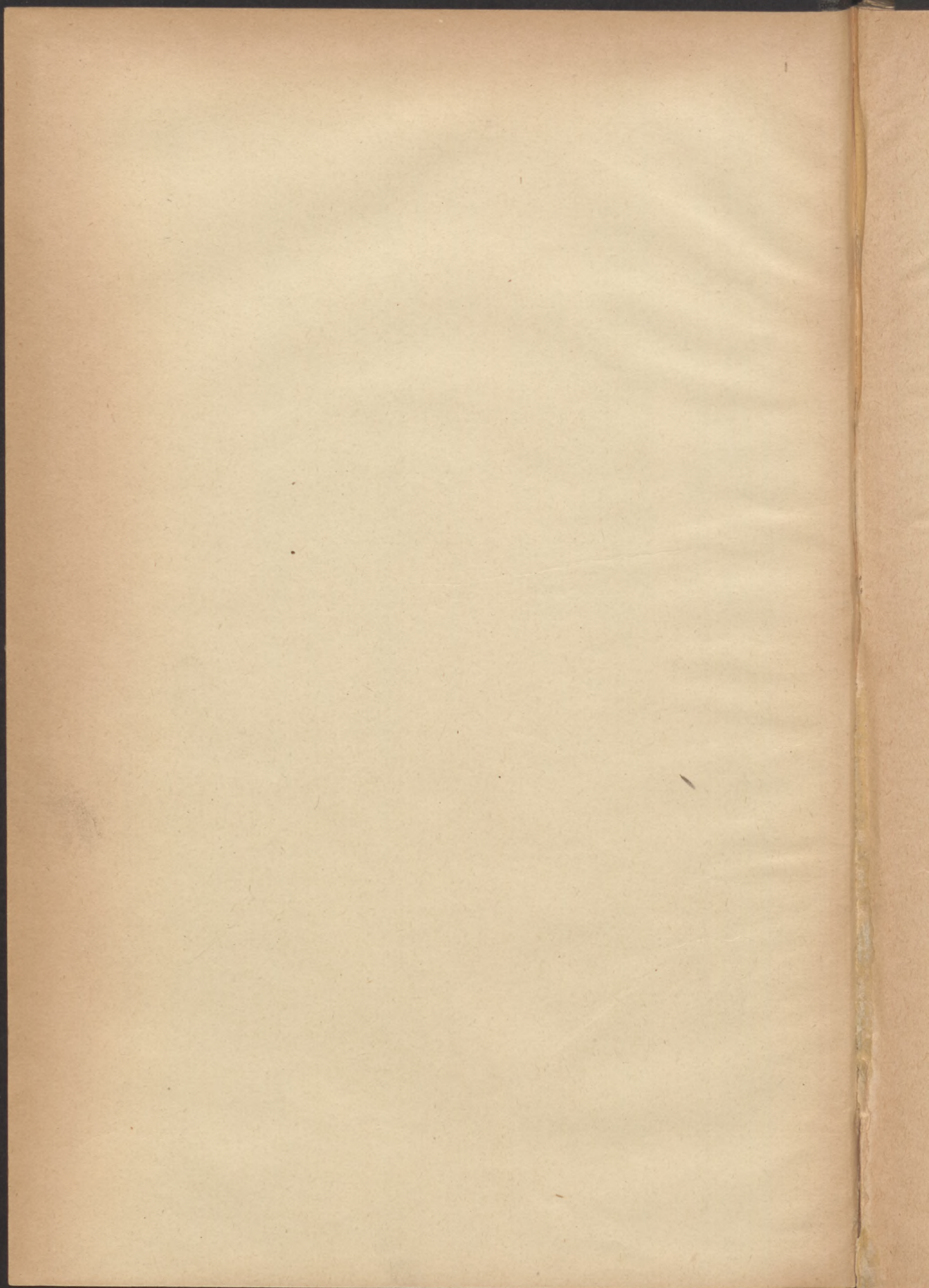

276996

A VETO-JOG A PÁPAVÁLASZTÁSON

IRTA

HANUY FERENC dr.

Különlenyomat a «Katholikus Szemle» 1904-iki évfolyamából

BUDAPEST

A STEPHANEUM NYOMÁSA

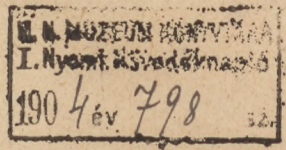
1904.

192

J. can.
4538

276996

A «LA REVUE» párisi folyóiratnak 1903. aug. 1-én, tehát X. Pius pápa megválasztása előtt három nappal, a «conclave» tartama (júl. 31.—aug. 4.) alatt megjelent száma vezető helyén «L' Élection Pontificale» címmel a pápaválasztást és a «conclave»-t történeti és jogi szempontból, bár nem a kath. hívó gyengéd tiszteletével — ezen lap iránya mellett azonban még mindig elég kimélettel — ismertette és kiterjeszkedett az u. n. *vetójogra* (tudományos nyelven: «*ius exclusivae*») is.

Ezen utóbbi fejtegetésnél a «*La Revue*» fölemlítette, hogy a vetójogra *Ausztria*, *Franciaország* és *Spanyolország* tartanak igényt; mely államok közül *Spanyolország* élt legutóbb e «jogával» (!) 1831-ben, amikor *Giustiniani* bíboros ellenében *Marco y Catalan* spanyol bíboros átadta a bíbornoki testület «*decanus*»-ának a spanyol követ által, a spanyol király fölhatalmazásából kiállított iratban foglalt «*exclusivá*»-t, amely azt eredményezte, hogy az akkor (1831. január 6.) viszonylagos többséggel (44 szavazatból 24) bíró *Giustiniani helyett* a bíborosok testülete *Capellari* bíbornokot választotta meg (1831. febr. 2.) pápává, aki XVI. Gergely néven kormányozta az egyházat 1846-ig.

Majd áttért az 1846. és 1878-iki «conclavé»-kra, amelyeken *Ausztria* az «*exclusio*» jogával élni akart, de mindkét ízben a megbízott bíboros (1846-ban *Gaisruck*, 1878-ban *Ganglbauer*) lekéselt a «conclave»-ról. (Megjegyzendő, hogy az utóbbi, az 1878-iki «*exclusiva*» csupán mende-monda.)¹

És Ausztriának ezen két (?) alkalommal nem sikerült «*exclusiva*»-jára a «*La Revue*» nem minden animóztatás nélkül meg-

¹ Dr. Ludwig *Wahrmund*, Das Ausschliessungsrecht der kath. Staaten Österreich, Frankreich und Spanien bei den Papstwahlen, Wien, 1888., 234. l.

jegyzi, hogy lám! *Ausztria megbizottai egy idő óta úgy járnak, mint Offenbachnak mesebeli karabélyosai: mindig későn jönnek.*¹

A szellemes francia író (H. Mereu) hihetőleg az ajkába harapott, midőn cikkének megjelenése után négy nappal tudomást szerzett az 1903. évi conclave (aug. 1., 2., 3., 4.) eseményeiről és az azon Ausztria-Magyarország által kijelentett «exclusiva» sikeréről: most az egyszer «Autriche» mégis jókor jött be, sőt tagadhatatlanul döntő — bár természetesen csak negatív irányban — befolyást gyakorolt a pápaválasztásra.

Az 1903. évi «conclave»-ban Ausztria-Magyarország által alkalmazott «exclusiva» tényéhez kétség nem fér már. Aki a külügy-minisztériumhoz közel álló «*Fremdenblatt*» aug. 17-iki számában megjelent és hivatalos forrásra hivatkozó közlemény² után még kételkedett abban, hogy az exclusiva (magánértesülések szerint 1903.

¹ «*La Revue*» 1. Aout p. 266—7: «A l'avant-dernier conclave, le cardinal Gayrück, envoyé d'Autriche, était chargé de prononcer l'exclusion contre Mastai Ferretti, mais il arriva à Rome le lendemain du jour où Pie IX. avait été élu. Enfin, après la mort du pontife l'Autriche avait aussi donné l'ordre, dit-on, au cardinal Ganglbauer de déclarer que la Cour de Vienne frappait de veto l'élection du cardinal Pecci, mais son éminence Ganglbauer apprit en route que le cardinal Pecci était élu et avait pris le nom de Léon XIII. Comme on voit, depuis quelque temps, les ordres de l'Autriche au conclave arrivent toujours trop tard ainsi que les légendaires carabiniers d'Offenbach».

² A «*Fremdenblatt*» közleményét (a M. Á. aug. 18. száma után) az alkalmazott «exclusiva»-nak a konkrét esetre vonatkozó (az exclusiva személyi éle) indokolása miatt érdemesnek találok megörökíteni. Így szól a közlemény: «X Pius megválasztása, amelyet az egész katolikus világ és azontúl is osztatlan megelégedéssel fogadtak, az egész sajtónak gazdag anyagot szolgáltatott a megbeszélésre és különösen sokat kommentáltak azt a hírt, hogy *Ausztria-Magyarország a jelöltek egyike ellen kifogást emelt.* Habár az a sokféle, részben nagyon drámai sallang, amellyel e hírt terjesztették és különösen az az állítás, mintha ez alkalomból a szent-kollégiumban valósággal viták keletkeztek volna, a fanatikus koholmány benyomását teszi, mégis, mint illetékes helyen szerzett értesülés alapján konstatálhatjuk, *tény, hogy a monarchia élt vetőjogával.* Kormányunk ezzel egy békés, engesztelékeny szellemű kardinális megválasztását célozta és elégtételül szolgálhat, hogy oly név került ki az urnából, amely mindenütt helyesléssel üdvözöltetett. X. Pius pápában oly férfiú lépett a pápai trónra, akinek engesztelékeny és férfias lénye azzal a reménnyel biztat, hogy surlódások nem fognak bekövetkezni, hogy nem nyomulnak előtérbe politikai szempontok, hogy az egyház magasztos hivatását befolyásolják. *A mi érdekünkben állt, hogy megakadályoztassék egy választás, amely az utolsó idők nem egy tapasztalatából következően, oly ellentéteket támasztott volna, aminek az egyház és állam közti viszonyt megzavarni nem szabad.* Bizonyára fölösleges kiemelni, hogy *az osztrák-magyar kormányt nem egy más hatalom indította arra a lépésre.*»

aug. 2-án, a «conclave» második napján) megtörtént, annak kétségét bizonyára eloszlatta *Goluchowsky* gróf osztrák-magyar külügyminiszternek az 1903—4. évi delegációk megnyitása napján (1903. dec. 16.) a magyar külügyi albizottság ülésében előadott «exposé»-ja, amelyben *Goluchowsky* gróf hivatalosan és politikai tanácskozás keretében elismerte, hogy az 1903. évi «conclave» alatt a «habsburgi császári koronához» («mit der Habsburgischen Kaiserkrone verbundene Prerogative») fűződő vetőjog alkalmazásba vétetett, továbbá kijelentette azt is, hogy arról a jövőben sem fognak a korona birtokosai lemondani, de egyúttal *Goluchowsky* gróf cáfolni törekedett azon tudományos ellenvetéseket, hogy a vetőjog nem is létezik, továbbá, hogy az az egyház törvényeivel vagy legalább is a pápaválasztás szükségszerű szabadságával ellenkezik, továbbá azon politikai ellenvetést, hogy jelen esetben a vetőjog Ausztria-Magyarország szövetségesének kívánságára (hármasszövetség) gyakoroltatott volna.

Ezen külügyi exposé és a reá az osztrák delegáció költségvetési albizottságában (1904. január 11-én) és a magyar delegáció külügyi albizottságában (1904. febr. 4., 15. és 16.) történt fölszólalások a vetőjognak, a «ius exclusivae»-nak elsőrendű aktualitást adtak.

Csak sajnálni lehet, hogy ez által ezen elsősorban egyházi és tudományos kérdés a napi politika hullámai közé keveredett. De azért ez nem gátolhatja meg, sőt inkább még kíváncsabbá teszi az állami «exclusiva» kérdésének megvilágítását a történelem és a jog szempontjából.

Az állami «exclusivá»-nak nagy irodalma van.

Legújabbban főleg dr. L. *Wahrmund*¹ czernowitzi és dr. J. B. *Sägmüller*² tübingeni tanárok foglalkoztak behatóan ezen kérdéssel előbb önálló két-két szakmunkában, majd később az «*Archiv für kath. Kir-*

¹ Dr. L. *Wahrmund* föntid. műve; továbbá u. a. szerzőtől: *Beiträge zur Geschichte des Exclusionsrechtes bei den Papstwahlen aus röm. Archiven*, Wien, 1890. Mindkét művet ismertette az «*Archiv. f. kath. Kirchenrecht*»-ben Dr. Christ. *Lingen* és pedig az előbbi az 1889. évf. 61. köt. 359—365., a másikat u. o. 1891. évf. 65. köt. 161—165. lapon.

² Dr. J. B. *Sägmüller*, *Die Papstwahlen und die Staaten von 1447—1555*. Tübingen, 1890., továbbá u. a. szerzőtől: *Die Papstwahlbulen und das staatliche Recht der Exclusive*, Tübingen, 1892. Mindkét művet a hírneves kánonjogász: R. *Scherer* ismertette a «*Litterarische Rundschau*»-ban és pedig az előbbi 1892. évf. 106—8. hasábon, az utóbbit 1893. évf. 265—7. hasábon.

chenrecht» 1894., 1895. és 1896. évi folyamaiban váltott polemiákban, de ezenkívül is még *Wahrmund* a «*Kritische Vierteljahrsschrift*»-ben.

Épen ezen két írónak állásfoglalása jelzi a történészek és jogászok közt az «exclusiva» jelentőségére és mai állására vonatkozó két fölfogást.

Wahrmund a három volt kath. nagyhatalomnak úgy a multa, mint a jelenre nézve «*jogot*» vindikál, de azt csak a XVII. század végétől vagy a XVIII. század elejétől fogva származtatja, mint «formalis exclusio»-ra vonatkozó és törvényes joggyakorlat útján szerzett «jog»-ot, míg a XVI. és XVII. századra nézve az állítja, hogy akkor még nem birtak ezen államok «jog»-gal a «formalis exclusio»-ra, hanem a hatalmak római követői csak a conclave kebelében alakuló bíbornok-pártokra törekedtek hatni annak titkos vagy nyílt bejelentésével, hogy megbízóik (az illető nagyhatalom) ezen vagy azon bíbornok megválasztását ellenzik.

Sägmüller ezzel szemben azt vitatja, hogy a nagyhatalmaknak a XVI. században való beléavatkozása a pápaválasztásba lényegileg ugyanaz volt, mint a XVIII. században vagy a XIX. században, csupán a forma változott, de valóságos «jog»-gá sohasem fejlődött ki, mert egyrészt tételes jóváhagyás nincs, másrészt pedig szokásjogról sem lehet szó, mivel hiányzik a jogszokásnak minden jegye, főleg az észszerűség és a törvényhozó legalább hallgatag beleegyezése, ez utóbbi azért, mert a pápák (IV. Pius, XV. Gergely, XII. Kelemen és IX. Pius) az általuk kibocsátott conclave-szabályzatban az ilyen szokásjog kifejlődésének expresse (?) ellene mondtak. *Sägmüller* szerint tehát csakis kényszerhelyzetből előállott gyakorlatról lehet szó az «exclusiva»-nál.

Wahrmund viszont tagadásba vette azt, hogy a «consensus legislatoris» szükséges a szokásjog keletkezéséhez, még a kánonjog terén is, valamint azt is, hogy a nevezett pápák az «exclusiva» kifejlődésének tényleg expresse ellene mondtak volna. Ezen utóbbi pont körül azután Chr. *Lingen* és L. *Wahrmund* között keletkezett irodalmi vita az «Archiv f. k. Kirchenrecht» 1894. és 1895. évi folyamaiban.¹

¹ Chr. *Lingen*, Über kirchliches Gewohnheitsrecht (Archiv f. k. K. 73. köt. 131—140., — L. *Wahrmund*, Die Bulle «Aeterni Patris» (Archiv f. k. K. 72. köt. 316—34. l.). A vita eredetileg a *Lingen* által 1889-ben (Archiv 61. köt. 360—5. l.) és 1891-ben (u. o. 65. köt. 161—5.) *Wahrmund* két föntidézett művéről megírt kritikából indult ki, amelyekben kifogásolta a *Wahrmund* által a szokásjog eredetere és fogalmára vonatkozólag elfoglalt álláspontot.

Az «exclusiva»-nak újabb irodalmát azonban ezen két tudós-nak munkássága nem meríti ki, mivel annak történeti vagy jogi részével foglalkoztak mindazon történetirók és jogi írók, kik a conclaveról vagy a pápaválasztásról irtak, kik között legrészletesebben foglalkozik az «exclusiva» történetével, jogi ismertetésével és kritikájával: Lucius *Lector*¹ (álnév, az író igazi neve: Monseigneur *Guthieu*), aki a «conclave» történetét és tételes jogát felölelő 779 oldalas művében 110 oldalt szán az «exclusiva» kérdésének.

Az «exclusiva» újabb irodalma persze az egykorú történeti forrásokra és a legrégebbi «exclusiva»-irodalomra nyul vissza adatokért, mert már a XVII. század közepén is voltak, akik a kath. nagyhatalmaknak vindikálták az «exclusiva» jogát; egész pro et contra röpirat-irodalom fejlődött ki az államok ezen joga, illetőleg az államok által bejelentett «exclusiva» kötelező ereje körül, mely iratok jórészen kéziratban, különféle olaszországi, főleg római könyvtárak kódexeiben maradtak reánk.

Az «exclusiva» kérdésével kívánok az alábbiakban foglalkozni, előadván először az «exclusiva» előfeltételeinek kifejlődését (I. fejezet), majd magának az «exclusiva»-nak kifejlődését és gyakorlásának történetét napjainkig (II. fejezet), majd annak jogi bírálatát (III. fejezet), ezen utóbbi résznél azon, a neves kánonjogászok által nagyobbrészt elfogadott véleményt fogom beigazolni törekedni, hogy az «*exclusiva*» *nem szorosan vett jog, hanem közel négyszázadon át kényszerűségből türt gyakorlat, amelynek folytatására az illető nagyhatalmaknak manapság már nincsen régi látszólagos jogcímük és alig van érdekelttségük, amelynek éppen azért a pápaválasztó-testület részéről való tekintetbe nem vétele volna kívánatos, annyival is inkább, mert az «exclusiva» jogi természetének védői sem vindikálják a tekintetbe vételnek a bíbornokokra kötelező erejét vagy pláne a választásnak, az «exclusiva» tekintetbe nem vétele esetében, érvénytelenségét.*²

¹ Lucius *Lector*, *Le Conclave, origines, historie, organisation, législation ancienne et moderne*, Paris, 1894; ugyanazon szerzőnek még egy, idevágó műve van: *L'élection papale*, Paris, 1896. — Legújabb munka a «Conclave»-ról: *Ceccaroni*, *Il conclave*, Torino, 1900., de ezen mű az «exclusiva»-ra nem terjeszkedik ki.

² Ezt, mint a III. fejezetben látni fogjuk, a jogászok egyhangúlag elismerik. *Goluchowsky* külügyminiszter is kifejezte ezt «exposé»-jában: «Was aber die angebliche Einschränkung und Behinderung der freien Papstwahl anbelangt, so muss demgegenüber hervorgehoben werden, dass das Veto, wie es gegenwärtig zum Ausdruck kommt, eher *den Charakter eines Wunsches oder einer Warnung hat*, dass es *keinen Einfluss auf die Giltigkeit* der einmal getroffenen Wahl ausüben kann, und dass *den Mächten*, die es erheben, heutzutage *noch weniger* als in der

I. Az «exclusiva» előfeltételeinek kifejlődése.

I. A történettudományban hasonlóságok (comparatio) és egyezőségek (analogia) alapján való következtetés, vagy fordítva, újabb események előző fejlődési fokozatainak csupán külsőleg hasonló régebbi események föltalálása alapján való megállapítása igen önkényes eljárás, amely tág teret nyújt az irányzatosságnak és messze jövőbe kihatólag tévesztheti meg az elméket.

E. Bernheim¹ greifswaldi egyetemi tanár az ő immár negyedik kiadásban megjelent világhírű munkájában ezt elméletileg és gyakorlati példákkal mutatja be és a mindenütt fejlődési fokozatokat kereső «szaktudós»-oknak főleg társadalomtudományi és nemzetgazdaságtani téren így elkövetett tévedéseit leplezetlenül állítja az ezeknek tudományosságát annyira bámuló világ elé.

Bernheim «Komparative Methode»-nak nevezi azt az eljárást, ha a történetkutató több forrást egymással összehasonlítva, egyiket a másiktól igyekszik megmagyarázni és eközben két irányban követ el igen gyakran tévedéseket: először az által, hogy az indukció útján való következtetést túlhajtja, midőn hasonló esemenyláncolatnak többszöri előfordulásából annak mindenkor előfordulását következteti és alkalmazza olyankor is, mikor arra nézve semmiféle támpont nincsen; másodszor: az által, midőn analógiák, egyezőségek után identitásra, azonosságra, egyenlőségre következtet, holott csak némi egyezés van a szóbanforgó két esemény vagy forrásanyag között:

«Hand in Hand mit solcher unmethodischen Anwendung der Induktion geht vielfach der Missbrauch von Analogieschlüssen. Bei diesen kommt es nicht auf die Zahl der beobachteten Fälle oder Objekte an, wohl aber auf deren nachweisliche Übereinstimmung in wesentlichen Merkmalen, woraus man auf die Übereinstimmung auch anderer, nicht erwiesener Merkmale bis zu mehr oder weniger vollständiger Identität schliesst. Hier begnügt man sich nun oft mit einer oder der andern unwesentlichen oder nicht genügend nachgewiesenen Übereinstimmung in Entwicklungsvorgängen, oder mit

Vergangenheit *materielle Mittel* zur Verfügung stehen, um ihm Geltung zu verschaffen, falls es dem Kardinalskollegium beliebt sollte, vom demselben keine Notiz zu nehmen».

¹ E. Bernheim, Lehrbuch der historischen Methode und der Geschichtsphilosophie, IV. kiadás Leipzig, 1903., 565—70. lap.

der Übereinstimmung in einer Beziehung, um die Vorgänge ohne weiteres und in allen Beziehungen gleich zu setzen, für identisch zu erklären.»¹

Ilyen eljárást követték el az állami «exclusiva» régibb jogász földolgozói közül többen.

Így a XVIII. században I. G. *Estor*,² továbbá D. H. *Kemmerich*,³ akik úgyszólván egyidejűleg foglalkoztak az «exclusiva» jogi oldalával, az «exclusivát», mint szorosan vett «jog»-ot («ius exclusivae») vindikálták a német-római császárnak azon az alapon, hogy a császárok, mint «advocati Ecclesiae Romanae» és mint a hasonló (!) befolyást gyakorló görög császárok és frank királyok és császárok utódai, évszázadokon át befolytak a pápaválasztásra és ebbeli befolyásuk fönmaradt az ú. n. «ius exclusivae»-ben; míg a Spanyolország és Franciaország uralkodóinak nincs «jog»-a az «exclusiva»-ra, csakis politikai és egyházi okokból megkezdett tényleges gyakorlat áll fenn erre nézve.

Világos itt a két különböző történelmi jelenségnek egybekapcsolása: egyik a régi császárok befolyása a pápaválasztásra akkor, mikor még a pápaválasztás nem is volt a bíboros-testületnek rezervált joga (III. Sándor pápa: 1179, III. lateráni zsinat); a másik a bíborosok kebelében keletkezett conclave-pártok viszálykodásai közben mind jobban érvényesülő világi, diplomáciai befolyásokból a XVI. században kifejlődött «exclusiva».

Ezen nem tudományos egybekapcsolását a pápaválasztásoknál tagadhatatlanul kimutatható, de egymástól teljesen független világi két befolyásolási módnak, az ú. n. «ius exclusivae» mai tudományos⁴

¹ I. m. 568—9.

² Jo. Gergius *Estor*, *Commentatio de Jure Exclusivae*, ut appellant, quo Caesar Augustus uti potest, quum Patres purpurati in creando pontifice sunt occupati, Jena 1740. — V. ö. *Wahrmund*, *Das Ausschliessungsrecht* 33—36. l.

³ Dietrich Hermann *Kemmerich*, *Programma de iure Augustissimi Imperatoris circa constituendum Ecclesiae Romanae caput*, Jena, 1740. V. ö. *Wahrmund* i. m. 36—7. l.

⁴ *Goluchowsky* gróf külügyminiszter, úgy látszik, nem vette tudomásul a tudománynak ebbeli végleges állásfoglalását (lásd alább egyik jegyzetben *Hinschius* szavait). Legalább erre vall *Goluchowsky* 1903. dec. 16. exposéjának ezen helye: «Was zunächst die erste Einwendung betrifft, so möchte ich darauf hinweisen, dass, wenn auch das Veto auf keinem bestimmten Gesetze beruht und niemals von der Kirche ausdrücklich anerkannt wurde, es sich doch im Laufe der Jahrhunderte zu einem Gewohnheitsrechte herausgebildet hat, welches in früheren Zeiten von den römischen Kaisern deutscher Nation und seither von den Trägern

védői már régen föladták, ők már csak a XVI., illetőleg a XVII. századtól fönnálló gyakorlat alapján vindikálják e «jogot» nemcsak a német-római császár utódjának: Ausztria-Magyarország uralkodójának (bár még mindig ezt nevezik első helyen az «exclusiva-jog» birlalói között), hanem épen azon az alapon Franciaország és Spanyolország államfőinek is.

De már a XVIII. században voltak, akik az állami «exclusiva» és a pápaválasztásnál érvényesülő régibb császári befolyás közti összefüggést tagadásba vették: így I. G. Ley, akinek értekezését

der habsburgischen Krone pari passu mit Frankreich und Spanien wiederholt ausgeübt wurde, so zum Beispiele von den ersteren in den Jahren 1721, 1799 (?) und 1823, von Frankreich im Jahre 1758, endlich von Spanien in den Jahren 1730 und 1831.» — Goluchowsky itt nagy tévedésbe esett, mert azok is, akik az «exclusiva» eredetét a XVI. század közepéig viszik vissza, annak első alkalmazását V. Károlynak (1549.) vagy II. Fülöp spanyol királynak (1559. év) tulajdonítják (Sägmüller, Die Papstwahlbullen, 1892., 85. l.) és hosszú időn át (egész a XVII. század második feléig) csakis a spanyol királyok gyakorolták azt (ez persze még nem volt a formális «exclusiva»). És ha Sägmüller előző munkájában (Die Papstwahlen, 1890., 231. l.) V. Károly császárnak tulajdonítja az «exclusiva» első alkalmazását, az nem változtat a dolgon, mert ez végre is nem «császárok» («römischen Kaisern deutscher Nation») gyakorlata, hanem csak egy és ez is habsburgi császár ténye lett volna (R. Scherer a Litter. Rundschau-ban, 1892. évf. 108. has. és 1893. évf. 265. has., tagadja ezen tény «exclusiva» jellegét is), amelyen mint alapon azonban nem a német császárok (I. Ferdinand), hanem a spanyol királyoknak (II. Fülöp) ettől kezdődőleg kimutatható «exclusiva» gyakorlásai nyugsznak, mint alább látni fogjuk.

Helyesen irta tehát a római Szentszék félhivatalos napilapja, az «Osservatore Romano» a Goluchowsky exposéjáról (1903. dec. 25. számában) irt cikkében ezeket:

«E poi storicamente inesatto quanto il Conte Goluchowsky afferma circa le origini del Veto, il cui uso esso fa rimontare all' epoca del Santo Romano Impero. Il diritto di Exclusiva, quale si è sviluppato ed esercitato nei quattro ultimi secoli, non ha alcun rapporto, né storico né giuridico, coi diritti d'ingerenza che gli Imperatori del Medio Evo rivendicarono nell' elezione dei Papi. Le secolari pretese degli Imperatori di Bizanzio e de' lor continuatori Sassoni e Svevi, moribonde già nell'aspra lotta delle investiture fra il Sacerdozio e l'Impero erano state definitivamente spente da Alessandro III. e da Gregorio X., allorché questi Pontefici, organizzando il Conclave, restrinsero nelle mani dei Cardinali l'elezione del Papa. Nulla d'altronde autorizza a credere che i Principi del secolo XVI., coi quali comincia l'uso dell' Exclusiva, intendessero risuscitarle. Anche la forma, nella quale si presenta questo nuovo intervento, non è più affatto la stessa; giacché, mentre l'antico privilegio imperiale consisteva in una notificazione della elezione pontificia (non necessaria per la sua validità), la quale si faceva all' Imperatore dopo che essa era perfettamente compiuta, l'esclusione invece si esercita nel seno stesso del collegio degli elettori, prima che lo scrutinio abbia dato il suo risultato.»

I. C. *Barthel*¹ közölte három kötetre terjedő jogi értekezései között e címmel: «*Quid de Exclusiva, quam Imperator dare solet, ne certa persona ad Summum Pontificatum assumatur, sentiendum etc.*», hasonlóképen C. C. *Löven*.² Ezen két író közül az első (*Ley*) azért az «exclusivá»-t jognak és pedig a természetjogban és népjogban («*ex iure naturae et gentium*») gyökerező jognak tekinti azon az alapon, mivel ezen jogból folyó kötelessége minden (!) államfőnek magától és országától a jövőben fenyegető veszélyeket elhárítani, aminő eredhet a nagy szellemi és világi hatalommal bíró pápa részéről is, ha ez az illető államfővel nem áll jó viszonyban. *Löven* ugyan-ezen magyarázat mellett csakis egy, az állampolitika által az állam-érdek szempontjából észszerűen megkezdett és folytatott gyakorlatot enged meg, amely azonban nem bír «jog» természetével.

Ezeket előrebocsátani az «exclusiva» előfeltételeinek kifejlődése történeténél szükséges volt azért, mert a történeti fejlődési fokoknak a multban való fölkeresése csakis úgy lehetséges, ha a kutatásnál nem indulunk ki hamis «*praemissa*»-ból, amilyen volna az is, hogy az állami «exclusiva» eredete a régi görög császárok, majd frank királyok és végre a német-római császároknak a pápaválasztásra tagadhatatlanul gyakorolt nagy, sőt az «exclusiva»-nál is nagyobb (mert nemcsak «negatív», hanem «pozitív») befolyására vezethető vissza.

A «tudomány» ezen állítást ma már föladta,³ azt tehát ma már

¹ I. Casp. *Barthel*, *Opuscula Iuridica*, Bamberg, 1756. II. köt. 447—453. I.

² Carolus Christ. *Löven*, *De iure principis Catholici circa sacra*, Bamberg, 1754.

³ A legszélesebb alapokon megírt újabb egyházjogi szakmunka kétségkívül a kieli, majd berlini egyetemi tanár: Dr. Paul *Hinschius* (nem kath. szerző) által 1869-ben megkezdett és még csak részben (I., II., III., IV., V. köt. és VI. köt. 1. rész) megjelent: «*System des kath. Kirchenrechts*» (1869—97) című munka, amely ezen mellékkérdésről, miután 76 oldalon át előadta a pápaválasztás jogtörténetét és tételes jogát, röviden így ír:

«Während bis zum elften Jahrhundert eine Einwirkung des Kaisers auf die Besetzung des päpstlichen Stuhles stattgefunden hat, wird seit dem zwölften Jahrhundert von einer solchen nichts mehr erwähnt. Ebenso wenig gedenken die neueren Konstitutionen über die Papstwahl einer dahin gehenden Befugnis. Nichtsdestoweniger ist für die letzten Jahrhunderte ein gewisser, freilich nur negativer Einfluss der weltlichen Mächte, das s. g. *ius exclusivae*, bezeugt. Dieser äussert sich darin, dass die bedeutenderen kath. Staaten, nämlich früher das deutsche Kaiserreich, an dessen Stelle dann *Oesterreich* getreten ist, *Frankreich* und *Spanien*, jeder eine nicht genehme Person von der Wahl zum Papst ausschliessen können. Die Zeit der Entstehung dieses Rechtes ist unbekannt und ebensowenig lässt sich irgend

cáfolni sem kell és így az «exclusiva» kifejlődését nem szükséges az első keresztény századoknál keresni, hanem csak ott, ahol az «exclusiva» lehetőségének és tényleges alkalmazásának keretei kifejlődtek.

Nem üres szólam itt a «keret» szó, hanem lényeges előfeltétele az «exclusiva»-nak. A dolog mindjárt világos, ha az ú. n. «ius exclusivae»-nak gyakorlását, úgy mint az a XVII. századtól fogva történik, tekintetbe vesszük.

Az «exclusiva» ugyanis úgy gyakoroltatik az arra igényt tartó államfők részéről, hogy akkor, ha a «conclave» alatt a szavazatok hullámszáma közben egy olyan bíbornok látszik kilátással birni a megválasztásra, akinek megválasztása ezen államfők egyikének nem kedves, akkor az azzal már eleve az államfő, illetőleg annak kormánya által megbízott bíbornok — rendszerint egy, azon országból, annak idejében az illető államfő közbenjárására kreált bíboros («cardinalis coronae») — a bíbornoki testület előtt kijelenti, hogy ezen bíbornoknak megválasztása az ő uralkodója előtt nem kedves; amely kijelentésnek rendszerint az a következménye, hogy a bíbornokok közt amúgy is többnyire meglévő pártok vagy árnyalatok más, sokszor egészen új jelöltek köré csoportosulnak és ezek egyikét választják meg végre pápának.

Világos ebből, hogy az ú. n. «ius exclusivae»-nek *előfeltételei*: 1. A bíboros-testületnek kizárólagos és korlátlan joga a pápaválasztáshoz. 2. A választásnak szavazás útján való eszközlése. 3. A pápaválasztás politikai jelentőségének és a kath. nagyhatalmak ez által okozott érdekeltségének fokozódása.

II. Ezért tehát nem téves visszakövetkeztetés, hanem egészen logikus eljárás, ha az «exclusiva» kifejlődésének ecsetelését nem a XVI. századnál kezdjük, amikor első jelei mutatkoznak az államok beavatkozásának a pápaválasztásba, hanem *II. Miklós* pápánál, aki a «cardinalis»-ok testületének (collegium cardinalium) megadta a döntő és csak föltételesen korlátolt jogot a pápai szék betöltésénél.

II. Miklós pápa 1059. évi április hóban Rómában, a lateráni templomban zsinatot tartott, amelyben 13 kánonon¹ kívül egy «*In nomine Domini*» szókkal kezdődő és *Hildebrand* római apát (S. Paolo fuori le mura) és subdiaconus (később *VII. Gergely* néven

ein Zusammenhang mit den seitens der deutschen Kaiser früher geübten Gerechtsamen ermitteln».

¹ *Hefele*, Conciliengeschichte, II. kiad., IV. köt. (Freiburg i. Br. 1879.), 824. l.

pápa) által fogalmazott ¹ decretumot bocsátott ki, melynek értelmében a pápaválasztásnál való tanácskozás és maga a választás a cardinalis-püspököket illeti meg, de aztán a választásba a többi cardinalis-clericus is belévonandó, valamint a többi róma-városi papság és nép hozzájárulása is kieszközlendő.²

Ezen decretumnak meghozásával *II. Miklós* pápa, illetőleg annak sugalmazója, *Hildebrand*, ugyanazon célt akarta elérni a pápai széknél, amire irányultak a püspökségek és az apátságok betöltésénél szokásos investitura ellen a pápák által, főleg később *VII. Gergely* pápa által kiadott rendelkezések, t. i. az egyháznak, jelen esetben pedig a pápai székek függetlenségét és az eddigi, a betöltésnél érvényesülő világi befolyással karöltve elharapódzott «*simonia*» kizárását; ez utóbbit az «In nomine decretum»-nak alant idézett szövegének utolsó szavai nyíltan kifejezik.

A pápai szék betöltése a IV. századig úgy történt, mint más püspöki székek betöltése: a római papság és a nép választotta a szomszéd püspökök jelenlétében és közreműködése mellett.³ A IV. századtól fogva a most már keresztény római császárok (Valentianus I., Honorius) kezdtek befolyást gyakorolni (vítás választások esetében)

¹ U. o. 807. l.

² *Hefele* érdeme (IV. köt. 800—23. l.), hogy kimutatta, hogy a decretum úgynevezett «I. textus»-a (vatikáni 1984. számú kódex) hamis, míg a «II. textus» (ez a «Decretum Gratiani»-ban c. 1. D. XXIII. alatt található textus) az igazi. A két szöveg közt lényeges különbség van:

1. Az I. textus szerint *IV. Henrik* német király és utódai, akik a pápától ilyen jogot («qui ab hac apostolica sede hoc ius personaliter impetraverint») kapnak, magába a választásba való befolyásra is jogot nyertek, míg a II. textus csak a megtörtént választás utólagos jóváhagyásának jogát. *Hefele* i. h. 806. l. kimutatja, hogy ezen jóváhagyási jog csak abban állott, hogy a király megvizsgálhatta a választás iratait és kijelenthette annak szabad és törvényes lefolyását vagy annak ellenkezőjét, mely utóbbi esetben a választókat (cardinalisok) új választás megejtésére utasíthatta. (L. *Hefele* i. m. V. köt. 5. l.)

2. Az I. textus szerint az összes «cardinalis»-oknak egyforma és őket kizárólag megillető jogot nyertek a pápaválasztásra, míg a II. textus szerint a cardinalis-püspököket illeti meg a tulajdonképeni választójog és csak hozzájárulási joga volt a többi cardinalisnak, továbbá a többi római «clerus» és «populus»-nak. A II. textus vonatkozó helye így szól: «statuimus, ut obeunte huius Romanae-Ecclesiae universalis Pontifice, imprimis *cardinales episcopi* diligentissima simul consideratione tractantes, mox sibi *clericos cardinales* adhibeant: sicque reliquis *clerus* et *populus* ad consensum novae electionis accedant, ne venalitatis morbus aliqua occasione subrepat».

³ *Hinschius* i. m. I. k. 217. l.; *Fr. Xav. Wernz* S. 1., *Jus Decretalium*, II. köt., Róma, 1899., 654. l.

a pápaválasztásra, majd a nyugat-római császárság megdőlése után *Odoaker*, majd ismét *Theoderich* óta a keleti gót királyok. A keleti gótok birodalmának a görögök általi (555. évben) szétdulása után a görög császárok nyertek (Narses «patricius romanus») mind erősebb befolyást a pápaválasztásnál, amely formaszerinti jóváhagyási joggá nőtte ki magát, melyet a római egyház akkori hivatalos formulagyűjteményében, a «*Liber diurnus*»-ban megállapított hivatalos formában gyakoroltak, rendszerint a *Ravennában* székelő császári «exarchus» által.¹

A görög császárok uralmának a longobard királyok által vége vettétvén, a pápai szék betöltése körül ismét visszaállott a régi állapot: a római papság és a nép választási joga, amelyre azonban az előkelő római családok és városi pártok mind hatalmasabb befolyást nyertek, amivel szemben *Pipin* és *Károly* frank királyoknak való bejelentése a pápaválasztásnak, majd a nyugat-római császári méltóság föll állítása után ezen császárok a pápaválasztást illető jóváhagyási joga² (főleg 824. év, I. Lothár óta) csak szabadulás volt a római pártok békéitől. IX. János pápa a 898. évi római zsinaton ezen jogot újból megadni akarta a császárnak (*Arnulf* 896—9), főleg azért, mert a Karolingek birodalmának szétdarabolása (887. évi triburi gyűlés) után a római és rómavidéki pártok és nemesi családok (főleg a tusculumi grófok és tusciai örgrófok) hatalmába került a pápai szék. Ezeknek befolyása érvényesült a X. század első felében (*Theodora*, *Marozia*, *Theodora II.*), míg ezen század másik felében I. Ottó (962. év) ismét fölújította saját és utódainak igényét a pápaválasztás jóváhagyására, sőt 963-ban a római néptől azon jogot is kikötötte magának és utódainak, hogy ők tölthessék be a pápai széket.³ A 963. évtől 1003. évig uralkodó pápák (utolsó volt II. Szil-

¹ Hinschius i. m. I. köt. 218—24. l. a «*Liber diurnus*» után közli a ravennai exarchushoz, ravennai érsekhez, bírákhoz és a ravennai pápai «apocrisarius»-hoz ilyen alkalmakkor irandó fölterjesztések formuláját egész szövegükben.

² I. Hadrianus pápáról (772—795.) a XII. századbeli és későbbi történetírók azt jegyzik föl, hogy ő Nagy Károlynak korlátlan jogot adott volna a pápai szék betöltésére. A vonatkozó szöveget Gratianus fölvette «*Decretum*»-ába is. (c. 22. D. LXIII.) Hinschius i. m. I. köt. 229. l. és azóta egyhangúlag az egész szakirodalom ezen Hadrian-féle engedményt valótlannak tartják. A Gratianus által közölt szöveg szerint az engedmény ez lett volna: «Hadrianus autem papa cum universa synodo tradiderunt Carolo ius et potestatem eligendi Pontificem et ordinandi apostolicam sedem».

³ Hinschius i. m. I. köt. 240—4. l.; Wernz i. m. II. köt. 657. l. tagadásba veszi Hinschius abbeli állítását, hogy a pápai szék betöltése körül a X. század elején beállott elfajulás följosította I. Ottót ilyen rendkívüli jog kicsikarására.

veszter 999—1003.) nagyobb részt *I. Ottó* és leszármazó utódai, *II. Ottó* és *III. Ottó* által emelkedtek a pápai trónra, míg a római és rómavidéki nemesi családok (*Crescentius*-ok, továbbá a *tusculumi* grófok) pártjai által fölállított ellenpápák nem tudtak elismerésre találni. De már *III. Ottó* halála (1002.) után ismét ezen családok kerekedtek felül, főleg a *tusculumi* grófok (simoniacus üzemek), sőt családjuk egy sarját (*IX. Benedek* 1033—48., *Alberich* tusculumi gróf fia) ismét a pápai székre juttatták. Épen ezen pápa alatt érte el a pápai szék tekintélyének süllyedése a legmélyebb pontot. Az 1046. római zsinaton az akkori három ellenpápa helyébe (*IX. Benedek*, *III. Szilveszter* és *VI. Gergely*, kik közül az első, mint tizenkét éves gyermek Alberich gróf hatalmával, a másik kettő pedig *simonia* útján lett pápává) *III. Henrik* német király befolyására szabályszerű választás útján *II. Kelemen* (Suidger, bambergi püspök) emeltetett a pápai székbe, ki *III. Henrik*et ezután (1047. karácsony) Rómában császárrá koronázta. És ekkor Róma város népe és az új pápa *III. Henrik*re ruházták a «*patriciatus*» jogait és koronáját és azzal egyúttal neki adták a pápai székre való kinevezés jogát.¹ A római nemesi családok ugyanis maguk közül ősi idők óta fogva közös főt választottak «*patricius*» néven és azt meg is koronázták; ezen «*patricius*» jogai közé tartozott a római pápaválasztás jóváhagyása, sőt, midőn a X. században ezen családok befolyása a pápaválasztásra mind erősebb lett, a «*patriciatus*»-sal a pápai szék betöltésének vagy arra való kinevezésének joga is együttjárónak tekintetett, melyet kijelölésnek csakis annyiban lehetett még nevezni, mert a «*patricius*» által kijelölt egyén azután a római papság és a nép által zsinatilag meg is választatott.²

III. Henrik császár emelte a pápai székre a XI. század közepén uralkodó jeles pápákat, mind a Clugnyból kiinduló szigorúbb egyházfegyelmet követő és követelő szellemi irányzat képviselőiből, mind német származásúakat és pedig előbb *II. Kelemen* (1046—7.), majd patriciusi jogon a következő három pápát: *II. Damaszt* (1048., azelőtti neve Boppo, brixeni püspök), *IX. Leót* (1049—54., azelőtti neve Bruno, touli püspök), *II. Victort* (1054—7., azelőtti neve Gebhard, eichstädti püspök).³

¹ *Hefele* i. m. IV. köt. 706—714. l., *Hinschius* i. m. I. köt. 246. l., *Wernz* i. m. II. köt. 657. l.

² *Hefele* i. h. 713. l.

³ Az első német pápa V. Gergely volt (996—999), azelőtti neve Bruno, I. Otto császárnak unokája, Ottó karinthiai hercegnek és Luitgardnak (I. Ottó

III. Henrik 1056-ban meghalt, II. Victor pápa a «patriciatus»-t lothringeni *Gottfried* hercegre, *Beatrix* toscanai örgrófnő (ennek leánya volt *Mathild* toscanai örgrófnő) második férjére, ruházta át és így nem lehet csodálni, hogy II. Victor halála (1057.) után a római papság és nép *Gottfried* hercegnek fivérét, *Frigyes*, montecasinói apátot (cardinalis-presbyter a Sto Chrysogono) választották meg X. István néven; de már ezen pápának halála (1058.) után ismét a tusculumi grófi család (Gergely gróf) akarta jelöltjét (X. Benedek néven) a trónra juttatni, tudván, hogy *Gottfried* a német királyi udvarnál kegyvesztett volt.¹

Ekkor történt a pápaválasztás szabadságának visszaállítása a döntő lépés.

Hildebrand kardinális, aki III. Henrik életében is helytelenítette a kánoni pápaválasztásnak a császár általi mellőzését és úgy IX. Leónak, mint II. Victornak III. Henrik által való kijelölése után is a rendes úton (római papság és nép) való megválasztását sürgette és keresztül vitte, a római kardinálisokat és népet a választásnak Rómán kívül való megtartására (Sienában) reá vette, amikor is (1058. december) Hildebrand ajánlására a burgundi származású Gerhard florenci érseket választották meg II. Miklós néven.

És ezen II. Miklós pápa megválasztása után négy hónapra *Hildebrand tanácsára* megtartotta a *lateráni zsinatot* (1059.) és kiadta az «*In nomine Domini*» decretumot, amelynek célja volt a római «*patriciatus*» kinevezési jogának megszüntetése és a régi kánoni választás visszaállítása mégis úgy, hogy a római «*clerus et populus*» közül a választásban a főbefolyásuk ne a nemesi családok fejének («*capitani familiarum nobilium*») legyen, hanem a római papság fejének, a «*kardinális*»-oknak.²

leánya) fia. Az első német pápát a pápai trónon követte az első francia pápa, II. Szilveszter (*Gerbert* rheimsi székesegyházi iskolai tanító, majd ravennai érsek). A második német pápa a fönntemlített II. Kelemen (1046—7) volt. A hatodik német pápa X. István (1057—8) volt.

¹ Hefele i. m. IV. köt. 791—99.

² A «*bíbornok*» név ez időben a «*kardinális*»-okra még nem használható, mert még nem volt bíborruhájuk. A «*kardinális*» szó a XII. század óta úgyszólván kizárólag a római egyházba (lateráni székesegyház) bekebelezett püspököket, presbytereket és diaconusokat jelentette; azelőtt, sőt szórványosan még később is más püspöki templomok bekebelezett papjait («*clerici incardinati*») is így hitták. V. Pius pápa kizárólag a római hat subcurius püspököknek, római templomok ötven presbyterének és tizennégy diaconusának tartotta fenn e címet. Wernz i. m. II. köt. 703. l. A «*kardinális*»-oknak a bíborkalapot IV. Ince pápa (1243—54) adta

II. Miklós pápa decretuma a legközelebbi pápaválasztásnál (II. Miklós † 1061.) már alkalmazásba is jött. Hildebrand tanácsára *II. Sándor* pápát (1061—1073., azelőtti neve Anselm, luccai püspök) a kardinális-püspökök választották meg egyhangúlag (Róma városán kívül) és a többi kardinális, a római papság, a római köznép is hozzájárult a választáshoz. Az új pápa 1061. október 1-én megtartotta Rómában trónfoglalását. De a római nemesek egyik pártja Gerhard galeriai gróffal (egyúttal Abbas Clivi Scauri) élükön küldöttség útján a «patriciusus»-t följánlották *IV. Henrik* német királynak; Baselben «patriciusus»-sá koronázták. IV. Henrik azután *Cadalous* parmai püspököt jelölte meg, akit a római küldöttség (köztük egyházi: Gerhard apát) és a lombardi püspökök Basel városában pápának megválasztottak (*II. Honorius* néven 1061—64-ig ellenpápa). *Maga IV. Henrik is elállott* 1064-ben *II. Honorius*tól és épen *ezáltal elismerte a «kardinális»-oknak* az ősrégi gyakorlaton és II. Miklós decretumán nyugvó pápaválasztási jogát, de viszont *hallgatagon lemondott* a pápaválasztásra még ezen decretumban neki fönntartott *jóváhagyási jog gyakorlásáról* is,¹ melyet csakis egyszer gyakorolt (először és utóljára) VII. Gergely megválasztásakor.

II. Sándor utóda 1073-ban *maga Hildebrand* (azelőtt clugnyi szerzetes) lett, az eddig a pápaválasztás szabadságát visszaállítani törekvő irányzat főmozgatója *VII. Gergely* néven. (1073—1085.) Az ő megválasztása *Hugo Candidus* bíbornok ajánlására a római kardinálisok, a többi papság és a római nép egyhangú közfelkiáltásával történt.² IV. Henrik király, kitől VII. Gergely megválasztatásának jóváhagyását kérte (I. fönt, II. Miklós decr.), követe által megvizsgáltatta a választást és azt rendben találván, jóváhagyta.³ Hogy IV. Henrik, dacára a simoniacus lombard és német püspökök által Hildebrand megválasztása ellen szított ellenkezésnek, az ő megválasztását jóváhagyta, az nem a király jóakarátán mulott, hanem

meg, a bíborszinű *biretumot* és selyemdamaszt *mitrát* II. Pál pápa (1464—71) és hihetőleg a bíborruhát is *II. Pál* pápa (mások szerint *VIII. Bonifác*) adta meg. *G. Phillips*, Kirchenrecht, VI. köt., Regensburg, 1864, 279—80. l. A *bíborszinű* kalap azt *akarta jelezni*, hogy a «cardinalis»-oknak készeknek kell lenni életüket is adni a pápáért; a *bíborszinű* egyébként a legmagasabb méltóságnak színe volt már az óvilágban és ősidőktől fogva a pápai méltóság színe volt, amiért is a pápa követei már régi időktől fogva bíborruhát viseltek; az új pápa a koronázás alkalmából fölvette (ősrégi időktől fogva) magára a bíborszinű palliumot.

¹ *Hefele* i. m. IV. köt. 850—2. l., *Hinschius* i. m. I. köt. 256—7. l.

² *Hefele* i. m. V. köt. 2. l., *Hinschius* i. m. 258. l.

³ *Hefele* i. m. V. köt. 5—10. l., *Hinschius* i. h.

azon, hogy a II. Miklós pápa által megadott jóváhagyási jog (mint fentebb előadtam) a szabad és törvényes választás megsemmisítését nem foglalta magában, hanem csak a törvényszerűtlen választástól a jóváhagyás megtagadását és új választás elrendelését az arra illetékes választók által.

VII. Gergely volt az utolsó pápa, akinek megválasztásánál még kikérte a német király jóváhagyása, illetőleg az első és utolsó, akinél II. Miklós pápa decretumában a királynak adott jóváhagyási jog alkalmazásra jutott. IV. Henrik is csak «ad personam» birta ezen jogot, utódai közül egyik sem kapta azt meg többé. Ettől fogva a *német királyok* a régi törvényes fölfogást föladták és csak *önként útján iparkodtak* egyes, nekik nem tetsző pápák ellen *ellenpápákat* fölállítani. (IV. Henrik és I. Frigyes.)

VII. Gergely utódai már mind csupán a római «kardinális»-ok által, a *többi római papság* és a *római nép* hozzájárulásával választattak. De mindinkább *kidomborodott* az idők folyamán a «kardinális»-ok *kizárólagos joga*, akikkel szemben a *többi papságnak*, mint alárendeltebb közegnek, mind jobban *háttérbe kellett szorúlnia*, a *római nép* pedig szintén *vesztett jelentőségéből*, mert az egyházi államnak VII. Gergely óta való megerősödésével és a pápai székek a német királyokkal való hosszas és a pápaságra diadalmas küzdelmek folytán való világhatalmi elsőségének kivívásával a pápaság a római nép vezéreitől, a nemesi családoktól is képes volt függetlenségét megőrizni. Ellenkezőleg azonban *ettől fogva* merül föl azon jelenség, hogy a *római nemesi családok* a «kardinális»-ok *testületében törekedtek helyet foglalni* vagy pártokat alakítani és ilyen módon első tényezőként befolyni a pápaválasztásra.¹

És így *joggyakorlat útján kifejlődött* a XII. század közepéig az, amit II. Miklós pápa decretumában foglaltak mondanak felületesen megírt történeti és jogi munkák, t. i. a «kardinális»-ok *kizárólagos joga* a pápaválasztásra, amelyet a XII. század második felében I. Frigyes (Barbarossa) is elismert, midőn *három ellenpápát* (IV. Victor, III. Paschalis, IV. Calixtus) állítván föl egymásután III. Sándor ellen, meghódolt végre is a törvényes pápának, III. Sándornak és megtagadta az elismerést a volt ellenpápák pártja által III. Ince néven választott (Landus) ellenpápától.

III. Épen III. Sándor volt az a pápa, aki az *állami «exclusiva»* későbbi fejlődésének újabb előfeltételét teremtette meg a III. late-

¹ Hinschius i. m. I. köt. 266. l.

ráni zsinaton (XI. egyetemes zsinat) 1179. évben kiadott «*Licet de vitanda*» decretalisával (a zsinat első canonja), amellyel kimondotta, hogy ha a pápaválasztásnál egyhangú választás («*plena concordia*») nem érhető el, akkor az tekintessék megválasztottnak, akire a *szavazatok kétharmad része esik*,¹ és expresse kimondotta azt is, hogy akinek kevesebb szavazata van a kétharmad részénél (ha megvan is a relativ, akár az abszolút többsége), annak nem szabad a pápai hivatalt bitorolnia.

III. Sándor pápa ezen decretalisa a pápaválasztásra nézve sokkal nagyobb horderejű, mintsem első pillanatra látszik.

És pedig először azért, mert *hallgatagon eltörülte azt, amit a gyakorlat úgy sem ismert már*, de benne foglaltatott még II. Miklós decretumában.

Így *eltörülte* III. Sándor decretalisa: ²

1. a *császárnak*, illetőleg a *német királynak* a pápaválasztásra ígért (II. Miklós pápa decretuma) jóváhagyási *jogát*;

2. a kardinálisokon kívül álló *római papságnak* aktiv választói *jogát*;

¹ III. Sándor decretalisa benfoglaltatik IX. *Gergely* decretalis-gyűjteményében c. 6. X. de electione I. 6. alatt. Egész terjedelmében így szól: «*Licet de vitanda discordia in electione Romani Pontificis manifesta satis a praedecessoribus nostris constituta manaverint, quia tamen saepe post illa per improbae ambitionis audaciam gravem passa est Ecclesia scissuram; nos etiam ad malum hoc evitandum de consilio fratrum nostrorum et sacri approbatione concilii aliquid decrevimus adiungendum. §. 1. Statuimus ergo, ut si forte, inimico homine superseminante zizania, inter cardinales de substituendo summo Pontifice non poterit esse plena concordia, et duabus partibus concordantibus pars tertia concordare noluerit, aut sibi alium praesumerit nominare, ille absque ulla exceptione ab universali ecclesia Romanus Pontifex habeatur, quia duabus partibus concordantibus electus fuerit et receptus. §. 2. Si quis autem de tertiae partis nominatione confisus, quia de ratione esse non potest, sibi nomen episcopi usurpaverit, tam ipse, quam ii, qui eum receperint, excommunicationi subiaceant, et totius sacri ordinis privatione mulctentur, ita, ut viatici etiam eis, nisi tantum in ultimis, communio denegetur, et si non resipuerint, cum Dathan et Abiron, quos terra vivos absorbit accipiat portionem. §. 3. Praeterea si a paucioribus, quam a duabus partibus aliquis electus fuerit ad apostolatus officium, nisi maior concordia intercesserit, nullatenus assumatur, et praedictae poenae subiaceat, si humiliter noluerit abstinere. Ex hoc tamen nullum canonicis constitutionibus et aliis ecclesiis praeiudicium generetur, in quibus debet maioris et sanioris partis sententia praevalere, quia quod in eis dubium venerit superioris poterit iudicio diffiniri. In Romana vero Ecclesia speciale aliquid constituitur, quia non poterit ad superiorem recursus haberi».*

² *Hinschius* i. m. I. köt. 267. l.

3. a *kardinális püspököket* II. Miklós decretuma szerint megillető *elsőségi jogot* az aktiv választói jog gyakorlásánál;

4. a *római nép* és vele a *római nemesi családok* közreműködését.

De még nagyobb horderejű és valóban lényeges újítás az, ami a pápaválasztáshoz *III. Sándor* által elrendelt *kétharmad többségnek* a kardinálisok közül való *előteremtésének előfeltétele* volt, t. i. a *közfelkiáltással történő választás háttérbe szorulása* és helyébe a szavazás útján való választás.

Azelőtt ugyanis (*III. Sándor* előtti időben) a formaszerinti szavazást sohasem ejtették meg, hanem némi tanácskozás után és (régebben) a nép követelése, később egyes tekintélyes «kardinális»-ok ajánlása folytán a kardinális-ok [egy jelentékeny része egy jelölt mellé állott, akit aztán a béke kedvéért a többi is elfogadott és közfelkiáltással megválasztott.¹

III. Sándor «Licet de vitanda» decretalisa a *kiközösítést mondots* arra, aki a szavazatok egyharmad részére vagy akár többségére (de nem kétharmad részére) támaszkodva, bitorolni merné a pápai méltóságot.

Ezen büntető intézkedés még inkább *szükségessé tette*, hogy arról, vajjon *megvan-e* valamely pápajelöltnek a *kétharmad többsége, meggyőződés szereztessék*. És ezen meggyőződést legegyszerűbben szavazás útján lehetett elérni.

III. Sándor pápának említett decretalisával majdnem egyidejűleg fejlődött ki azon szokás is, hogy az új pápa magából a kardinálisok testületéből vétessék. II. Miklós (1059—1061.) óta IV. Orbánig (1261—4.) három kivétellel² (II. Sándor, II. Callixtus és III. Jenő); *VI. Orbán óta* (aki nem volt «kardinális») pedig *mai napig*³ mindig a «kardinális»-testület tagjai közül választottak új pápát. Ezen szokás nem fosztotta meg hatályától *II. Miklós* pápa «In nomine Domini» decretum-ának azon rendelkezését, hogy a megválasztandó pápa *első sorban a római egyház kebeléből* («de ipsius ecclesiae gremio, si repertus fuerit idoneus») vétessék és csak, ha itt *alkalmas nincsen, máshonnét*. Rendesen lett volna rá mód ezen törvényt szószerint

¹ Dr. L. Wahrmund, Das Ausschliessungsrecht, Wien, 1888., 4. l.

² Hinschius i. m. I. köt. 266. l. — IV. Orbántól VI. Orbánig nem a kardinális-testületből választott pápák voltak: IV. Orbán, X. Gergely (1271—6.), V. Coelestinus (1294.), V. Kelemen (1305—1314.), V. Orbán (1362—70.) és VI. Orbán (1377—89.) — Lucius Lector, L'élection papale, 227. l.

³ Wernz i. m. II. köt. 661. l.

is betartani, mert a «kardinális»-ok közt mindig voltak olyanok, akik kezdettől fogva a római egyházmegyének voltak papjai; de másrészt megtartották ezen törvényt akkor is, midőn «kardinális»-t (ha nem is kezdettől fogva római egyházmegyei papot) választottak meg; mert hiszen a «kardinális»-ok eo ipso a római egyházmegyébe bekebelezett papok, akik a XVI. századig «curialis» kardinálisok voltak, vagyis Rómában laktak, kinevezésük után tehát előbbi egyházmegyéjükből a rómaiba kebeleztettek be. Ezen szempontból véve még a későbbi bíbort viselő, nem Rómában székelő biborosok is a római egyházmegye tagjai.

III. Sándor újítása bevált, mert azelőtt a választások után keletkezett gyakori *ellenpápa-választások* (schismata) *megszűntek*, de másrészt azzal a hátránnyal járt, hogy túlnyomó (2/3) többséget kívánván meg a választáshoz, a «kardinális»-ok közt fölmerülő ellentétek és pártok mellett, igen nehezen volt a kétharmad többség elérhető, vagyis a választások igen soká tartottak. Legföltűnőbb volt a választás elhúzódása IV. Kelemen (1264—8.) halálakor, mikor három éven át tartott a pápai «sedis vacantia».¹

Ezen hosszú «sedis vacantia» után megválasztott X. Gergely (1271—76.) nevéhez fűződik a pápaválasztás történetében egy további újítás, amely keretét képezi azon választási mozgalmaknak, amelyek közepette később az állami «exclusiva» alkalmazásba jött.

X. Gergely pápa a II. lyoni zsinat (XIV. egyetemes) által olyan törvényt (decretalis: «*Ubi periculum*»)² fogadtatott el, amely a pápaválasztás megejtésére elrendelte a «conclave»-t: 10 nappal a pápa halála után a kardinálisok elvonulnak a külvilágtól a választás befejeztéig elzárt helyiségbe vagy épületbe («conclave»), ahonnét csak betegség okából távozhatnak (de ismét vissza is jöhetnek, ha még nincs befejezve a választás, valamint a későn jövők is bebocsátatnak); a «conclave»-ban levő kardinálisoknak nem szabad a külvilággal érintkezniök sem élőszóval, sem írásban, sem küldöncel. Ha a választás három nap alatt nem ér véget, akkor csak egy tál ételt kapnak déli és esti étkezésnél, ha pedig a választás kezdete óta nyolc nap mult el, akkor csak kenyeret, bort és vizet.³

X. Gergely pápa «*Ubi periculum*» kezdetű törvénye bevált, a közvetlenül következő pápaválasztások gyorsan történtek, de má-

¹ Hinschius i. h.

² C. 3. de elect. in Sexto I. 6. (A zsinat kánonai közt: canon 2.)

³ Hinschius i. m. I. köt. 267. l.

sodik utódja, *XXI. János pápa* (1276—7.) *hatályon kívül helyezte* azt. Mikor azonban 1292-től 1294-ig ismét hosszú «sedis vacantia» állott be, a megválasztott új pápa: *V. Coelestinus* 1294-ben visszaállította X. Gergely törvényét, utódai közül pedig *V. Kelemen* (1305—1314.) és *VI. Kelemen* (1342—52.) a «conclave»-ra vonatkozó újabb és (VI. Kelemen) annak szigorát enyhítő intézkedéseket tettek.¹

IV. A fentemlített pápák: *II. Miklós*, *III. Sándor* és *X. Gergely* által a pápaválasztást illetőleg kiadott törvények megteremtették azon külső keretet, amelyben az állami «exclusiva» a XVI. századtól fogva megjelenik.

De ezen intézkedések csak a külső keretet, az előfeltételeket teremtették meg; az állami «exclusiva» tényleges kifejlődését és gyakorlatát természetesen nem egyházi intézkedések és törekvések, hanem az európai államfők és főleg a Róma és Olaszország körül legtöbb érdekekkel bíró uralkodók törekvései és eljárása teremtette meg.

A pápaválasztó-testületben, már a dolog természetéből folyólag, mindig voltak és lesznek is a megválasztandó pápát illetőleg eltérő fölfogások és azok szerinti csoportosulások és pártok.²

Ezen pártok azonban még határozottabb alakokat öltöttek magukra, midőn II. Miklós pápa után a pápaválasztás joga kizárólag a «kardinális»-okra szállott át, előbb tényleg majd (III. Sándor «Licet de vitanda» decretalisa óta) tételes-jogilag is.

¹ Hinschius i. m. I. köt. 269—70. l. — Wahrmond i. m. 6. l.

² Ép azért a legutóbbi conclave előtt a külföldi sajtóírodák által ismételtén a hír szárnyaira bocsátott azon értesítések, hogy a bíbornokok közt «pártok *nincsenek*», továbbá, hogy a választás hihetőleg az első napon véget ér, már első szempillantatra, a szigorú egyházas fölfogás számlájára, túlzottaknak voltak mondhatók. Annyi igaz volt ezen hírekből is, hogy «ellenséges» érületű pártok manapság talán már ritkán vannak a bíbornoki testületben, de vannak és lesznek (rendkívüli esetektől és pápajelöltektől eltekintve) mindig eltérő fölfogások a pápai székre való rátermettség (quaestio iuris) és a pápajelölt tényleges tulajdonságai (quaestio facti) iránt.

Ide vonatkozólag L. *Lector* (L'Election Papale, Páris, III. kiadás, 236. lapon) így ír: «En fait, presque toujours l'initiative d'une candidature émane d'un groupe de cardinaux influents qui s'entendent entre eux et se concertent d'après leurs affinités et leurs vues. Ce sont là, comme dans tout corps électoral, les partis ou, comme on disait à Rome, en terme de Conclave, *les factions*. Et chacune des factions reconnaît pour son chef un cardinal qui est l'homme politique du parti, un *leader* en quelque sorte. Ces «chefs de factions» ont, en effet, un rôle très important dans la direction d'une élection. Ils peuvent beaucoup pour constituer ou entraver l'indispensable majorité des deux tiers».

És valóban már III. Sándor előtt látjuk, miképen használja föl IV. Henrik 1080-ban a VII. Gergely által méltóságától megfosztott és IV. Henrikhez átpártolt Hugo Candidus (Blancus)¹ kardinálist arra, hogy általa az összes többi (VII. Gergellyel tartó) kardinálisok nevében a mainzi, majd a brixeni zsinaton (a német és lombard püspökök közreműködésével) megválasztassa Guibert, ravennai érseket (III. Kelemen néven ellenpápa) pápává.²

Így folyt be a leghatalmasabb római capitano: *Frangipani* Róbert is a kardinálisokra 1125-ben a tényleg meg is választott II. *Honorius* megválasztása érdekében.³ Hasonlóképen iparkodott a *Frangipani* római nemesi családdal versengő *Pier-Leone* (zsidó vallásról megtért) család II. Honorius halála után 1130-ban befolyjni a pápaválasztásra és mikor a bíbornokok egy része a Frangipani-család jelöltjét, Gregorio *Papareschi* kardinálist emelte a pápai székre II. Ince néven, a másik rész a *Pier-Leone*-család sarját, *Petrus Pier-Leone* kardinálist választotta meg (II. Anacletus ellenpápa).⁴

Ezóta állandó jelenség, hogy a kardinálisok zárt testületében, mint a pápaválasztásra már senki által kétségbe nem vont és III. Sándor óta kétségbe sem vonható kizárólagos joggal bíró testületben iparkodtak a Róma uralmáért versengő római és rómavidéki nemesi családok csak úgy, mint a Róma körül legtöbb érdeklélő európai uralkodók párthíveket szerezni, vagy egyes kardinálisoknak osztogatott kegyek által vagy méginkább azáltal, hogy még a pápák életében a «kardinális» méltóságra (közbenjárás, ajánlás útján) jutatni iparkodtak a hozzájuk tartó, a nekik hódoló egyházi férfiak közül mennél többet.

Innét a jelenség, hogy a XIII. század óta napjainkig a bíbornokok sorában képviselve látjuk Róma és Dél-Olaszország nemesi családjainak színe-javát, valamint az is, hogy a Róma vagy az Olaszország körül érdekelt nagyhatalmak mindig gondoskodtak, hogy saját nemzetükbeli bíbornokok sora ki ne fogyjon a bíbornok-testületben; főleg amióta a konstanzi zsinat előírta, hogy a keresz-

¹ Ugyanez a *Hugo Candidus* volt az, aki, midőn a római nép 1073. április 22-én a lateráni templomban időző Hildebrandot kívánta pápának, a szószelekről ez ellen tiltakozni akaró Hildebrandot megelőzte a szószeleken és őt, mint a legérdemesebbet ajánlotta megválasztásra. *Hefele* i. m. V. köt. 2. l.

² *Hefele* i. m. IV. köt. 147. l.

³ U. o. 386. l.

⁴ U. o. 407. l.

ténység összes részeiből («de omnibus partibus christianitatis proportionabiliter assumantur») vétessenek a bíbornokok.¹

A XII. század végén és a XIII. század első felében ilyen befolyások még nem tudtak érvényesülni, pedig a pápaság ekkor vívta óriási harcát a Hohenstauf-okkal. *Tévesen*² állítja tehát L. *Wahrmund*,³ hogy *III. Honorius* (1216—27.) és *IV. Ince* (1243—54.) pápák megválasztásánál *II. Frigyes császár befolyást gyakorolt* a kardinálisokra. Ezen állításnak csakis annyi alapja van, hogy a «kardinális»-ok 1243-ban, hihetőleg *II. Frigyesre* való tekintettel, az előtte kedves, de egyébként is igen érdemes *Sinibaldus* kardinálist (*IV. Ince*) választották meg, de a császárnak minden ajánlása nélkül; sőt a választás szabadsága végett azt is követelték *II. Frigyes*től, hogy vonja el seregét Róma mellől és csakis mikor a császár ezt megtette, ejtették meg a választást.⁴

Mindenesetre a francia királyok és francia nemzet *IX. Lajos* (Szent Lajos) király idejében növekedő tekintélyének tudható be, hogy 1261-ben *IV. Orbán* pápa személyében, majd közvetlenül utána 1265-ben *IV. Kelemen* pápa (1265—1268.) személyében *francia nemzetbeli* egyént⁵ választottak meg a pápai székre a kardinálisok. És ép ezen, bár igen jeles pápáknak Franciaországgal és Nápolyal⁶ való összekötetése, teremteték meg a *kardinálisok testületében a francia pártot*, amely részben francia nemzetbeli bíbornokokból, részben az egymással vetélkedő olasz nemesi családokból származó bíbornokok francia-barát töredékéből állott, míg az olasz bíbornokok másik része az olasz párt voltak.

A *francia párt* és az *olasz párt*nak versengése először akkor jelentkezett, midőn *XXI. János* (1276—7.) pápa, aki X. Gergely «conclave»-törvényét fölfüggesztette, meghalt. A két párt hat hónapig küzdött (összesen nyolc kardinális) egymással *Viterbo* városában,

¹ *Hinschius* i. m. I. köt. 337. l.

² *Hefele* i. m. V. köt. 907. és 1089. l.

³ L. *Wahrmund*, Das Ausschliessungsrecht, Wien 1888., 8. és 51. l.

⁴ *Hefele* V. köt. 1089. l. 4. j.

⁵ *Francia pápák* voltak összesen 15-en : *II. Sylvester* (995—1003.), *II. Miklós* (1058—61.), *II. Orbán* (1088—99.), *II. Calixtus* (1119—1124.), *IV. Orbán* (1261—4.), *IV. Kelemen*, *V. Ince* (1276.), *IV. Márton* (1281—5.) és a hét avignoni pápa, nem számítva a *két avignoni* ellenpápát. — L. *Lector*, L'Election Papale, 229. l.

⁶ *I. Anjou Károlyt* (rex utriusque Siciliae) *IV. Orbán* pápa kínálta meg a nápoly-szicíliai trónnal, de tényleg *IV. Kelemen*től kapta meg 1266-ban a koronát. Halála (1284) után *II. Károly*, majd ezt *Róbert* követte. Jus. *Hergenröther*, Handbuch der allg. Kirchengeschichte, III. kiad. II. köt. (Freiburg i. Br. 1884.) 304—312. l.

ahol az utóbbi pápák IV. Sándor óta (1254—61.) laktak, míg végre e város polgárai a kardinálisokat kényszerítették, hogy az ottani városházába «conclave»-ba lépjenek és válasszanak. Ezen választásból az *Orsini* családhoz tartozó Gaetano János, *III. Miklós* jött ki mint pápa, 1277. évben.¹

III. Miklós halála után a francia párt a két *Orsini* bíbornok (III. Miklós rokonai) ellen foglalt állást, támogatva az *Annibaldeschi* római család és pártja által és így sikerült a francia párt jelöltjét a pápai trónra juttatni, a francia származású *Simon de Brie*-t, ki *IV. Márton* nevet vette föl.

Az *Orsini*-családnak a XIII. század végén a *Colonna*-családban támadt újabb ellenfele, amely a pápaválasztásnál is tudott érvényesülni, mert rövid időn belül két *Colonna* is: *Jakab* (III. Miklós alatt) és *Péter* (IV. Honorius, családi néven: *Jacobus Savelli* [1285—7.] alatt) bíbornokká lett.²

A *Colonna*-párt (francia párt) és az *Orsini*-párt (franciaellenes párt) versengése húzta el 27 hónapig *IV. Miklós* (1288—1292.) halála után a pápaválasztást és ez indította az ekkor megválasztott (a viszálykodó pártok által legközömbösebben vett) *V. Coelestinus* (1294.) pápát arra, hogy visszaállítsa régi hatályába *X. Gergely törvényét* a «conclave»-ról, ami által ezen szent, de gyengelelkű pápa egyrészt gátat emelt a pártoskodásnak, de másrészt épen ő *II. Anjou Károly* ajánlására hét francia nemzetbeli kardinálist (12 creatura közül) nevezvén ki, állandósította a kardinális-testületben főnnállott francia és olasz pártokat.³

V. Coelestinus lemondása után (1294. dec.) következő két pápa alatt (*VIII. Bonifác*, családi néven Gaetano Benedek, 1294—1303. és *XI. Benedek* 1303—4.) alatt a bíbornokok közt levő francia-barát párt nagy erősödést nyert *IV. Fülöp* (Philippe Le Bel) francia királyban, akinél a VIII. Bonifác pápa által méltóságaiktól megfosztott két *Colonna* bíbornok menedéket talált.⁴

V. Kelemen pápának (1305—14.) megválasztása (tizenegy hónapi conclave után) a francia (*Colonna*) párt győzelmét jelentette; *VIII. Bonifác* rokonai: a spanyol eredetű, de most már olasz *Gaetano*-k kisebbségben maradtak.⁵

¹ *Hergenröther* i. m. II. köt. 309. l.

² U. o. 310—1. l.

³ U. o. 311—12. l.

⁴ U. o. 313. l., 585. l.

⁵ U. o. 587. l.

Ekkor érte el a francia királyok befolyása a kardinálisokra és a pápákra a tetőpontot, amelyen meg is maradt a pápáknak most kezdődő egész avignoni tartózkodása (1305—1377.) alatt. Ezen hetvenkét év alatt a kardinálisok testületének megújítása túlnyomólag francia nemzetbeliekből történt, a szavazatok kétharmada rendszerint tehát francia, vagy francia-barát bíbornokokból került ki, akik egyúttal ezen idő alatt csupa francia nemzetbelit választottak meg pápának és arra is reátudták venni a megválasztott pápákat, hogy ne menjenek vissza Rómába. Az avignoni pápák: V. Kelemen (Bertrand de Got, 1305—14.), XXII. János (Jacobus de Eusa, 1316—34.), XII. Benedek (Jacobus Fournier, 1334—42.), VI. Kelemen (Petrus Roger, 1342—52.), VI. Ince (Stephanus Aubert, 1352—62.), V. Orbán (Guillelmus Grimoard, 1363—70.) és XI. Gergely (Petrus Roger, 1370—7.).¹

A francia királyok befolyása a pápaválasztásra megszűnt az avignoni tartózkodással; XI. Gergely pápa halála után a túlnyomó számban levő (23 közül 18) francia bíbornokok (hat Avignonban maradt és egy Toscanában) a római nép kívánságának megfelelően olasz nemzetbelit választottak (VI. Orbán pápa, 1377—1389.) és akkor is, midőn később tőle elpártolván, új pápát (VII. Kelemen ellenpápa, 1378—94. és utódja: XIII. Benedek ellenpápa, 1394—1424.) választották, aki Avignonban székel, nem tudták többé a francia királynak és francia bíbornokoknak a pápaválasztásnál a túlsúlyt visszaszerezni, csak schisma-t (nyugati egyházszakadás 1378—1418.) tudtak okozni.²

A francia királyok által az avignoni tartózkodás végeztével és a német királyok által már 300 év előtt elvesztett befolyást a pápaválasztásra, ezen uralkodók, illetőleg nemzeteik a XV. századbeli *reformzsinatokon* (Konstanz, Basel) visszaszerezni iparkodtak *közvetve*, olyan módon, hogy a «Curia Romana» reformációjára nézve követelték a bíbornokok számának huszonnégyre leszállítását, valamint azt, hogy azok arányosan neveztessenek ki a keresztény nemzetek kebeléből;³ a *basel-i zsinat* (sess. XXIII. c. 4.) azon hozzáadással, hogy «egy» nemzetből sohase legyen több, mint egyharmada (8) a bíbornokok összes létszámának. Világos itt az *állásfoglalás az*

¹ U. o. 600—627. l.

² U. o. 618—692. l.

³ *Hinschius* i. m. I. köt. 337. l. A konstanti zsinat ebbeli határozata átment a német és a román nemzetekkel megkötött concordatum-okba.

olasz nemzetbeli bíbornokok elhatalmasodása ellen, amely állásfoglalás természetesen a *német nemzetnek* (a zsinat maga a német császár alatti területen volt) és a *francia nemzetnek* (a zsinat tagjainak tekintélyes része francia volt) állott érdekében.

A *konstanzi* zsinat (1414—8.) után, mely alatt *V. Mártont* (Colonna Ottó bíbornok 1417—31.) választották meg 1417. évben), megszűnt nemcsak a francia király befolyása, de más, Olaszországon kívüli államok uralkodói sem gyakoroltak, legalább nem történelem által is bizonyított, befolyást a pápaválasztásra, sőt eleinte a pártok is megszűnni látszottak, mert *IV. Jenő* (1431—1447-ig pápa) pápát egyhangúlag választották meg, *V. Miklós* pápának (1447—55.) sem volt a választásnál nagy ellenpártja.¹

De a következő pápát, főleg *III. Callixtus* (1455—58.) Borgia-családból), *II. Pál* (1464—71. Barbo-, másképp San Marco-családból), *IV. Sixtus* (1471—84. Rovere-családból), VIII. Ince (1484—92. Cybo-családból) a nepotizmus újból éles pártkülönbséget hozott létre a kardinális testületben. Ezen pápák ugyanis rokonaik közül többet bíbornokokká tettek és így egyes pápák halála után és főleg a pápaválasztásnál lassanként döntő tényezővé nőtte ki magát a «*Cardinales nepotes*» köré csoportosuló párt.²

Idő multával többféle «nepotes»-párt versengett egymással: a *Borgia*-nepos-ok, a *Barbo*-nepos-ok, a *Rovere* (Riario)-nepos-ok, a *Cybo*-neposok, akiken kívül a régi versenytársak, a *Colonna*- és *Orsini*-, továbbá *Medici*, *Sforza*- és *Savelli*-család is (IV. Sixtus és VIII. Ince alatt)³ bíbornoki méltósághoz juttatták családjuk néhány tagját.

Ezen «*Cardinales-nepotes*» (nipoti del morto Papa) voltak a fő pápajelöltek vagy a pártvezérek, belőlük kerültek ki ketten a következő pápák közül is: *VI. Sándor* (Borgias 1492—1503.) és *II. Gyula* (Della Rovere 1503—13.), nem is említve a később sorra kerülő *Medici*-eket, X. Leót (1513—21.), VII. Kelement (1523—34.), IV. Piust (1559—65.) és XI. Leót (1605.).

Ezen «nepos»-pártok-kal csaknem egyidejűleg és azokkal párhuzamban fejlődött ki az *olasz államok*, főleg *Nápoly* (aragoniai királyi család 1442—1501.), *Velence*, *Flórenc* (Medici-család), *Milano* (előbb Visconti kényúr-család, majd a Sforza-család, ez utóbbiak 1450-től 1535-ig milanói hercegek címen bírták Milanót és vele Lombardiának tekintélyes részét), *Siena* és *Ferrara* (1208—1598., az *Este*-család által birt pápai hűbérállam) érdeklődése és be-

¹ U. o. 700—734. l. ² U. o. 737—746. l. ³ U. o. 745—6. l.

folyása a pápaválasztásra;¹ sőt ennek kezdete még a *nyugati egyházszakadás* idejére vezethető vissza, amikor ezen államok hol ezen, hol azon ellenpápa pártjára állottak, főleg, mikor a pisai zsinat (1409.) után három pápa volt és közülük kettő (XII. Gergely, XXIII. János) Olaszországban.

A bíbornokok testületében ezen különféle behatások folytán előállott nemzeti és politikai érdekcsoportok és a fönemlített «cinque-cento» pápáknak a nepos-ok érdekei, valamint az egyházi-állam érdeke szerint elfoglalt és sokszor hirtelen megváltoztatott állásfoglalása képezik a vezető fonalat a *II. Páltól II. Gyula* pápáig tartó és egész Olaszországot földülő háborúknak, szövetségeknek labirintusában.

Épen az olasz államoknak egymással és az egyházi állammal való érdekösszeütközései folytán a francia királyok, mint az egyik háborúskodó félnek természetes szövetségtársai *XI. Lajos* óta (1461—83.)² ismét alkalmat és érdekeltiséget nyertek arra, hogy a bíbornokok testületére és a pápaválasztásra befolyást gyakoroljanak és e tekintetben az említett olasz államokkal szemben saját érdekeiket így is előmozdítsák. *XI. Lajos* utóda, *VIII. Károly* (1483—98.) *Milanót* és (Anjouk öröksége címén) *Nápolyt* akarta birtokába venni, ez utóbbit rövid ideig birta is (1494—5.), de sem ő, sem utódai (*XII. Lajos* 1498—1515., *I. Ferenc* 1515—47.) nem voltak képesek Olaszországban állandó hódítást eszközölni.

Nápoly 1442-ben a már Sziciliát (1282. óta) bíró aragoniai királyi család kezére jutott (*I. Alfonz* 1442—58., *II. Alfonz* 1494—5., *I. Ferdinánd* 1458—94., *II. Ferdinánd* 1495—6., *III. Ferdinánd* 1496—1501.), de az aragoniai családból származó negyedik királyt a szintén aragon (másik ág) *Katholikus (V.) Ferdinánd* spanyol király (1479—1516., de Szicilia királya volt már 1468. óta) és szövetségese, *XII. Lajos* francia király 1501-ben megfosztották trónjától és az ezután a két király közt *Nápoly* birtoka miatt keletkezett háború az előbbinek győzelmével végződött (1505. év) és ettől fogva 1714-ig a spanyol királyok voltak *Nápoly* és Szicilia urai (regnum utriusque Siciliae), mely királyságokat spanyol alkirályok útján kormányozták. *Katholikus Ferdinándnak* utóda 1516-tól a spanyol királyság összes birtokai fölött unokája (*Szép Fülöp* osztrák főhercegnek, *I. Miksa* fiának, és *Janka*, *Katholikus Ferdinánd* leányának

¹ *L. Warhmund*, Ausschliessungsrecht, 55. l., *Lucius Lector*, Le Conclave. 514. lap. ² *U. o.* 58. l.

fia), az apai ágon Habsburg-házhoz tartozó *I. Károly* lett, aki 1519-től, I. Miksa halála után *V. Károly* névvel római-német császárrá levén, jogara alatt egyesítette Németországot, az osztrák örökös tartományokat, Németalföldet, Spanyolországot, Nápolyt és Sziciliát. *V. Károly* diadalmas háborúi *I. Ferenc* francia király ellen ennek Olaszországból való kiszorítását és *Milanónak* és vele Lombardiának a spanyol koronához való csatolását (1535. év) eredményezték. *V. Károly* halála után a nagy birodalom ismét két részre oszlott: Németország és az osztrák örökös tartományok *V. Károly* öccsére, I. Ferdinándra szállottak át (Habsburg-ház német ága), míg Spanyolország, Németalföld, Milano (1715-től fogva szintén osztrák birtok lett), Szicília és Nápoly, valamint az Amerikában elfoglalt gyarmatok *V. Károly* egyetlen fiának, II. Fülöpnek jutottak. (Habsburg-ház spanyol ága.)

Igy jutott Spanyolország a XVI. század eleje óta, főleg olaszországi birtokai révén, örökébe a régi aragon nápolyi királyok által az olaszországi államokkal és a pápával (egyházi állam) vívott érdekharcolnak és annyival is inkább, mert II. Gyula (1503—13.) pápa óta az egyházi állam egységességben, kiterjedésben és szervezettségben igen emelkedett és az olaszországi államok közt a legerősebb volt,¹ amellyel való diplomáciai összeköttetést az épen akkor keletkező félben levő állandó követségi intézménynek a pápai udvarnál is való alkalmazásával Spanyolország, Franciaország és Velence még a XVI. század elején megkezdették.

A fentiekből tehát érthető az, hogy a XVI. század eleje óta a *spanyol királyok* a bíbornoki testületben is iparkodtak befolyást szerezni és széküresedések esetében a pápaválasztásokra is befolyjni.

I. Ferenc francia király által *V. Károly*al folytatott versengés mellett csak természetes, hogy a XVI. század óta a *francia királyok* a spanyol királyokkal párhuzamban szintén mind nagyobb pártot iparkodtak szerezni a bíbornoki testületben és támaszt egy nekik kedves, esetleg a spanyol király elleni szövetség alakjában (példárá az 1527. évben I. Ferenc francia király, VII. Kelemen pápa és Sforza Ferenc által *V. Károly* ellen kötött cognac-i liga) is barátságos pápában.²

¹ U. o. 60. l.

² Hogy a XVI. században főleg a *spanyol* és *francia* királyok befolyása érvényesült legtöbbször és a legerőszakosabban is a «conclave»-ban, az kivüláglik *I. Ferdinánd* császárnak 1563. aug. 31-én Luna gróf II. Fülöp spanyol király követéhez intézett levelének következő helyéből: «Sic etiam de reformatione conclavis extat

Így tehát a XVI. század elején kifejlődtek az «exclusiva» előfeltételei, magának az «exclusiva»-nak kifejlődéséről és gyakorlásáról a következő fejezetben lesz szó.

II. Az «exclusiva» kifejlődése és gyakorlásának története.

I. Az «exclusiva» szó újabb, mint az «exclusiva» fogalma és első gyakorlati alkalmazása.

A III. Sándor «*Licet de vitanda*» decretalisa szerint a pápaválasztás érvényességéhez okvetlenül megkívánt kétharmad többség létrejövését megghusítani és az így a megválasztásra legtöbb kilátással bíró egyént a pápai székre való jutásban megakadályozni a dolog természetéből kifolyólag mindig könnyebb volt és lesz,

bulla Summi Pontificis, quae nobis satisfecit, modo diligenter observetur, in qua si quid esset addendum, hoc commodissime adderetur, quod reges et principes christianitatis et maxime reges Hispaniarum et Galliae... post hac non praesumerent turbare statum et ordinem conclavis, neque suffragia Rvrum cardinalium precibus precio aut quibuscunque artibus impedire et corrumpere, tales namque practicae hactenus reipublicae christianae plurimum nocuerunt.» (Sägmüller, Die Papstwahlbulle, 182. l.) I. Ferdinándnak ezen szavaiban említett bulla a IV. Pius pápa által 1562. évben kibocsátott «*In eligendis*» bulla, amelyben csak általánosságban és kiméleteskifejezéssel («intercessionibus») tiltatnak a fejedelmek «praktikái». (A bulla 26. §-ának vonatkozó helye így szól: «*principum saecularium intercessionibus ceterisque mundanis respectibus minime attentis etc.*») I. Ferdinánd (1563-ban már császár volt öt év óta) tehát mint panasztevő fél viselkedik a spanyol és francia királyok által üzött «praktikák»-ról, amiből világos, hogy ilyen módon, közvetlenül a választásba beleavatkozva, ő, a császár nem gyakorolt a «conclave»-ra befolyást. De hogy I. Ferdinánd is iparkodott lassankint befolyást szerezni, az az alábbiakból ki fog tűnni, csakhogy az ő befolyása ez időben csak olyan jellegű volt, mint bármely más (a spanyol és francia királyon kívül) európai uralkodó vállalkozása lett volna, amelyre a bíbornoki pártok, mint Olaszországban területtel és így párttal nem bíróra kevés súlyt fektettek volna. I. Ferdinánd szavának természetesen mégis nagyobb súlya volt, mert rendszerint unokaöccsével, II. Fülöppel egy irányban iparkodott befolyani a pápaválasztásra. Idővel azután a német császárok befolyása növekedett, sőt a spanyol és francia uralkodókénál is erősebb lett. Erről alább még lesz szó. Közeli alkalma volt a császároknak a conclaveval való érintkezésre azért, mert a conclave őrei sok esetben a császár követei voltak. Ez kitűnik I. Ferdinándnak 1559. július 15-én a trienti bíbornok-püspökhöz írt leveléből (Wahrmund i. m. 257. l. 9. p.): «Cum vero Nobis pro Caesarei Nostri muneris ratione incumbat, in eum eventum in tempore providere, ne quid eorum intermittatur aut negligatur, quae Romae per Oratores Caesareos vacante sede et donec Revmi Cardinales in conclavi electioni operam dederunt, antiquitus in custodia Conclavis aut alias de iure et consuetudine fieri consueverunt» etc.

mint ezen egyén párthiveinek a kétharmad többséghez még szükséges szavazatokat egybehozni. Különben ha a bíbornokok száma esetleg kicsiny, vagyis a pápaválasztó-testület kevés tagból áll, módja van a választók egyharmadánál egy szavazattal nagyobb kisebbségnek egy erősebb ellenpárttal szemben, akár volt az «nepos»-párt, akár állami vagy nemzeti (olasz, francia) párt, vagy akár több egyesült párt szövetsége, a nekik nem tetsző jelölt megválasztását megakadályozni. Ha a pápaválasztó-testület nagyobb számú (*V. Sixtus* «Postquam verus» 1586. december 3. constitutioja óta maximális számuk 70, de rendszerint néhány cardinalis cím betöltetlenül van, így az 1903-iki conclave idejében is csak 65 bíboros volt, kik közül a conclave-ban résztvett 62), akkor persze a kétharmad többséget megakadályozni képes kisebbséget nehezebb összehozni, vagy együtt tartani.

Világos ebből, hogy a kisebbségi «*obstructio*»¹ nagy szerepet játszhatik mindig a választásoknál, amelynek csakis úgy lehet véget vetni, ha vagy a kisebbség végre mégis hozzácsatlakozik a viszonylagos többségben levő jelöltek egyikéhez, vagy pedig azáltal, hogy a viszonylagos többséggel bíró jelöltek helyett ezeknek pártjaik új jelöltek mellett foglalnak állást, akiknek egyénisége kevesebb ellenmondást kelt és így előbb számíthat a szavazatok kétharmad többségének elérésére és több kilátást nyújt az alakult pártok szétzórására.

A dolog természetéből folyik továbbá az is, hogy a pápaválasztó-testület csoportjainak vezetői, esetleg az azoknak egyikére befolyást gyakorló, vagy talán épen létrehozó, politikai hatalmak már előre kiszemelik maguknak azt, vagy azokat, akiknek megválasztását kívánják, valamint tisztába jönnek eleve azzal is, kiknek megválasztása ellen állást fognak venni. Szerződésszerűleg kötelező

¹ Lucius Lector: «L'élection Papale» című művében (237. l.) ezt világosan kimondja a mai pápaválasztásokra nézve is imígyen: «Dans ces conditions, ce sont de longs balancements de scrutin, des ballottages auxquels on ne met fin que par ces pourparles, ces combinaisons ou se déploie tout l'art diplomatique des chefs de faction et de leurs intermédiaires. *Le rôle du parti* numériquement *le plus fort*, est de chercher à faire prévaloir un des candidats de sa liste à inclusive, tandis que *la minorité* doit se borner le plus souvent à exclure ceux qui lui déplaisent. *La tactique*, à elle, est d'amener la majorité à transiger, en faisant de l'obstructionisme et, pour peu, qu'elle représente, soit en un seul parti compact, soit en une coalition formée de plusieurs groupes, le tiers plus un des votants, il faudra traiter avec elle, car aucun de ceux qu'elle repousserait obstinément, ne pourrait devenir pape».

ígéretek tenni ily irányban, úgy IV. Pius pápa «In eligendis» (1562. október 9.),¹ mint XV. Gergely pápa «Aeterni Patris» (1621. november 15.)² bulláikban megtiltották, de csak a jövő pápa (!) által kiszabandó büntetések terhe alatt.³

Ilyen előzetes nem akarása egy jelöltnek legalkalmasabban az «*excludere*» (*exclusio*, későbbi alakban: *exclusiva*) szóval jelölhető; ami annyit jelentett, mint valakit a választásnál mint jelöltet semmi esetben sem tekintetbe venni. Ebből is világos, hogy némely írók⁴ megkülönböztetése az «*abszolút*» *exclusio* és «*relatív*» *exclusio* közt nem logikus, mert az *exclusio* csakis akkor birt súllyal, ha föltétlen volt.

Az «*excludere*» (*exclusio*) szóval ellentétben a XVII. század eleje óta az «*includere*» (*inclusio*) szó is előfordul; XV. Gergely föntidézett bullájában már előfordulnak az «*exclusio*», «*inclusio*» szavak.

A két műszó fogalmilag kölcsönös jelentésű; akit egyik párt kizár (*exclusio*), azt eo ipso ő nem hajlandó megválasztani (*inclusio*), de ellenkezőleg attól tart, hogy az ellenpárt fogja azt megválasz-

¹ Magnum Bullarium, ed. Luxemb. 1727. é. II. köt. 97—99. l.

² Magnum Bullarium, ed. Lux. 1727. é. III. köt. 444—7. l.

³ IV. Pius pápa föntid. bullájában (§. 26. «*Cardinales*») ugyan még eltiltja a formális szerződéseken kívül az: «*alios illicitos tractatus inire*», de ennek célja nem volt az, hogy semmiféle tárgyi, sőt személyi szempontból folytatott tanácskozás ne történjék, hanem csak a pápaválasztáshoz nem illő fondorlatok kizárása, amint ugyanazon §. mondja: «*Cardinales autem per viscera misericordiae D. N. J. Chr. enixe rogamus et hortamur, ac eis nihilominus sub divini interminatione Iudicii praecipimus et mandamus, ut attendentes magnitudinem ministerii quod per eos tractatur, in dandis suffragiis, ac aliis omnibus et singulis electionem quomodolibet concernentibus, omni dolo ac fraude, factionibus, et animorum passionibus remotis, ac Principum saecularium intercessionibus, ceterisque mundanis respectibus minime attentis, sed solum Deum prae oculis habentes, sese pure, libere, sincere, quiete, et pacifice gerere, et habere debeant. Nec pro ipsius Pontificis electione, conspirationes, conducta, pactiones, et alios illicitos tractatus, inire, signa aut contra signa votorum suorum alteri dare, minasve aliquibus inferre, tumultus excitare, aut alia facere perque electio retardetur, vel minus libere suffragia praestentur per se vel alium, directe vel indirecte, quovis colore vel ingenio, audeant vel praesumant. Quodsi secus fecerint, aut contra prohibita in praesenti constitutione aliquid admiserint, ultra divinam ultionem, arbitrio futuri Pontificis pro modo culpa in eos quandocunque animadverti possit.*»

⁴ Ilyen írók: A. Pelzhoffer (Arcana Status, Frankfurt, 1771.), F. Petruccelli della Gattina (Histoire diplomatique des Conclaves, Paris, 1864.), kinek ebbeli fölosztását Wahrmond (i. m. 45.) szintén elméletinek és a gyakorlattal rendszerint ellentétben levőnek mondja.

tani és épen azért kell egy pártnak előre tisztába jönnie az iránt, kit vagy kiket fog kizárni és kire vagy kikre hajlandó szavazatát adni.

Igy természetes, hogy rendszerint minden pártnak megvan a maga negatív (*exclusio*) és pozitív (*inclusio*) *lisztája*; csak azzal a különbséggel, hogy míg a gyengeségének tudatában levő (kisebbségi) párt a *negatív lisztára* fekteti a fősúlyt és azon lisztában szereplő egyik egyénre sem adja szavazatát, addig az *erős párt* a *pozitív lisztának* neveit iparkodik bizonyos sorrend szerint győzelemre vinni és ha egyik jelölt nem látszik már az első szavazás után keresztülvihetőnek, akkor az «*inclusio*»-liszta következő jelöltje mellett foglal a párt állást. Ebből világos, hogy az «*inclusio*» *rendszerint föltételes*; föltétel t. i. az, hogy ha a sorrend szerinti előbbi jelölt keresztül nem vihető, akkor a sorrendben következőre adassanak a szavazatok.

Amiből következik az is, hogy az «*exclusio*»-t keresztülvinni sokkal gyorsabb és könnyebb, mint az «*inclusio*»-t diadalra juttatni.

Mint föntebb láttuk, a XV. század vége óta az előkelő *olasz családok* és az *olasz államok* (Nápoly, Velence, Milano, Siena, Ferrara) élénken iparkodtak a bíbornokok közt hívekre és így a «conclave»-ban pártra szert tenni; a XVI. századtól fogva pedig ezenkívül *Spanyolország* és *Franciaország* is ilyen eljárást kezdtek követni, sőt idővel ezen két állam befolyása a többiét teljesen háttérbe szorította, csakis *Ausztria* (német császár) kezdett velük versenyezni, sőt a XVIII. századtól fogva őket túl is szárnyalta.

A pápaválasztásra befolyást gyakorolni akaró államok a pápaválasztó testülettel a választás alatt közvetlen érintkezésbe nem léphettek, ha a «conclave» szigorú «*clausura*»-ja megtartott, de ettől is eltekintve, a folyton meghiusuló választások és újabb és újabb jelöltek körüli csoportosulás mellett pillanatnyi helyzetek állottak sokszor elő. Épen azért az említett államok, főleg *Spanyolország* és *Franciaország* nem elégedtek meg azzal, hogy Rómában székelő állandó követeiknek, vagy külön e célból küldött követeknek adtak a conclave előtt és a conclave alatt úgyszólván hétről-hétre újabb utasításokat a pápaválasztás tekintetében (ami eléggé mutatja, hogy a «*clausura conclavis*» nem tartatott meg), főleg a kívánt (*inclusio*) és a nem kívánt (*exclusio*) egyénekről, hanem rendszerint egy, az ő országuk területén lakó és hozzájuk hű, nem «*curialis*» bíbornokot kértek még föl, hogy az törekedjék a «conclave»-ban a kívánt «*exclusio*»-t és «*inclusio*»-t vezetni és végrehajtani.

E tekintetben a *XVI. században legerősebb volt* természetesen *Spanyolország* helyzete, mert a spanyol királyok alatt álló óriási kiterjedésű és részben olasz (főleg *Nápoly* és V. Károly óta *Lombardia*) államrészek területéről mindig szép számmal voltak bíbornokok (extra curiam Romanam residentes), akik épen a spanyol királyok említett hatalma folytán a különféle pártokra oszló bíbornokok egy részére is számíthattak és így az őket fölszólító uralkodónak nem tetsző egyén megválasztását könnyen megakadályozhatták, esetleg talán egy nekik tetsző jelölt megválasztását is keresztülvihették.

Az «exclusio» és «inclusio» fogalmait a fentiek után összehasonlítva, azon eredményre lehet jutni már a priori is, hogy az «exclusio» elnevezése előbb meg volt, mint az «inclusio»-é.

Az «excludere» ellentéte nélkül az «includere» szó csak annyit tesz, mint kiválasztani, *jelöl*ni, *kiszemel*ni, aminek kifejezésére az *eligere*, *nominare* szók a természetesek. És ha mégis később ezen fogalmat «includere» szóval jelölték, annak oka csak az «excludere» szóval való ellentét volt.¹

Az államok részéről azonban a pápaválasztásra való befolyásnál a negatív szempont: a «*malum avertendum*»² szempontja volt első sorban döntő és mikor «inclusio» útján egyeseket pozitíve is jelöltek, ez is főleg a «*mali aversio*»-nak emfátiкус biztosítása akart lenni. Az «exclusio» elnevezésre tehát előbb volt szükség és csak mikor az «excludere», «exclusio» szó már megvolt, akkor volt értelme annak, hogy az «eligere», «nominare» szavak helyett az «inclusio» szó használtassék.

Világosan kitűnik ez azon *Wahrmund*³ által a bécsi császári titkos levéltárban föltalált és *I. Ferdinánd* császár által 1559. évben (július 15.) *Thurm* gróf császári külöńkővetnek IV. Pius (1559–65., Medici bíbornok) megválasztása előtti conclave előtt (IV. Pál pápa betegsége idejében, még halála előtt) adott utasításból, mely így szól:

«Caeterum si forte Orator Noster sentiret ab aliquibus, laborari, ut quispiam illiteratus malae vitae aut alias tam immenso oneri impar vel aliquis ex iis, qui sint a Nostra et sacri imperii serenissimique Hispaniarum regis partibus alieni, ad fastigium pontificiae dignitatis promoveatur, aut tales per se ipsos sinistris artibus ad

¹ L. *Lector*, L'élection Papale, 235. l.

² Láttuk fönntebb (I. fej. I. pont.) *Ley*-nek theoriáját az «exclusio»-nak, mint állami jognak alapjáról.

³ *Wahrmund*, Ausschiessungsrecht 258. l. 10. p.

papatum aspirare, Orator Noster id dextre et modeste omnibus modis impedire studeat, Revmos DD. Cardinales admonendo, *Nos quidem nec velle nec debere* universo isti ordini praescribere aut digito *ostendere, quem prae ceteris eligi velimus*, pro ea tamen sollicitudine, quae Nos teneat tranquillitatem et commodum reipublicae Christianae procurandi, Nos desiderare et pro ratione Caesarei Nostri muneris requirere, *ne tam immensum onus cuipiam imponatur*, qui sit in sacra scriptura et eius doctrina rudis et imperitus aut inhonestae aut culpatae vitae, et, *qui antehac fuerit et in futurum fore videatur factionum sectator, contentiosus et ad serendas in Christiano populo discordias proclivis, Nobis serenissimisque domibus Nostris Austriae adversarius*, et a quo verendum sit, ut ecclesiam Dei et totam Christianitatem, *praesertim S. R. Imperium inutilibus intempestivis controversiis implicet* aut involvat eoque modo graviore schismati ansam et materiam praebeat».

Ezen okmány világosan jelzi az állami exclusio-nak negatív irányát.

Épen a bécsi császári titkos levéltár után *Wahrmund* által közölt egyéb okmányok¹ alapján kétséget nem szenved, hogy az «*excludere*»² szó már a XVI. század közepén használatban volt, valamely pápajelölt megválasztása egy párt vagy uralkodó részéről való ellenzésének vagy meghiusításának megnevezésére, míg az «*includere*» szó helyett az *eligere, favere, adiuuvare* és mikor «*inclusio*»-lisztára történik vonatkozás, akkor a *nominare*³ (jelölni) szó fordul elő.

¹ Lásd: *Wahrmund* i. h. 255—65. I. Ezen és Ferdinánd későbbi utasításai-ban *Wahrmund* még nem találja az «*exclusio*» gyakorlását Ferdinánd részéről, mert azt akkor még csak Spanyolország és Franciaország gyakorolták.

² Így *Thurm* gróf, követ 1559. nov. 25-én így ír Rómából I. Ferdinándhoz (*Wahrmund* i. m. 263. l. 28. p.): «De Mediceo autem intellexi quasi parvam aut prorsus nullam esse spem, propterea quod dicitur, quod in conventionem inita inter Caraffium, Camerlengum et Farnesium a pontificatu exclusi sint Mantuanus, ut Farnesio inimicus, Cesius propter simultates, quae inter ipsum et Camerlengum intercedunt, et Medices Caraffii causa». Majd ugyanaz 1559. dec. 23-án (IV. Pius megválasztása előtt három nappal, a már három hó és 18 napig tartó conclave alatt) így ír (*Wahrmund* i. h. 264. l.): «Cum vero Rmus Pacieccus caeteros Cardinales, qui se Gallis pro illius *exclusionem* coniunxerant, nec precibus, nec obtestationibus quicquam moveri posse videret, una cum aliis discedit e capella».

³ *Thurm* gróf 1559. nov. 18-iki jelentéséből (*Wahrmund* 262. l.): «Externa nocte circa horam secundam in pallatium veni et Tridentinum allocutus sum in loco quodam occulto, ubi tantum muri deiectum est ut verba commode percipi

Mióta az *«excludere»* és *exclusio* szavak használatba jöttek, azóta mindig meg is tartották speciális jelentőségüket, sőt egy állítólagos jognak: a *«ius exclusionis»* (*ius exclusivae*) kifejezésére még ma is általán ismert *terminus technicus* jelentőségével bírnak, amelyet csak utóbb cseréltek föl laikus körökben a *«vétó-jog»* névével.¹ Az *«inclusio»* szó azonban *csakis jogászörökben* ismeretes kifejezés, de itt is csak XV. Gergely pápa óta, aki e szavakat már említi *«Aeterni Patris»* bullájában.

II. Az *exclusionnak* következő fokait lehet megkülönböztetni:

1. *Exclusio szavazás útján* (*Stimmen-Exclusion*), vagyis, ha valakinek nincs pártja, vagy ha volt is, a szavazásnál cserbenhagyta. Ily módon sok, nagyon emlegetett «papabilis» jelöltek közül akárhány már az első szavazásnál bukottnak tekinthető.

2. *Exclusio tekintély alapján* (*Autorität-Exclusion*), amely egy szavazatokra kihatással bíró, vagy már szavazás után konstálható párttal is bíró jelölt ellen érvényesül egy tekintélyes pártvezér² részéről (a párt nevében), vagy valamely uralkodó részéről.

És az uralkodók tekintélye alapján való *exclusio* két módon történhetik:

a) *Titkos vagy közvetett exclusio*, mikor az illető uralkodók a pápaválasztó-testület egy tagjával közölték azoknak neveit, kiket nem kívánnak megválasztatni. Ezen bíbornok rendszerint az illető uralkodó tartományából való tekintélyes bíbornok, vagy pedig egy

possint, ab eoque intellexi, res Conclavis in hoc statu esse, ipsos scilicet factione Farnesiana et Caraffii niti omni studio pro Carpensi, quod si eum minime evadere posse videbunt, tunc devenient ad aliquem alium, a rege Hispaniarum nominatum.»

¹ Lucius Lector: «Le Conclave» című művében «le veto d'exclusion» néven nevezi a vétójogot.

² Az ilyen pártvezéreket «capita exclusionis» (olaszul: «capi dell' esclusione») nevezték. Kiviláglik ez az 1624. évből származó és Wahrmond által a Barberini-kódex után közölt értekezés következő helyéből: «L'esclusione è all'inclusione contraria, questa segue, quando più di un terzo de gl' elettori formalmente si uniscono et si dichiarano, di non voler alcuno particular' ò ne rendano essi la ragione ò non; et chi può trovar' et unir' questo numero et tenerlo fermo, si chiama capo dell' esclusione, ò sia ella fatta per honor' ò ben publico, come a nostri di sono seguite alcune, ò vero per interesse privato d' alcun capo ò di principe potente, come nel conclave di Gregorio XIV. si vidde, dove il rè di Spagna nominatamente n' escluse parecchi, lequali sorti d'esclusioni si sono vedute alli nostri tempi e di queste altre paesi». Wahrmond, Die Bulle «Aeterni Patris», Archiv f. k. Kr. 72. köt. 311. l. 1. j.

tekintélyes római «curialis» bíbornok, de olyan, aki és pártja az illető uralkodó iránti hajlandóságáról ismeretes.

b) *Nyílt vagy közvetlen exclusio* (exclusio formalis), amikor az egész pápaválasztó-testületnek hivatalosan tudtára adatik (rendszerint egyik azzal az uralkodó által megbízott bíbornok útján), hogy valamely bíbornokot az illető uralkodó nem akar, azt kizárja.

Wahrmund és *Sägmüller* közt épen e körül fordul meg a legnagyobb eltérés.

Wahrmund azt mondja, hogy az említett három katolikus nagyhatalom valóságos joggal bír az exclusio-ra azóta, amióta az mint «formalis» exclusio gyakoroltatik, mert szerinte épen az a körülmény, hogy a bíbornoki testület az «exclusio»-t nyíltan bejelenteni engedte és azt rendszerint tekintetbe is vette, annak jele, hogy az egyház hallgatagon törvényesnek elismerte az illető nagyhatalmaknak ebbeli eljárását, mert különben az illető korona-bíbornokoknak az állott volna érdekükben, hogy továbbra is csak titkosan és közvetve érvényesítsék az uralkodó által kívánt exclusiót. *Wahrmund* az «exclusio formalis»-nak, mint a nevezett uralkodók (Ausztria, Franciaország és Spanyolország) által szerzett, szorosan vett szokásjognak keletkezését a XVII. század végére teszi; az előbbi időre ő is elismeri, hogy nem volt még az illető uralkodóknak joguk az «exclusio»-ra és ha a XVII. század elején és közepén nyíltan is bejelentetett («notorische Exclusio») egyik uralkodó «exclusio»-ja, az az «exclusio»-t (az uralkodó nevében) bejelentő pártvezér erejére támaszkodott és csakis annyiban volt befolyással a többi bíbornokokra, amennyiben az a párt (az illető király pártja) olyan erős volt, hogy mindvégig meghiusíthatta a kétharmad többség létrejövését. *Wahrmund* szerint tehát a XVI. és XVII. században a nyilvános exclusio még csak merészen élére állított szavazási «exclusio» (Stimmen-exclusion) volt.¹

Ezzel szemben *Sägmüller*² tagadja azt, hogy az «exclusio» valaha is valóságos egyházi joggá, avagy csak igazi egyházi szokásjoggá fejlődött volna ki; ő műveiben csak «das staatliche Recht

¹ L. *Wahrmund*, Die «Bulle Aeterni Patris filius» und der staatliche Einfluss auf die Papstwahlen. (Archiv f. kath. Kirchenrecht, 1894. évf. 72. kötet 201—334. l.)

² I. B. *Sägmüller*, Das Recht der Exclusive bei der Papstwahl. (Archiv für kath. Kirchenrecht 1895. évf. 73. köt. 193—256. l.) — Neueste Lösungsversuche in der Frage nach dem staatlichen Recht der Exclusive in der Papstwahl. (Archiv, 1896. évf. 76. köt. 25—40. l.)

der Exclusive»-t említ; továbbá tagadja azt is, hogy az «*exclusio formalis*» különbözik a nyilvános «*exclusio*»-tól. Szerinte a nyilvános *exclusio* (notorische Exclusion) ugyanaz, mint a *formalis exclusio*, továbbá, hogy a nyilvánosan bejelentett exclusio-ra Sägmmüller szerint már a XVI. század közepén, főleg az 1559. évi conclave alatt jogot formáltak a spanyol királyok. És épen azért azt állítja Sägmmüller, hogy IV. Pius pápa «In eligendis» (1562. évi) és XV. Gergely pápa «Aeterni Patris» (1621. évi) bullája már az «állami exclusio»-t is szem előtt tartotta, úgy hogy az *előbbi* bullának «Principum saecularium intercessionibus minime attentis» kifejezése és az *utóbbi* bullának «pactionibus... tam respectu inclusionis, quam exclusionis»¹ kifejezése már az uralkodók «formalis exclusio»-ja ellen van irányítva és épen azért az exclusio-gyakorlat valóságos joggá, «contradicente legislatore» nem is lehetett.

Wahrmund ezzel szemben tagadóba veszi, hogy IV. Pius, vagy XV. Gergely elébe akartak volna vágni a *formalis exclusio*, mint szokásjog, kifejlődésének; szerinte az állami exclusio a XVII. század végéig nem mint jog jelentkezik, és a «*ius exclusivae*» csak a XVII. század végén fejlődött ki, mert az 1644. és 1655. évi conclave-k idejében az állami «exclusio» körül keletkezett nagyszámú röpiratok meg sehol sem használják a «*ius exclusivae*» szót, sőt a Sägmmüller által idézett röpirat-cimeket: «che le corone hanno *ius d'excludere* i Cardinali del Pontificato»² is későbbi másolóknak tulajdonítja; amire nézve Scherer³ már helyesen jegyezte meg, hogy ez ugyan igaz, de ha nem is fordul elő az említett iratokban a «*ius*

¹ XV. Gergely «Aeterni Patris» 1621. dec. 25. bullájának 18. §-a, mely IV. Pius «In eligendis» bullája 26. §-ának felel meg (mindkettő «*Cardinales*» szóval kezdődik), így szól: «§. 18. Cardinales praeterea omnino abstineant ab omnibus pactionibus, conventionibus, promissionibus, intendimentis, conductis, foederibus, aliisque quibuscunque obligationibus, minis, signis, contrasignis suffragiorum, seu Scedularum, aut aliis tam verbo, quam scripto aut quomodocunque dandis aut petendis, tam respectu inclusionis, quam exclusionis, tam unius personae, quam plurium aut certi generis veluti creaturam, aut huiusmodi, seu de suffragio dando vel, non dando; quae omnia et singula, si de facto intervenerint, etiam iuramento adjecto, nulla et irrita, neque ad eorum observantiam quemquam teneri, aut ex transgressionem notam incurrere fidei non servatae decernimus et declaramus; et contrafacientes ex nunc excommunicationis poena innodamus: tractatus tamen pro electione habendos vetare non intelligimus».

² Sägmmüller, Archiv f. k. Kirchenrecht, 73. köt. 219. l.

³ Scherer: Literarische Rundschau 1892. évf. 108. hasábon, Sägmmüller művének (Die Papstwahlen und die Staaten) ismertetése közben.

exclusivae», «ius excludere» szó, de az kétséget nem szenved, hogy ezen röpiratok úgy tárgyalják már az állami exclusiva-t, mint jogot: egyik része ezen iratoknak ugyanis vindikálta az uralkodóknak a «jogot», a másik rész pedig tagadásba vette; vagyis a «ius exclusivae» fogalma megvolt, és megvolt az uralkodók által gyakorolt befolyásmód kifejezésére az «excludere» szó is.

Scherer azonban maga is követi részben *Wahrmundot* egyik felfogásában, amidőn *Wahrmunddal* egyetértve, a «formalis» és közvetlen *exclusio*-t ellentétbe helyezi a *nyilvános, de még nem formalis*, hanem közvetett *exclusio*val, és a formalis exclusionak azt az erőt tulajdonítja, hogy az előtt a pápaválasztó-testület többsége azonnal leszerel.¹ Hogy ez nem így van, azt a legutóbbi (1903. évi) conclave eseményeiből is tudjuk, amikor is a pápaválasztó-testület relativ többsége nem azonnal állott el az Ausztria *exclusio*jával érintett jelölttől.

Wahrmund és *Scherer* szerint tehát háromféle alakja volt a multban az államfők által gyakorolt exclusionak: 1. a közvetett és titkos; 2. a közvetett és nyílt és végre 3. a közvetlen és nyílt «*exclusio*». Az 1. alattit egy bíbornok hajtja végre pártja útján (de az illető uralkodó megbízásából); a 2. alattit is ez hajtja végre, de már nyomaték kedvéért nemcsak pártjára hagyatkozik, hanem nyíltan is fölemlíti a királyt, aki ezt vagy azt a bíbornokot *excludálja*; végre a 3. alattit egy, az uralkodó által megbízott bíbornok nyíltan

¹ *Scherer*, i. h. 108. hasáb: «Im Gegensatz zu S. hatte *Wahrmund* die Exclusive als formales Recht erst Ende des 17. oder gar Anfang des 18. Jahrhunderts als vorhanden angenommen. Ohne die zwischen beiden Gelehrten entbrannte Controverse hier eingehend erörtern oder gar entscheiden zu wollen, möchte ich Folgendes bemerken: Die von den *Fürsten des 16. Jahrhunderts* versuchten Exclusionen geben sich als eine *mehr indirecte Ingerenz*, sozusagen als *mittelbare Exclusive* zu erkennen. Dieselbe, immerhin sogar als rechtliche Befugnis (?) aufgefasst, ist von der *unmittelbaren, ohne weiteres wirksamen Exclusive* der späteren Zeit *wesentlich verschieden*. Dort werden die Cardinäle aufgefordert ihrerseits einen Cardinal nicht zu wählen; hier wird das Wahlcollegium angegangen, eine andere Candidatur in Verhandlung zu nehmen, da die Krone einen Candidaten der Tiara *excludire*, d. h. so angesehen wissen wolle, als ob die Cardinäle ihm die Exclusive gegeben hätten. In dem einen Falle *excludirt* die Krone durch die *Cardinäle*, im andern Falle durch die eigene Erklärung. Wird dies beachtet, *so schrumpft die Differenz zwischen Wahrmund und S. bedeutend zusammen*, da auch ersterer zugibt, dass die Wurzeln der unmittelbaren förmlichen Exclusive in der ältern Exclusionspraxis zu suchen sind und es sich demnach *weniger um eine Verschiedenheit der geschichtlichen und rechtlichen Auffassung, denn um das Alter des technischen Ausdruckes «Recht der Exclusive» handelt*».

bejelenti, mint erre ezen nyilatkozattételre fölhatalmazott egyén, tekintet nélkül arra, hogy van-e a királynak vagy megbízottjának pártja.

A közvetett, a *titkos exclusio* ma is lehetséges, és *nincs* semmi ok azt gondolni, hogy ha az «*exclusio formalis*» egy conclaveban egy pápajelölt ellen már érvényesült, hogy ugyanazon conclaveban a *titkos exclusio* ugyanazon uralkodó részéről *más jelöltek ellen nem gyakoroltatott*.

Ez áll a multa nézve is.

Az «*exclusio formalis*»-nak *nem abban látom én az erejét, hogy ez valóságos jog* (ezt, mint már jeleztem és alább beigazolni fogom, nem lehet elfogadni).

Nem is abban van az ereje, hogy a három katolikus nagyhatalom mindegyikének olyan tekintélye van, hogy az előtt meghajol a választótöbbség, tekintet nélkül arra, van-e az exclusio mellett párt tömörülve, vagy nincsen. Ezen tekintély nagy hatását sok esetben nem lehet tagadni, de nem látható be, miért legyen az épen egy bíbornok ellen¹ az utolsó pillanatban kidobott «*exclusio*» hatásosabb, mint hogy ha a választók már előre (az illető párttól vagy pártvezértől) tudnák, hogy ezen uralkodó előtt ezen és ezen jelöltek «*persona ingrata*»-k.

Véleményem szerint az «*exclusio formalis*»-nak az illető uralkodók által keresett *ereje ott van*, hogy az annak bejelentésével megbízott bíbornok *csak szükség esetében áll elő* és így egyrészt

¹ Azon írók is, akik az állami «*exclusiva*»-t *Ausztria, Franciaország és Spanyolország* uralkodóit megillető «jog»-nak tekintik, elismerik, hogy ezen jogot egy conclave alatt *csak egy bíbornok ellen* lehet érvényesíteni. Ezen körülmény tehát mintegy *lényeges jegye* az «*exclusio formalis*»-nak és pedig már a XVII. század közepe óta, ami nagyon megerősíti Sägmüller állítását, hogy az «*exclusio formalis*» már jóval a XVII. század vége előtt megvolt. (*Wahrmund* csak a XVII. század végére engedi meg.) Sägmüller nem is késik fölhozni (*Archiv* 73. köt. 238. l.), amit az 1644. évi conclave alatt *Fontenay-Mareuil* az ő «*Mémoires*»-jaiban (tom. II. p. 311. Collection: *Petitot* ser. I. t. 51.) így ír: «Après que le conclave fust fermé, les Espagnols voyant leur parti asse fort, firent donner l'exclusion au cardinal Sachetti par l'ambassadeur d'Espagne, sans autre raison, si non qu'il estoit suspect au roy son maitre. Ce qui ayant esté diversement receu des cardinaux, fust néanmoins à la fin approuvé de la pluspart, le pere *Valenti, jésuite*, qui estoit dans le conclave pour y servir de confesseur, et en cas de besoin de casuiste, ayant dit que quand quelqu'un des grands roys donnoit l'exclusion à un seul, quoyque sans en dire la cause, son exclusion devoit pourtant estre receue, le merite de celuy-là, quelque grand qu'il fust, ne pouvant iamais estre sy utile à l'Eglise qu'il luy seroit préjudiciable de mécontenter un tel prince».

sok esetben nem hangzik el «veto» a választás alatt egy nagyhatalom részéről sem (ami által az illető uralkodó megszegyenülése elkerültetik), bár talán megvolt reá egy X vagy Y bíbornoknak a föltételes meghatalmazása; de másrészt a «formalis exclusio» szóbeli bejelentése mellett az is lehetséges, hogy valamely uralkodó nemcsak egy, hanem több «ingrata persona» megválasztását is meg tudja akadályozni, mert csak akkor hangzik el a «formalis exclusio», ha valamelyiknek kilátása van reá, míg azok ellen, akik úgyszólván háttérben vannak, csak a közvetett és titkos exclusio vétetik alkalmazásba. De hogy kicsoda az, aki ellen a «formalis exclusio» alkalmazásba vétetni fog, azt egy exclusio-liszta mellett előre tudni nem lehet.

Ebből érthető meg az is, hogy miért nem jött a «formalis exclusio» helyett az szokásba, hogy az illető nagyhatalmak közölnék azon egy bíbornoknak nevét, kit nem akarnak, diplomáciai jegyzék útján, vagy valamely megbízott bíbornok útján mindjárt a választás elején a «camerlengo»-val.

De megérthető az is, miért helyeztek régiebb időben olyan súlyt a nagyhatalmak arra, hogy a conclave alatt, dacára az előírt «clausurá»-nak, érintkezhessenek a bennlevő bíbornokokkal; ami bizonyos korlátok közt, még ma is meg van engedve.¹

III. Vegyük most már sorra a XVI. század óta lefolyt pápaválasztásokat és tekintsük, milyen viszásságok, sőt *visszaélések* csúsztak be az *exclusionak* egyes uralkodók részéről való *gyakorlásánál* és milyen *tételes intézkedések* történtek pápák részéről azoknak megszüntetésére; amely történeti visszapillantásnál egyúttal látni fogjuk, miképpen lépett mindjobban előtérbe a «ius exclusivae»-ra igényt tartó *három katolikus nagyhatalom*.

A XV. század végén, mint fentebb előadtam, a bíbornokok testülete igen számos pártra szakadt, mert ekkor még nem a nagyhatalmak, hanem a különféle *kis olasz államok* és az *olasz* (római) *nemesi családok* hatalmi törekvései és érdekei szerint keletkeztek a

¹ Sägmüller, Recht der Exclusive in der Papstwahl, Archiv f. k. Kr.* 73. k. 222—3. 1. Hogy manapság is szabad az államok diplomáciai képviselőivel vagy a «conclave»-hez küldött követekkel érintkezni, azt X. Gergely conclave-szabályzatának 4. §-ához adott magyarázatban *Ceccaroni* (A. Ceccaroni, Il conclave, storia, costituzioni, cerimonie, Torino-Roma, 1901.) világosan kifejezi és leírja a cerimóniat is, mellyel az jár. De ezen a forgónál (ruota) való beszélgetés nem lehet titkos, hanem csak a bíbornoki testület rendfelügyelő («capo d'ordine») tagjával szabad beszélni.

pártok. Hogy ez nem volt helyes és még kevésbé épületes, az a történeti tény valóságán nem változtat semmit: Isten megengedte, hogy bizonyos időkben nagyon is földi szempontok és érdekek is érvényesülhessenek a vallási és egyházi dolgok intézésénél, de röviddel utána látjuk már a gondviselő Isten kezét, mellyel úgy a törvényhozónak bátorságot ad a rákfene eltávolítására, mint a visszaélést űző egyesek vagy osztályok szellemi örököseinek is fölnyitja szemeit, úgy hogy az, ami ezelőtt mindennapos volt, azt később mint erkölcsi lehetetlenséget, senki még csak meg sem kísérelhette.

Hogy a XV. század érdekharcái közepette a conclave-pártok leszerelésénél ígéretekkel (és pedig nemcsak «munus a lingua et obsequii» alakjában) elkövetett simonia is ismételten előfordult, ez sajnálatos tény; a különféle pártok fejei legtöbb esetben csakis bizonyos föltétel mellett voltak hajlandók a kétharmad többség megakadályozására irányuló «obstructio»-jukat föladni; ezen föltételek sokszor tisztességes alakban jelentkeztek, mert csak jogsérelmeknek jóvátevései voltak (egy a nepos-párt által a másik párt fejétől, Orsini vagy más családtól elfoglalt vár visszaadása stb.), vagy pedig a hosszas «obstructio» miatt várható esetleges üldözés elhárítására (biztosított méltóságba való helyezés stb.) irányultak, de mindezek csak földi indító okok voltak, amelyek simonia fogalma alá foglalandók. A kószahír szárnyain persze sok ellenőrizhetetlen suttogás terjedt el egyes választások után az alkalmazott legelemibb simonia megtörténtéről.¹

Ilyen körülmények közt érthető, miért tett *II. Gyula* pápa (1503—13.) a «Cum tam divino» kezdetű² (1505. január 14.) bul-

¹ L. *Lector*, Le Conclave, 517. l. a VI. Sándor (Rodrigo *Borja*) megválasztásánál (1492. évi conclave) alkalmazott és a florenci követek jelentésében említett simoniáról így ír: «Venise cette fois marche d' accord avec Naples, Gênes, Milan et Florence; mais le Conclave, dominé par les trois chefs de faction, Sforza, della Rovere et Rodrigue Borgia, aboutit, au bout, de cinq jours, et à la grande satisfaction d'Alphonse d'Aragon, à l'élection d'un second Borgia qui est proclamé sous le nom d'Alexandre VI. (1492.) *L'anecdote des quatre mulets chargés d'or qu' Alexandre VI. aurait fait entrer, de nuit, dans le palais de Sforza, pour mettre en sûreté ses économies, n'est probablement qu'une légende, mais une légende qui resume l'impression des contemporains.* En fait, les somptueuses distributions que le nouveau pape fit aux cardinaux qui avaient contribué à son élection, indiquent trop que les considerations et les influences politiques proprement dites n'y avaient joué qu'un rôle secondaire, et donnent toute sa signification à la Bullé déjà citée que Jules II. promulgua bientôt, contre la simonie dans les élections papales».

² Magnum Bull. Lux. I. köt. 466. l. Lásd: *Hinschius* i. m. I. köt. 274. l. *Wahrmund*: Ausschiessungsrecht 12—14. l. L. *Lector*, Le Conclave, 518. l.

lájában olyan szigorú intézkedéseket a pápaválasztásnál netán alkalmazni mert simonia ellen; kimondván, hogy a simonia útján elért megválasztás érvénytelen, ha a szavazatok egyhangúlag is esnek egyre. És nem feledkezett meg II. Gyula pápa a *világi fejedelmek követéinek üzelméről* sem, amennyiben a §-ban így intézkedik: ¹ «Mediatores vero, proxenetae, trapezitae, tam clerici, quam laici, cuiuscunque dignitatis, qualitatis, et ordinis fuerint, etiam Patriarchali, Archiepiscopali, sive Episcopali vel alia saeculari, mundana sive ecclesiastica dignitate praediti, etiam *quorumcumque Regum et Principum Oratores vel Nuncii, huius simoniace electionis participes*, sint omnibus suis Ecclesiis, beneficiis, praelaturis, et feudis ac aliis quibuscunque *honoribus, et bonis, eo ipso privati*, et ad similia inhabiles, ac etiam *active et passive intestabiles*, et eorum bona ipso facto, ad instar reorum criminum laesae maiestatis, Fisco Apostolicae Sedis applicentur et devolvantur, si praedicti delinquentes Ecclesiastici fuerint, vel alias Romanae Ecclesiae subditi. Bona vero et feuda taliter delinquentium, non subditorum saecularium, in partibus existentia, Fisco saecularis principis, in cuius territorio bona sita fuerint, ipso facto similiter applicentur».

III. Pius (1503. évben 21 napig uralkodott) pápa megválasztásánál az «*exclusio*» lényeges szerepet játszott és épen azért, mert XII. Lajos francia király pártja «*exclusio*»-val élt Katholikus Ferdi-

továbbá u. a. szerző: L'Élection Papale 35. l. — A simonia útján elért választási többség érvénytelenségéről és ezen érvénytelenségnek már II. Miklós pápa (1059. római zsinat) előtti régi törvényhozás általi kimondásáról, de magáról azon elvi kérdésről, vajjon a simonia II. Miklós és III. Sándor bullái óta is minden esetben érvényteleníti-e a pápaválasztást? — keletkezett érdekes irodalmi harcot H. Grauert és P. E. Michael S. J. között lásd: a Görres-társaság «Historisches Jahrbuch»-ja 1898. és 1899. évi folyamaiban. Még a XVI. század elején is sok theologus és kánonjogász védte azon álláspontot, hogy azon célból, hogy méltatlan egyének a pápai székre való jutása elháríttassék, szabad (!?) ígérek vagy adományok útján egy egyházas érzésű jelöltnak a pápaságra törekedni. Ezek ellen a tudós dominicanus generalis: Thomas de Vio (később Caietanus cardinalis) II. Gyula megválasztása után pár héttel: 1503. dec. 26-án keltezett értekezést irt e címen: «Quaeritur, utrum, vacante sede et quaerentibus omnibus Pontificatum per fas et nefas propter ambitionem et avaritiam ac Ecclesiae ruinam, liceat viro probo et digno quaerere pontificatum adhibendo promissiones et exhibendo temporalia et beneficia etc. pro suffragiis propter hunc finem, ut in sede positus ecclesiae prosit, et illam reformet». Grauert, Papstwahlstudien, Historisches Jahrbuch, München, 1899. évf. 323—4. l., ahol Grauert de Vio értekezésének idejét így jelzi: «Bald nach der Erhebung Julius II. die leider auch nicht ohne Bestechung erfolgt war etc. ...» ¹ Magnum Bullar. Lux. I. köt. 466. l.

nánd spanyol király három jelöltje ellen, megválasztották a mindkét félre közömbös aggastyánt: *Piccolomini* sienai bíbornok-püspököt¹ (III. Pius). Míg a «conclave» választott, addig Rómában és Róma körül a spanyol király serege és Borgia Caesar serege (a francia király szövetségese és rokona) tanyázott, ez utóbbi a Vatikánt is elfoglalva tartotta. A francia király jelöltje: *d' Amboise*² cardinalis, roueni érsek volt.

II. Gyula megválasztásánál (conclave 1503. október 31-én egy napig) nem tudott eredményt elérni az *exclusio*, mert egyrészt váratlanul jött a pápa halála, másrészt pedig *Giuliano della Rovere* egyénisége (IV. Sixtusnak unokaöccse), mint a leghatalmasabb és a legtehetségesebb «nipote», oly annyira túlmagaslott a többi jelölten, hogy *d' Amboise* (a francia jelölt) is hozzácsatlakozott, dacára a XII. Lajos által kívánt *exclusio*-nak.³

II. Gyula pápa halálakor (conclave 1513. március 4-től március 11-ig) Raphael *Riario* nepos-cardinalis pártjával szemben Giovanni de' *Medici* pártja állott. *Ferdinánd spanyol király* egyik ellen sem foglalt állást. XII. Lajos francia király elvesztette a talajt lábai alól, mert a francia bíbornokok, mint a pápa ellen megtartott pisa-i zsinat (1511—12.) részesei, II. Gyula által megfosztattak méltóságaitól és a pápaválasztási jogtól, nem is jelentek meg a conclave-ban. I. Miksa császár nem foglalt határozott állást⁴ utrechti

¹ Luc. Lector, Le Conclave 519—20. l., *Wahrmund* Ausschlussrecht 62—9. l.

² *Petrucelli della Gattina* az ő «Hist. diplomatique des Conclaves»-jában azon mulatságos tévedést követi el, hogy az 1455. évi conclave-ban szereplő francia pápajelölt roueni érseket és az 1503. évi két conclaveban szereplő roueni érseket elnevezi: «Cardinal de Rohan»-nak; pedig az előbbinek neve Guill. d' *Estouteville*, az utóbbié d' *Amboise* volt. *Wahrmund* i. m. 56., 63—4. l. is utána irta *Petrucelli* után e tévedést: «Die Franzosen, mit denen auch Caesare Borgia verbündet ist, agitiren eifrig für den Cardinal Rohan» (sic!). A német alaposság ez esetben felült a francia felületességnek. (*Petrucelli* francia író.)

³ *Wahrmund* i. m. 63—4. l. L. Lector i. m. 520. l. — XII. Lajos schismával is fenyegetőzött *Rovere* (későbbi II. Gyula) megválasztása esetére és valóban a pisai zsinat rendezése (1511—2.) által be is váltotta fenyegetését. *Hergenröther*, Handbuch der allg. Kirchengeschichte, II. köt. 754—5. l.

⁴ Sőt I. Miksa maga is gondolt arra, hogy ő (a császár) a tiarát elnyerje. Legalább ő maga is fölemlíti ezt leányához, Margithoz írt levelében. Lásd: L. Lector, Le conclave 521. l. *Wahrmund* i. m. 65. l. Miksa határozatlansága megmagyarázható azon fönntemlített tényből, hogy a császárok a XIV. és XV. századon át (a pisai és konstanzi pápáktól eltekintve) nem folytak be lényegesen a pápaválasztásra.

Hadrián mellett és így Medici lett megválasztva *X. Leo* néven. († 1521. december 1.)

X. Leo halálakor a 39 bíborosból álló conclave-ban (tartott 1521. december 27-től 1522. január 9-ig) Giulio de' *Medici* nepos pártja ellenében *spanyol* (együttal császári párt, mert V. Károly, 1516. óta spanyol király, lett 1519-ben császárrá) párt, *angol* párt (VIII. Henrik), *francia* párt (I. Ferenc király) és az utóbbival egyesült *velencei* párt állott. *I. Ferenc* francia király schisma-val is fenyegetőzött Medici megválasztása ellen. A *francia-velencei* párt szövetsége *megakadályozta Medici megválasztását* és így lehetővé tette az aggastyán utrechti *Hadrián* bíbornoknak (a császár nevelője) megválasztását *VI. Hadrianus* néven († 1523. szeptember 14.).¹

VI. Hadrianus halála utáni conclave-től (1523. október 1-től november 19-ig) kezdve igen gyakoriakká lesznek a *hosszú conclave*-k, vagyis kezdődik az «*exclusio*»-k tervszerű és makacs alkalmazása. Az 1523. évi conclave-ban a volt nepos: Giulio de' *Medici* pártja *Colonna* bíbornok pártjával került szembe, melyet a *Colonna*-család régi kegyura: a francia király látszólag támogatott, de győzelemre vinni nem akart, mert *Colonna* rokonságban állott V. Károllyal. Ezért *Colonna Medici*hez csatlakozott, mert Medicit a császár is akarta, de a francia király nem akarta (a Mediciék, Flórenc urai, természetes ellensége, mert XI. Lajos óta a francia királyok Észak- és Közép- (sőt eleinte déli) Olaszország birtokáért folyton háborúskodtak). Így lett G. Medici *VII. Kelemen* pápa néven pápa († 1534. szeptember 25.).²

VII. Kelemen utáni conclave (október 11-től 13-ig) rövid volt, mert *Alessandro Farnese* egyénisége egyedül látszott alkalmasnak a protestantizmus által okozott zavarok közepett és V. Károly császár túlhatalma ellenében a pápai szék régi tekintélyét visszaszerezni; még a nepos-cardinalis, Giov. Aug. *Medici* is hozzáhúzott, az összes uralkodók bizalommal voltak iránta, *politikai exclusio-ra tehát nem volt szükség*. *Farnese* közfelkiáltással (per acclamationem, quasi per inspirationem, per adorationem) lőn megválasztva,³ aki *III. Pál* nevet vett föl († 1549. november 10.) és be is váltotta a személyéhez fűződő reményeket: ő hívta egybe a trienti zsinatot, ő alatta nagyérdemű szerzetesrendek jóváhagyást nyertek.

¹ L. *Lector* i. m. 522. l., *Wahrmund* i. m. 65—6. l.

² L. *Lector* i. m. 522—3. l., *Wahrmund* i. m. 66—8. l.

³ L. *Lector* u. o. 523. l., *Wahrmund* u. o. 68—69. l.

III. Pál halála után (conclave tartott 71 napig, 1549. november 29-től 1550. február 8.) *Farnese* nepos-cardinalis pártjával szemben *V. Károly* császár pártja (spanyol párt), továbbá a *francia* párt (*II. Henrik* és *Medici*, volt nepos pártja állott). A császár *Mendoza de Burgos* spanyol bíbornokot, vagy *Reginaldus Polus* cantenburyi érseket szerette volna, de a francia párt mindkettő ellenében exclusio-val élt. *II. Henrik*, francia király expresse nemzeti ellenszenvből kizárni kívánta az angol származású *Polus*-t; a *franciák* jelöltjeit pedig a *Farnese*-vel egyetértő spanyol-német párt zárta ki. Így végre az egyik uralkodó által sem exkludált *Giov. M. del' Monte* bíbornok személyében egyeztek meg a pártok, aki *III. Gyula* néven lett pápa († 1555. márc. 23.).¹

A szigorú egyházas irányú *III. Gyula halála után* a 37 bíbornokból álló conclave-ban (1555. április 5-től április 9-ig) a volt pápa által kinevezett bíbornokok (creaturae *Julii III.*) külön és minden politikai szempontot kizáró pártot (reform-párt) alkottak, melynek élén ezúttal nem állott az elhunyt pápának rokona (del Monte cardinalis), talán azért is, mert nem volt tekintélye. Ezen párt a jámbor *Marcello Cervini* bíboros köré, a szigorúbb irány pártolója köré csoportosult, ki mellett *Alessandro Farnese* (a volt nepos) is állást foglalt, de aki ellen a császári pártnak (spanyol párt) és a francia pártnak sem volt kifogása, de viszont ezen két párt az egymás jelöltjei ellen mindig exclusio-val élt. Így végre a három párt egyhangúlag *Cervinire* adta szavazatát, aki *II. Marcellus* néven pápa lett († 1555. május 1.).²

II. Marcellus korai halála (szélütés folytán) után a reform-párt (helyes, egyházi értelemben véve e szót) még szervezettebben lépett föl, amellyel *Alessandro Farnese*, *III. Pál* rokona is egyetértett, sőt épen ez a nagy tekintéllyel bíró nipote volt az, aki fölhasználván a császári (spanyol párt) ingadozását (*Juan Marriquez* követnek nem volt instructioja az «exclusio»-ra, mert *II. Marcellus* hirtelen halt meg), *Pietro Carafa*, nápolyi nemesi származású theatinus és ostiai bíboros-püspök (decanus collegii card.) részére megszerezte a francia pártot, ami könnyen ment, mert *Carafa* úgy volt ismeretes, mint a császár és a spanyolok (a nápolyiak elnyomói) ellensége. Így a szigorú egyházas párt, továbbá a saját (*Farnese*) pártja, a francia párt és a tétovázó császári párt szavazataiban bizva,

¹ L. *Lector* i. m. 524—25. l., *Wahrmund* i. m. 68—72. l.

² L. *Lector* 525. l., *Wahrmund* i. m. 73—5. l.

Farnese 1555. május 23-án nyolc napi conclave után egyhangú választást provokál, a «Capella Paulina»-ban «adoratio»-ra szólítja föl az említett pártokat, ami zavarba hozza az ellenpártot, amelynek tagjai félvén, hogy a szavazatok kétharmad többsége hamarosan egybegyűl, ők is átmennek «adoratio»-ra és utólagos választással egyhangúlag megválasztatik Carafa: *IV. Pál* néven.

Ezen választás egy nagy visszaélést mutat, t. i. azt, hogy a bíbornokok a kétharmad többség konstatálását nem rendes szavazás útján eszközölték, hanem azonnal a *lábsók megadása* (adoratio) által nyíltan; melynek megtörténte után utólag a forma kedvéért rendes, de nyílt szavazást is tartottak. Ezen választási módban az volt legveszélyesebb, hogy kényszerítte gyakorolt a kisebbségre, amelynek tagjai pillanatnyilag meglepetve az accessus-ra való fölszólítás által, zavarba jöttek és a nagy kavarodásban többnyire nem tudják megállapítani, vajjon exclusio-ra elégséges-e szavazatuk, másrészt pedig a többség (de talán még nem kétharmad) már lábsókra megy és ha ezt ők is nem teszik, a talán mégis már kétharmad többséggel bíró új pápa haragját vagy neheztelését vonják magukra. Így a legtöbb esetben a kisebbség tagjai is «adoratio»-t végeznek és az utólag pro forma tartott szavazásnál már nem mernek ellenkező irányban színt vallani. Ilyen, az «adoratio»-val űzött csíny első esete állítólag *VII. Kelemen* megválasztásánál (1523. évben) történt.¹

¹ *Wahrmund*, Die Bulle «Aeterni Patris» und der staatliche Einfluss auf die Papstwahlen, Archiv f. k. Kr. 72. köt. 251. l., ahol közöl *XV. Gergely* pápa alatt egy 1621. után megírt értekezést (a Cod. Baberini XXX. 105. után első nyomtatott közlés), amelynek írója az «adoratio»-val űzött visszaélés első esetét *VII. Kelemen* megválasztása idejére teszi. Az «adoratio» módját is leírja ezen anonymus szerző, így: «Cap. 10. Che la forma hoggi usitata di eleggere il Papa è per via di adoratione et in che modo si fá». (Ezen mondatból világos, hogy *XV. Gergely* pápa előtti időkben az «adoratio» útján való választás volt a rendes, kizárólagos módja a pápaválasztásnak.) Da molti anni in qua forsi per il numero grande de Cardinali (il qual numero du Leone X. con la promotione di trent' uno, che fece in una mattina, fù accresciuto, et ultimamente da Sixto V. è stato limitato al numero di settanta) e per le fattioni, che sono state nel Collegio de Cardinali, così per l'aderenze, che molti Cardinali hanno chi ad un re e chi ad un' altro e chi ad altro principe come anco per il seguitto, che hanno li nepoti de Papi della maggiore parte delle creature del Papa suo zio, trovandosi sempre il Collegio de Cardinali nel Conclave diviso in diverse fattioni, avviene, che, se non si accordano alcuni capi de fattioni insieme, che guidino almeno due terzi de Cardinali, l'electione del Papa si trattiene settimane e mesi; ma quando due terzi de Cardinali, quali bastano a fare il Papa, parte tirati dalla gratitudine ò da altro interesse ò timore, ovvero perche giudichino degno quel Cardinale, sono accordati in un

Igy magyarázhatók meg az ezen korban több napig vagy hónapig elhúzódott conclave-kban egyszerre létrejövő egyhangú (!) választások. Ezek tehát a már többségben levő szövetséges pártok vezérei (főleg egy «*nipote*») által a választás huzavonája folytán úgylis elfáradt conclave-ban végrehajtott meglepetések, amelyekkel szemben a kisebbségben levő párt nem bírván elég idővel, nem mer élni a szavazási exclusio-val.

Az «*adoratio*»-val úzótt visszaélés csak befejezése és eredménye volt a folytonos visszaélések hosszú sorozatának, amelyeknek a conclave színhelye volt.

A bíbornokok nem tartották meg *X. Gergely* (*Ubi periculum* 1274. évi) és *VI. Kelemen* («*Licet in constitutione*» 1351. december 6.) pápáknak a conclave megkezdésére (*X. Gergely* decretuma szerint: 10 nappal a pápa halála után) a *konklavisták* számára és a conclave clausura-jára vonatkozó rendelkezéseit.

Az *első*t illetőleg a pápa fölötti gyászistentiszteleteket későbbre tolták ki és csak azok végével mentek be a conclave-ba; így *III. Gyula* megválasztása előtti conclave-t csak 19 nappal a pápa halála után kezdték meg és pedig a francia párt kívánságára azért, hogy a franciaországi bíbornokok még idejekorán megérkezessenek.¹

Ami a *konklavisták* számát illeti, *VI. Kelemen* decretuma szerint csak *két szolgának* volt szabad egy-egy bíbornok kíséretében a conclave-ba belépnie és vele ott maradnia. Ezzel ellentétben némely bíbornok 3, 4, 5, sőt némelyik 8 egyént is² hozott magával és ezek nagyobb része nem is szolga vagy szolgálattelvő papi egyén, hanem a bíbornoknak fivére, más rokona, királyi követek, titkárok, ügynökök voltak, nagyjából elölkelő világiak, akik maguk is szolgálatra szorultak, de ami a fő, akik mind kész megbízásokkal

soggetto, questi ò buona parte di essi vanno alla cella di detto Cardinale e lo conducono in capella et ivi lo eleggono Papa per adorazione, la quale si fa in questa maniera: pongono a sedere il Cardinale sopra l'altare e poi li Cardinali ad uno ad uno livanno avanti e li fanno un' inchino profondo. A simile adoratione, subito che è publicato esser accordato numero bastante de Cardinali per detta elettione, tutti gli altri (quasi tumultariamente) sogliono concorrere, dubitando ciascuno d'esser notato, di essere l'ultimo ò di non concorrerci di buona voglia. Questa forma di elettione per via di adoratione si canoniza maggiormente poi con vivi suffragii, cio è con scrutinio aperto, quale però si fa senza (ugyan?) pregiudizio dell' elettione».

¹ I. B. Säg Müller, Die Papstwahl Bullen, Tübingen, 1892. 3. l.

² Säg Müller i. m. 7. l.

jöttek be a conclave-ba és folyton titkosan küldött levelek, adott jelek útján, sőt néha a kiszökés útján személyesen is, hírt adtak és vittek megbízóiknak (néha külföldi uralkodóknak) a conclave-ban történő dolgokról, a szavazatok állapotáról, az egyes nemzetek vagy pártok jelöltjeinek kilátásairól. A pápaválasztó bíbornokok pedig mindezt tudták és, bár eléggé szenvedtek a folyton alkalmatlankodó és erőszakoskodó konklavisták részéről, de nem tettek ellenük semmit, sőt sokszor csakis azért húzták szándékosan heteken át a választást, hogy az ilyen konklavisták által vagy útjukon néha a bíboros pártvezér által is a spanyol királytól, vagy a francia királytól kikért utasítás vagy ajánlás beérkezhessek; és csak akkor kezdték érdemlegesen folytatni a választást, mikor a várt külső értesítés beérkezett.

Igy vált illuzóriussá a *X. Gergely* által már szigorúan előírt clausura, amelynek megszegése néha a legvakmerőbb csínyek útján is történt a künnlevők részéről, kik a conclave őreinek megvesztegetésével a conclave falába fúrt nyíláson át érintkeztek a bentlevő konklavistákkal, vagy pedig a háztetőn át jártak el a Vatikán illető szárnyának helyiségei fölé, hírt hozva és hírt vive.¹

Ezen visszásságokat eddigelé egy conclave-ban sem érezték meg-szégyenítőbben a bíbornokok, mint az 1549-ikiben (*III. Pál halála után*) és így nem lehet csodálni, hogy a conclave időtartamának 58-ik napján (1550. január 27.) a bíbornoki collegium dékánja: *Trani* bíboros felszólalt ezen üzemek ellen, főlemlítve különösen is a császári (spanyol) és a francia párt erőszakosságát, mely pártok esténként előre megállapítják, kire fogják másnap egyértelműen szavazatukat adni, vagy nem adni. *Trani* fejtegetéseihez *Salviati* és *Carafa* (későbbi IV. Pál pápa) bíbornokok is hozzájárultak, ez utóbbi különösen is hangsúlyozta, hogy a pápaválasztásra *legkevésbé volna szabad a világi fejedelmeknek befolyást gyakorolniok*, inkább tűrhető volna e helyett megadni nekik a befolyást az egyetemes zsinatok egybehívására. A felszólalások eredménye egy bizottságnak kiküldése volt, amely ki is dolgozott azonnal egy reformjavaslatot, melyet a conclave elfogadott és kihirdetett, Ezen conclave-szabályzat szerint a konklavisták számát háromra szállították le, úgy hogy ezek közül szorosán vett szolga csak kettő legyen, a harmadik lehet a bíboros rokona. Az az eredménye mégis megvolt a reformjavaslat-

¹ Sägmmüller i. m. 68—9., ahol *Mocenigo* velencei követ leírja az 1559. évi conclave-ben előfordult ezen visszásságokat.

nak, hogy a fölösleges konklavistáknak (39) és a világi fejedelmek megbizottainak (17) ¹ távozniok kellett a conclave-ból.

Igy tisztult csak meg a levegő és lőn végre megválasztva 1550. február 8-án *III. Gyula pápa*, III. Pál pápának a trienti zsinat első szakában (1545—47.) követé, aki oly eréllyel hangsúlyozta a zsinaton a curia reformálását és aki mint pápa a trienti zsinat második szakát (1551—52.) hívta össze 1551. május 1-re, amely elébe terjesztett reformjavaslatok között helyet foglalt a III. Gyula pápa megbízásából *Medici* (későbbi IV. Pius) és *Maffei* bíbornokok által kidolgozott «conclave»-reformjavaslat.²

III. Gyula pápa kétszer is hozzáfogott a conclave-reform elkészítéséhez: 1551. október hóban készen is volt már a conclave-bullának a kiküldött bizottság által kidolgozott bulla-szövege, amely azonban igen szigorú volt és azért félretétetett.³ 1554. évi novemberben enyhébb alakban új szöveg állott készen, amely a konklavisták közül kizárja a fejedelmek követéit, de egyébként elég enyhe, az «*exclusio*»-t nem említi, közvetve pedig csakis annyiban érinti, amennyiben a szavazatok körüli egyességeket és ígéreteket tiltja. III. Gyula bullájából nem lett törvény, mert még kihirdetése előtt meghalt III. Gyula pápa.⁴

IV. Pál pápa, különben is a szigorú egyházfegyelemnek (azelőtt theatinus szerzetes volt) barátja és a III. Gyula által kiküldött, a conclave-bullát előkészítő bizottság legtekintélyesebb tagja (decanus collegii), miután előbb egy szerencsétlen háborúba keveredett a spanyol királlyal (ez elleni szövetségese *II. Henrik* francia király volt), a pápaválasztás reformjának keresztülvitelét kezébe vette, de a halál megakadályozta († 1559. augusztus 18-án), hogy a tőle várt szigorú reformot keresztül is vigye;⁵ csakis egy mellékkérdésre nézve adott ki egy bullát («Cum secundum» 1558. december 16.),⁶ amelyben t. i. a pápa életében már a következő pápaválasztásra vonatkozólag tartott tárgyalásokat tiltja meg szigorú büntetések alatt. Ez épen akkor is történőben volt. IV. Pál hosszas betegsége

¹ *Sägmüller* i. m. 13. l. A távozó konklavisták között volt a *császárnak* (V. Károly) két embere, a *francia királynak* két embere, a *flórenci* (Medici) *hercegnek* egy embere.

² U. o. 18. l.

³ U. o. 19—24. l.

⁴ U. o. 25—35. l.

⁵ U. o. 36—40. l.

⁶ U. o. 41. l. *Magnum Bullarium Lux.* I. köt. 836. l.

alatt a fejedelmek már utasításokat adtak római követeiknek a jövő pápaválasztás esélyeire. IV. Pál emlékét, eltekintve politikai balfogásaitól és a római népnek az inquisitio szigorúbb alkalmazása folytán fölkeltett és halálakor a forradalom fokáig emelkedő fölzúdulásától,¹ elhomályosítja az is, hogy ő is hódolt a nepotizmusnak: három *Carafa* lett alatta kardinális.² Pedig éppen a nepotizmus volt az egyik fő támasza az exclusio-gyakorlatnak.

IV. Pál pápa halála után megtartott conclaveban (1559. szeptember 5-től 1559. december 26-ig) ismétlődtek a régi visszaélések és pedig még veszélyesebb arányokban. A spanyol párthoz tartozott a spanyol és német bíbornokokon kívül Ercole *Gonzaga* bíboros pártja, Alessandro *Farnese* (fivére: Ottavio *Farnese* parmai hercegnek) csoportja, valamint némiképp Carlo *Carafa* nípote csoportja (IV. Pál creaturái: tizennégyen), bár ez utóbbi folyton ingadozott a spanyol és a francia párt között. A francia párt majdnem éppen ilyen erős volt, mert a francia bíbornokokon kívül *Ferrara*³ (Ippolito d' Este) bíbornok, a ferrara-i hercegi családból, pártja is ide húzott.⁴ *Ferrara* bíbornok először is *Gonzaga* bíbornok megválasztását akarta kierőszakolni «*adoratio*» útján, mert *Gonzaga* mindkét párton birt barátokkal; de *Farnese* és *Carafa* exclusioval ellenállottak.⁵ Október és november hónapban a conclave-ban is hangok emelkedtek a folytonos egyességek ellen, valamint a *konklavisták nagy száma* és fejedelmek szolgálatában álló minősége, valamint a clausura megsértése miatt (*Vargos* spanyol követ volt a legmerészebb a conclaveben levő egyesekkel való közlekedés módjainak kieszelésében és alkalmazásában); egy *reform-bizottság* javaslatot dolgozott ki, melynek folytán november 29-én életbe léptették X. *Gergely* és VI. *Kelemen* conclave-törvényeinek teljes szigorát (étel-szigorítások) és 120 fölösleges *konklavista*-t eltávolítottak.⁶

¹ U. o. 43—45. l.

² U. o. 45. l.

³ Így hívták («*Ferrara*») röviden *Ippolito d'Este* bíborost. Általános szabály egyébként az, hogy a pápaválasztásokról szóló régibb források az egyes bíbornokokat nem mindig családi nevükön, hanem családi vagy püspöki székhelyük nevén nevezik el. Így a *mantuai* hercegi családból az 1559. évi conclaveban jelenlevő Ercole *Gonzaga* bíborost (a spanyol párt egyik jelöltje) csak röviden «*Mantua*»-nak nevezték; a trienti bíboros püspököt pedig: Ludovicus *Madrucci*-t pedig «*Tridentinus*»-nak. (Trento.)

⁴ U. o. 43—58. l.

⁵ U. o. 59. l.

⁶ U. o. 69—70.

De maga a pápaválasztó-testület mégis megszegte e szigorú törvényeket, mert *II. Fülöp* spanyol királytól levelet várt, mert a spanyol párt és tartozékai nem akartak a világ leghatalmasabb katolikus uralkodója akarata ellenére pápát választani, vagyis *bevárták az ő exclusio-ját*. *II. Fülöp* levele megérkezett, *Vargas* spanyol követhez címezve azon utasítással, hogy *Gonzaga* bíbornoknak *megválasztása megakadályozandó* (*exclusio*), de a *spanyol király neve csakis akkor nyilatkoztassék ki*, ha másképp az *exclusio* sikerre nem vezetne.¹

Ebből világos, hogy a «formális exclusio», röviden «*exclusiva*» fogalma és alkalmazásának lehetősége, sőt föltételes elrendelése már 1559-ben is megvolt, de *II. Fülöp* csak úgy, mint (látni fogjuk) később *XIV. Lajos*, félt a teljesen nyílt «*exclusio*»-val rája háramló kockázattól (megszégyenülés és a mégis pápának megválasztott jelölt haragja).

II. Fülöp exclusioja folytán *Gonzagától* elállott a spanyol párt (*Gonzaga* már előbb megköszönte a belé helyezett bizalmat). Míg a spanyol párt kétségben volt jelöltjei iránt, *Ferrara* bíbornok (november 30.) maga részére iparkodott többséget összehozni, de *Vargas* követ fenyegetéseire a conclave többsége excludálta *Ferrarat*.² Majd a *Carafa* nepos *Reumano* bíbornokot akarta december 8-án «*adoratio*» útján megválasztatni, de nem sikerült.³ A spanyol párt időközben megnyerte az ingadozó *Carafa* nepost, de a *Carafa*-párt töredékének elpártolása *Carpi*, a spanyol király jelöltjének exclusioját vonta maga után, mégis a *Carafa*-párt által erősített spanyol párt a spanyol származású *Pacheco* bíboros «*adoratio*»-ját akarta keresztül erőszakolni; meg is történt a spanyol párt részéről az *adoratio*, de hárommal kevesebb volt (három olasz bíbornok, kiknek spanyol «ultramontán» nem kellett) az adoransok száma a kétharmadnál.⁴ *Vargas* követ minden erőlködése és háborúval való fenyegetései (a conclave-ba való bekiáltások alakjában) nem használtak: *Pacheco*-t szavazás útján excludálták.

Igy mulott el négy hónap eredmény nélkül *IV. Pál* halála óta. Csak két bíbornok jöhetett még a választásnál jelöltként számba, a többi mind végig próbálták, de szavazási «*exclusio*»-val elűtettek a sikertől. Ezen két bíbornok neve *Cesi* és *Medici*. Eddig is estek reájuk szavazatok, de nem állottak előtérben, mert a spanyol-párt «*exclusio*»-listájában *Medici* sorrend szerint hátrább állott (a sorrend

¹ U. o. 71—2. l. ² U. o. 75—6. l. ³ U. o. 77—80. l. ⁴ U. o. 81—2. l.

ez volt: Carpi, Puteo, *Medici* és Pacheco), sőt egy nyilatkozata miatt¹ még *Pacheco* is elébe került, *Cesi* pedig nem volt a spanyol párt előtt kedves, sőt később II. Fülöp királytól megkapta az «exclusio»-t. *Cesi* ellen II. Fülöp exclusioval élt² (a követ föl volt hatalmazva *Cesi* megválasztásának «minden úton való» meggátlására), de a francia király mellette volt. Angelo *Medici* ellen egy király sem volt, sőt II. Fülöp nominatio-lisztájában is benn volt; míg másrészt ugyanő rokona volt a francia anyakirálynénak, *Medici* Katalinnak és *Cosimo Medici* florenci herceg pártolásában is részesült.³

Igy nem lehet csodálni, hogy a különben is kifáradt bíbornokok (kettő meg is halt a conclave alatt, sokan betegek lettek) sietették a választást és *Medici*-nek a kétharmad többséghez hiányzó szavazatok egybe is gyűltek karácsony előtti napokban és végre december 25-éről 26-ra terjedő éjjel megválasztott G. Angelo *Medici* pápának és pedig egyhangúlag (adoratio!) és IV. *Pius* nevet vett föl.⁴

Ezen pápa: IV. *Pius* látszott hivatva lenni arra, úgy a X. Leo óta átélte conclave-kban nyert tapasztalatai folytán, mint jogászi tudása és neve folytán, hogy III. Pál, III. Gyula és IV. Pál által

¹ U. o. 65. l. Ezen nyilatkozat abban állott, hogy *Medici* (későbbi IV. *Pius* pápa) a conclave alatt Otto von *Waldburg* bíboros, augsburgi püspök előtt oda-nyilatkozott, hogy a megválasztandó pápának Németország részére a protestánsok visszatérítése végett a *kehely használatát* és a *papok nősülését* meg kellene engednie. Ezen nyilatkozaton több bíbornok megbotránkozott és ez okozta *Medici háttérbe szorulását*. A dolgok fejlődése esetleg (!) úgy hozta magával, hogy I. Ferdinánd király is épen e két engedményt kérte a trienti zsinatnak IV. *Pius* által megnyitott utolsó ülészaka alatt (*Fraknoi*: Magyarország egyházi és politikai összeköttetései. III. köt. 119–144.), és IV. *Pius* pápa 1564. április 16-án kelt breve-vel egyes német érsekeknek, valamint az *esztergomi* érsekeknek megengedte az érseki tartomány területére a kehely használatát, de a papok nősülése tekintetében való engedményre hajlandó nem volt. *J. Hergenröther*, Handbuch der allg. Kirchengeschichte, III. kiad. III. köt. 260. oldal, továbbá Fr. Kirchenlexicon, II. kiad. 10. köt. 53. hasáb. («IV. *Pius*».)

² U. o. 83. l.

³ U. o. 83. l. *Cosimo Medici* florenci herceg a régi híres *Medici*-ek leszármazója volt, kiknek véréből volt X. Leo és VII. Kelemen pápa is. De Angelo *Medici* egy milano-i előkelő *Medici* (*Medeghino*) családból származott, mely nem volt rokonságban a florenciekkel, de mióta Ang. *Medici* (*Medeghino*) VII. Kelemen (florenci *Medici*) által protonotóriussá, majd III. Pál által bíborossá kineveztetett, azóta a milano-i és florenci *Medici*-ek tartották a rokonságot. Fr. *Kirchenlexikon*, II. kiad. 10. köt. 53. hasáb («IV. *Pius*».)

⁴ U. o. 83–84. l.

tervezett «reformatio curiae Romanae»-t a conclave reformjával (III. Gyula pápa conclave-bullájának ő volt fogalmazója) megkezdje és végrehajtsa és így visszaállítsa a pápaválasztó-testület szabadságát és főképen a fönt elősorolt választási visszaélések miatt eretnekek és katolikusok előtt egyaránt alászállott tekintélyét.

I. Ferdinánd német király és római császár, ki V. Károlyt követte Németország trónján és az első római császár volt, aki nem koronáztatta már meg magát Rómában, a *trienti zsinat* harmadik és *utolsó szakára* (1562—3.) küldött követei által egyéb reformok mellett erélyesen követelte a «*curia Romana*» reformálását is és nevezetesen a pápaválasztásnak (*conclave*) és a «*collegium cardinalium*»-nak reformálását.¹

Még mielőtt a zsinatnak ezen ülészaka megnyílt volna, IV. Pius egy bullát akart kibocsátani: a *conclave*-bullát, amelynek két lényeges újítása az lett volna, hogy ha a választás Rómában történik, az az *Angyalvár*-ban történjék (nyílt utalással a conclave-épület falán történt fúrásokra), továbbá, hogy csak kevés jelölt között történjék választás (*candidatio*) és a *szavazás teljesen titkosan*, egy golyónak a jelöltek számának megfelelő számú kelyhekbe (jobb vagy bal — igen vagy nem — részébe) való dobása által történjék.² De a reformnak ezen alakját a *bíborosok ellenezték*.

A *zsinat* utolsó ülészaka 1562. január 18-án *megnyílt*.

I. Ferdinánd követei (*Brus* Antal, prágai érsek és *Thun* Zsigmond (világi) gróf, császári követek és *Draskovits* György pécsi püspök, magyar királyi követ, mely utóbbi volt kezdettől fogva a követségnek lelke és Ferdinánd által kívánt szónoka és fogalmazója, de később a prágai érsek távozása után és *Thun* betegsége miatt nagyjából egyedül *Draskovits* volt a tényleges császári követ is)³ 1562. június 7-én a zsinaton elnöklő pápai legatusok elé terjesztették a császár reformjavaslatát, melyben a *curia Romana* és a *collegium cardinalium* reformálását is követelte a zsinattól. A pápai legatus-ok nem voltak hajlandók pápai külön utasítás nélkül az említett két pont miatt a császár «*libellus reformationis*»-át a zsinat elé terjeszteni, hanem elküldték azt Rómába.

IV. Pius pápa előre sejtette már, hogy a *zsinat* atyái a «*reformatio in capite et in membris*» elvét nemcsak az alsó papságra és a püspökökre, hanem a *bíbornokokra*, sőt a *pápai udvarra is kiterjeszteni fogják*. És mivel attól lehetett tartani, hogy a francia püspö-

¹ Sägmmüller i. m. 113—14. l. ² U. o. 120. l. ³ *Fraknói* i. h.

köknek *Lotharingiai Károly* (Guise) herceg rheimsi bíboros-érsek vezetése alatt 1562. év őszére bejelentett megérkezése után a trienti zsinaton a constanzi és bazeli zsinaton mutatkozott (akkor is a francia nemzet által támasztott) pápaellenes irányzat fog fölülemelkedni és egyházszakadást előidézhetni, azért IV. Pius a római curiának általa már régebben tervezett reformálását most a bíbornokok által is elfogadtathatta, azon célzattal, hogy az, mint befejezett tény, a zsinaton már tárgyalásra se tűzethessék.¹

Vége elkészült az 1562. október 9-én a bíborosok által elfogadott és IV. Pius által aláírt, a conclave reformját tartalmazó «*In eligendis*» szókkal kezdődő *bul*la.²

Ezen *bullában* az egy évvel előbb *kontemplált reformpontok*: az «*Angyalvár*»-ban való conclave és kizárólag titkos szavazás *elhagyattak*, és így továbbra is a *bíbornokokra hagyatott*, vajjon a választást (scrutinium és accessus) *nyilvánosan vagy titkosan* és így is miképen óhajtják végezni.

Minket itt a *bullának* csak azon szakaszai érdekelnek, amelyek a pápaválasztásnál utóbbi időkben *becsúszott azon visszaélésekre* vonatkoznak, amelyek mellett a *világi fejedelmek* vagy azok követei alkalmat nyertek a pápaválasztásra befolygni.

Ilyen szakasz a 2. §., amely visszamenve *X. Gergely* törvényére, előírja, hogy a pápa halálától számított *tíz nap elteltével* kezdessék meg. Eddig a külföldi uralkodók pártjai az onnét várt bíbornokok és a fejedelmektől várt utasítások miatt húzták-halasztották az elhunyt pápa fölötti gyászistentiszteleteket.

Ilyen szakasz a 14. §., mely tiltja a conclave helyiségei fölötti vagy alatti, vagy melletti szobákban való lakást, tartózkodást.

Ilyen szakasz a 15. §., amely a conclave celláinak az időszerinti (3—3 napra választott) három felügyelő-bíbornok (három bíboros: egy püspök-bíboros, egy áldozópap-bíboros, egy szerpap-bíboros «capita ordinum») általi gyakori megvizsgálását írja elő.³

¹ Sägmmüller i. m. 131. l. — Sarpi (Istoria del Concilio di Trento, I. VII. p. 614.) azt állítja, hogy IV. Pius csupán azért tette meg a curia reformálására vonatkozó, de nem komolyan akart intézkedéseit, hogy a zsinat általi alapos reformnak elejét vegye. Ez nem felel meg az előzményeknek (Sägmmüller i. m. 133. l.), de annyi igaz, hogy a fenti szövegben említett zsinati események hozzájárultak ahhoz, hogy a Rómában levő bíbornokok ellenállása megtörjön és IV. Pius erélyesebben siettethesse velük szemben az «*In eligendis*» *bul*la elfogadását.

² *Magnum Bullarium* Luxemb., II. köt. 97—99. l.

³ Ennek célja főleg a falak és a mennyezet kifűrásának ellenőrzése volt, mint

Ilyen szakasz a 16. §., mely csupán két szolgálattelvő egyénnek (egyházi vagy világi rendből) behozását a conclave-ba engedi meg minden egyes bíbornoknak és csakis *betegség esetére egy harmadikat*. A 17. §. pedig előírja, hogy konklavista nem lehet más, mint aki már előzőleg egy évig az illető cardinalis-nak házában szolgálatban állott és semmiesetre *sem lehetnek konklavisták* a fejedelmek *ügynökei* («mercatores ministri Principum»), nem lehetnek *földesurak* vagy *hivatalnokok*, nem lehetnek a *bíbornok fítestvérei* vagy *unokafivérei*. A 18. §. megállapítja a különféle, a conclave-ba befogadható egyéb alkalmazható személyzet (orvosok, borbélyok stb.) számát.

Ilyen szakasz a 19. §., amely a conclave-ba való titkos beosonást szigorú büntetéssel sújtja és a bíbornokokkal való beszélgetést is megtiltja, a fejedelmek követeknek is csak rendkívüli esetben és módon engedi meg («Clauso conclavi nulli ad colloquium etiam extra portam conclavis etiam Principum oratores, nisi magna et urgenti causa a maiori parte collegii approbanda admittantur»).

Ilyen szakasz a 20. szakasz is, amely mindenféle levelezést vagy jeladást folytatni («mittere seu recipere») tilt kiközösítés terhe alatt.¹ Ilyen a 23. szakasz, mely szerint a conclave-ból távozó konklavista-nak nem szabad többé visszatérnie és a helyét elfoglaló új egyénnek a távozonak kilépésekor kell azonnal belépnie.

Az *exclusio* és *inclusio* és ezek kapcsán a *világi fejedelmeknek* a pápaválasztásba való *befolyása ellen* leginkább a 24. §. («Cardinales») van intézve, melyet már fentebb (ezen fejezet elején) közöltem és amely előírja, hogy a választásnál minden cselstől, pártoskodástól tartózkodjanak, valamint hagyják figyelmen kívül a világi uralkodók közbenjárásait és egyéb földi tekinteteket; továbbá, hogy semmiféle szövetezéseket, szerződéseket vagy «tiltott» egyezményeket ne kössenek. Ezeknek átlépése esetére a megválasztandó pápa megbüntetheti az illetőket.

Ez IV. Pius «*In eligendis*» bullája tartalmának kérdésünket érdeklő része.

a bulla expresse kimondja: «ne ipsius conclavis muris aut laquearibus seu pavimentis *vetita foramina* fiant». Az ilyenek eltitkolására is kemény büntetés van kiszabva. *Magnum Bullarium* i. h. 98. l.

¹ Érdekes, bár tárgyunkhoz nem tartozik a 21. §., mely a conclave alatt a választás eredményére való *fogadásokat* («*sponsiones*») tiltja, valamint a 22. §., mely előírja, hogy a conclave első napjától kezdve végéig *délben és este csakis egy tál étel* adassék a bíborosoknak.

Világos, hogy e *bullá valóban minden*, az utóbbi conclave-kban tapasztalt és nagyjából a világi fejedelmek követői és megbízottai által elkövetett *praktikákra tekintettel volt*. Közvetve és a kardinálisokhoz intézve tilalom van benne, még a fejedelmek által gyakorolt *exclusio* és *inclusio tekintetbe vétele ellen is, de nincs sehol egyenes és közvetlen tilalom* és büntetés kiszabva magukra a *fejedelmekre és követekre*.

Ezt a hiányt I. Ferdinánd császár kifogásolta is a pápa által vele közölt bullában.¹ Midőn később Morone kardinális pápai követ Innsbruckban személyesen fölkereste Ferdinándot és közölte vele az «*In eligendis*» bulla szövegét,² akkor is még ahhoz ragaszkodott, hogy mivel a bullában a fejedelmek és azok követői és ügynökei ellen nincs semmi intézkedés, legalább az ezek elleni szigorú tilalom meghozása bizassék a zsinatra. IV. Pius eleinte valóban a zsinatra akarta ezen büntetés kiszabását bízni, a «*reformatio principum*» fejezetnél, de később azt határozta, hogy ő maga fog ilyen intézkedést tenni és pedig úgy, hogy az összes fejedelmeknek is szóljon.³ Midőn 1563. év augusztus havában a zsinat ismét követelte a conclave reformálásának zsinati tárgyalását, akkor a pápa az «*In eligendis*» bullának fönti értelemben való kiegészítését hajlandó volt a zsinatnak átengedni.

De a fejedelmek követői, kik fő hangoztatói voltak a zsinaton a curia reformálásának, idejekorán fölismerték, hogy a szóbanforgó szigorítása a conclave-bulláknak a világi befolyást a pápaválasztásra végleg megszüntetné.⁴

Igy érthető, hogy az egészről nem lett semmi, csak a XXV. ülés

¹ Sägmüller i. m. 139. l.

² U. o. 167. l.

³ U. o. 158. l.

⁴ I. Ferdinánd császár is sokkal hidegebben vette már akkor a conclave reformálását, bár ő még nem vesztett volna semmit, mert ő tényleg nem gyakorolt még lényeges befolyást a pápaválasztásra és a spanyol és francia királyok által gyakorolt befolyási módot határozottan helytelenítette. Ez tűnik ki Luna gróf spanyol követhöz (Trientbe) 1563. augusztus 31-én intézett levelének következő helyéből (Sägmüller i. m. 182. l.): «*Sic etiam de reformatione conclavis exstat bulla summi pontificis, quae nobis satisfacit, modo diligenter observetur, in qua si quid esset addendum, hoc commodissime adderetur, quod reges et principes christianitatis et maxime reges Hispaniarum et Galliae... posthac non praesumerent turbare statum et ordinem conclavis neque suffragia Rmorum cardinalium precibus precio aut quibuscunque artibus impedire et corrumpere, tales namque practicae hactenus rei publicae christianae plurimum nocuerunt*».

(de reform.) 20. fejezetében van általánosságban lelkükre kötve a világi fejedelmeknek, hogy az *egyház törvényeit és szabadságát úgy ők, mint szolgáik tartásuk tiszteletben.*

IV. Pius ingadozásának oka nem taktikázás, hanem az volt, hogy ő az *«In eligendis»* bullával úgyis elvágta már az útját a régi conclave-praktikáknak; ha ezen bullát megtartják, úgy sincs más törvényre szükség. Ép azért *nem akarta egyenesen megsérteni a világi fejedelmeket*, főleg az akkor a conclave-ra befolyást gyakorló *spanyol és francia királyokat* (kiknek országaiban tudott a Luther- vagy Kálvin-féle reformáció legkevésbébe lábrakapni), egy *megbélyegző büntetés* kiszabásával, de *viszont nem volt ellene*, hogy a részben ezen királyok befolyása alatt álló zsinat tegyen ilyen intézkedést, ami a királyok részéről eddig üzött befolyásról való lemondás jellegével birt volna.¹

Ezen eljárás *nem mondható* azért az állami *«exclusiva»* jóváhagyásának, mert világos, hogy IV. Pius is teljesen *szabaddá akarta tenni a pápaválasztást*. És hogy a büntetés kiszabásának mellőzése *nem jelenti még azt*, hogy Pius pápa a fejedelmek befolyását a pápaválasztásra *hallgatagon jóváhagyta*, az világos abbó is már, hogy akkor a *jóváhagyás nemcsak az exclusio-ra*, hanem az *inclusio-ra is szólt volna*, mert hisz mind a kettőt már régóta gyakorolták a *spanyol és francia királyok*; pedig eddig még *soha senkinek sem jutott eszébe* állítani azt, hogy az *«inclusio»-ra ezen királyok valaha is joggal birtak volna*. Nem birtak tehát az *exclusio-ra* sem, de gyakorolták úgy ezt, mint az *inclusio-t* tényleg. Mindkettőt különben pozitíve is elveti IV. Pius, mikor az *«In eligendis»* bulla 24. §-ában a *világi fejedelmek közbenjárásainak* tekintetbe nem vételét hagyja meg a bíbornokoknak (*«principum saecularium intercessionibus ceterisque mundanis respectibus minime attentis»*).

IV. Az előző (III.) pontban előadtam II. Gyula pápa idejétől IV. Piusig lefolyt pápaválasztásoknak vázlatos történetét és a pápaválasztási jognak ezen korban való fejlődését és motivumait. Ezen részletesnek és hosszadalmasnak látszó kitérés szükséges volt, hogy konkrét alakban álljon az olvasó szemei előtt az *«exclusiva»* kifejlődésének első időszaka és az *exclusio-nak* ősi szerepe és alakja.

Az 1559. évi conclave-ban voltak a választási visszaélések *tetőpontjukon*, azóta állandó visszaélés mutatkozik a visszaélések sok-

¹ Sägmüller i. m. 181. l.

féleségét és merészségét illetőleg, amiből már a priori is azt kell következtetni, hogy az *exclusio* és *inclusio* tekintetében is visszaesésnek, illetőleg mindezek arányában a pápaválasztás szabadságára nézve emelkedésnek kellett beállania.

Ez azonban *II. Fülöp* spanyol királyt illetőleg nem egészen áll, mert az 1590—2. években megtartott négy conclave-ban *II. Fülöp* egészen nyíltan lép föl *inclusio* és *exclusio*-listájával. De ez is volt az *inclusio* utolsó föllobbanása, azután már csak az *exclusio* maradt meg a nagyhatalmak kezében, sőt azt is sokszor csak úgy óvhatták meg, hogy egészen nyíltan léptek föl vele a döntő pillanatban.

Itt térek el ismételten *Wahrmundtól*, aki szerint az *exclusio* eleinte *túrt gyakorlat*, majd *hallgatagon elismert gyakorlat*, végére ezen elismerés folytán *jog* lett.

Véleményem szerint a fejedelmek (főleg a spanyol és francia királyok) *beavatkozása a legerősebb volt éppen IV. Pius megválasztásáig* (1559. évi conclave), mert ezen időben nemcsak *exclusio*, hanem *inclusio* útján is befolytak és pedig (a clausura megszegése folytán) állandóan és ismételten a pápaválasztásra, a mely *exclusio* vagy *inclusio* ugyan nem volt az egész választótestülethez intézve (tehát nem volt «*exclusiva*», vagyis formális *exclusio*), de annak mégis mindig tudomására jutott.

IV. Pius és még inkább *XV. Gergely* bullája után a clausura megszegései már ritkábbak lettek, ép azért az *exclusio* és *inclusio* nem volt annyi módosításnak kitéve, míg végre a szabályok szigorú betartásának mindjobban a köztudatba átmenésével és a *titkos szavazás* behozása után (*XV. Gergely* «*Aeterni Patris*» bullája, 1621. nov. 15.) a régi nagy pártok és pártszövetségek megszűnésével az *inclusio*-liszták tarthatatlanoknak bizonyultak, az *exclusio*-nak pedig csak végső szükség esetében és csak *egy jelölt ellen való bejelentése* maradt meg. Ez persze nyilvános volt (*exclusio* formalis), de csak azért, mert *nemzeti pártok már nem voltak biztosan kaphatók*, viszont pedig egy hatalmas kath. uralkodónak ellenzése egy jelölt ellen elég komoly dolognak látszott mindig még arra nézve, hogy azt pápává ne válasszák meg, az egyház érdekében, még ha nem is lett volna annyi párthive, hogy *exclusio-pártot* (a bíborosok egyharmada + 1) alkothattak volna.

Igy most már világosabb az, amit föntebb az *exclusio formalis*-nak erejéről mondtam.

De *IV. Pius* idejében még nem volt meg az *exclusio formalis*-nak gyakorlata, szokása, bár megvolt már *fogalma*, hisz *II. Fülöp*

is fölhatalmazta követét 1559-ben arra, hogy szükség esetében az exclusio-t a bíbornoki testületnek is bejelenthesse.

IV. Pius halála (1565. dec. 9.) *után a nepos-cardinalis* Carlo Boromeo bíbornok¹ (Boromei szent Károly) volt, akinek *főrésze volt* már a trienti zsinat utolsó szakának összehívásánál, valamint annak a hit és reformáció szempontjából való szerencsés befejezésénél csak úgy, mint a Rómában a pápaválasztás körüli visszaélések ellen kiadott *In eligendis* bulla elkészítésében és elfogadtatásában.² Így nem csoda, hogy a IV. Pius halála utáni conclave-ban (1565. dec. 20-tól 1566. január 8-ig) a régi visszaélések nem mutatkoztak. Rendszerint ugyanis a *nepos-cardinalisoknak volt azelőtt legerősebb pártjuk és ők sokszor önértékük szerint csatlakoztak a spanyol vagy a francia párthoz*, vagy sajátmaguknak kerestek azoknál szövetségest. *Boromei szent Károly* egyénisége azonban mindettől távol állott, másrészt pedig épen ő levén azelőtt lelke az egyház reformációjára vonatkozó zsinati és pápai törvényhozásnak, ő volt most hű őre a conclave alatt a pápaválasztás tisztaságának, az «*In eligendis*» bulla hű végrehajtásának.

Ezen conclave alatt a *spanyol követ: Luis Zuniga y Requesens* csakis, a bulla szerint megengedett módon, egy méltó egyén megválasztását hangoztató *nyilvános allocutio*-t intézett a *conclave tagjaihoz*,³ ami megfelelt a fejedelmek által a conclave-hez irni szokott levélbeli buzdításnak.⁴ *II. Miksa* császár és *IX. Károly* francia király egyáltalán nem törődtek a választással. A választás elég gyorsan véget ért, pápa lett a szentéletű Michele Ghislieri dominikánus

¹ Carolo Boromeo-nak anyja Margherita Medeghino (a milánói Medici-családból) volt, kinek fivére volt Gian Angelo Medeghino (Medici), ki IV. Pius néven pápa lett.

² Sägmüller i. m. 168—185. l.

³ Wahrmund i. m. 91. l.

⁴ Már régi szokás volt, hogy a *kath. uralkodók* a pápa haláláról hivatalos értesítést vevén a *camerlengo*-tól, a conclave-hez intézett hivatalos levélben feleltek, amelyben méltó és érdemes egyénnek megválasztására buzdították a bíborosokat. V. Károly császárnak 1549. nov. 20-án (Wahrmund i. m. 256. l.) a conclave-hoz intézett levele is ilyen levél és azért az abban az *advocatus ecclesiae* tiszteire való hivatkozás nem egyéb császári *stilaris fogalmazásnál* és semmiképen sem tekinthető az *exclusio* vagy *inclusio*-ra való jogosultság kifejezésének, amint az ilyen levelek nem is tartalmaztak neveket, sőt még, az egyházjog ellenére, az 1559. évi conclave alatt, némely cardinalis fölszólítására a conclave-hez intézett levél (1559. nov.) is csak általánosságban mozog; csakis a Vargas követhoz intézett, főntebb már ismertetett levél tartalmazza az *exclusio*-ra való fölhatalmazást.

(Alessandrino), kinek neve állítólag benn volt a *spanyol* bíborospárt *inclusio-lisztájában* (t. i. IV. Pius halála előtt már ezen pártok vezére: Pacheco kezében volt II. Fülöp nominatio-lisztája).¹

V. Pius halála (1572. máj. 1.) után is csak így volt: a conclave egy nap alatt és teljesen szabályszerű módon folyt le (a régi tilos praktikák nélkül), de azért mégis ismét a spanyol király részéről már a conclave előtt elő volt készítve minden. A *spanyol királynak* volt már előre is *legtöbb hive*² a *bíbornoki testületben*, de mivel *Spanyolország* II. Fülöp alatt valóban az első és úgyszólván *egyetlen európai nagyhatalom volt*, mellyel sem Franciaország sem Németország nem volt képes vetélykedni (ez utóbbi uralkodójának, maga is Habsburg lévén, nem is állott érdekében) a *bíbornokoknak politikailag közönbös töredéke* is a *spanyol király exclusiojára*, esetleg *inclusiojára is tekintettel volt*, amelyről rendszerint még

¹ Delfino bíbornok (*Wahrmund* i. m. 267. l.) II. Miksához 1565. dec. 20-án írja: «Io scrivo la presente a la Majestate V. Cesarea per rittrarmi di quanto ultimamente le scrissi circa la *nominazione* et *esclusione* fatta dal Sermo Re Catholico de cardinali al papato etc.» (1565. dec. 22-én pedig már megírta a *nominatio-liszta* neveit ily sorrendben: Aracoeli, Alessandrino, Montepulciano, Niccolino.)

² Ennek egyik oka az is volt, hogy a *spanyol király* különféle *pensio*-kban (spanyolországi javadalmakra ráhelyezett évi járadékok) *részesítette a bíbornokok egy részét*. Más királyok, bár kisebb mértékben, szintén így tettek. A *trienti zsinaton* szó volt ezen pensioi eltörléséről, de nem vált törvénnyé, sőt a sess. XXIV. de ref. c. 13. beleegyezett a zsinat, hogy *szegény püspökségek jövedelmeinek följavítása céljából* szabad a pápának más gazdagabb javadalmakra pensiokat ráróni, kivéve mégis a plébániákat, kanonokságokat, dignitasokat és szerzetesi javadalmakat. Sägmüller i. m. 175. l. *Wahrmund* i. m. 93—94. és 268. l. A *bíbornokoknak adott pensio-k célja* volt a bíbornokoknak a római Széknél függőben levő különféle hivatalos ügyek elintézésével fölmerülő *fáradtságát némileg megjutalmazni és azok jóindulatát* a pápa tanácsában *biztosítani*. Nem mondható tehát az ilyen pensio épen *simoniá-nak*, mert nem határozottan lelki előnyért adatott, hanem mindenféle fáradozásért állandóan és meghatározatlanul. *De tényleg a pensio-k* a királyok kegyétől függvén, mindenképen *függő helyzetbe hozták a cardinalis-okat a királytól és a pápaválasztás alkalmával ilyen pensiot élvező cardinalis-ok pártfogolása is kötve volt*. Egy másik *lekötelezési mód volt* az egyes országok *protector-i tiszte*. Theiner szerint (*Geschichte des Pontificates Clemens XIV.* 1. 140.) a három kath. nagyhatalomnak («Die drei kath. Grossmächte») volt egy általuk a római curialis bíbornokok közül választott *cardinalis protector*-uk, akik az illető országból jövő hivatalos ügyeknek utána jártak és az illető uralkodóktól állandó nagy évi járadékot húztak. A *cardinalis-protector*-ok tisztségének elvállalását már VI. Orbán pápa (1378.) és V. Márton pápa (1418.) eltiltották, de az mégis *fönnmaradt a XVIII. század végéig*, amióta az ő szerepüket a pápaválasztásoknál a *korona-cardinalisok* egyik tagja szokta teljesíteni. Hinschius i. m. I. köt. 294. l., Fr. Kirchenlexicon II. kiad. 2. köt. «Cardinal-Protectoren» szó alatt.

a conclave előtt, de bíbornokok részéről az alatt is, tudomás vehettek.

Az 1572. évi conclave-ból *Hugo Buoncampagni* bíboros (pápai követ Spanyolországban) került ki *XIII. Gergely* néven. († 1585. ápr. 10.) A conclave alatt *nyílt exclusio*-ra *nem került a sor, de Granvella* spanyol bíboros a *spanyol király sajátkezű levelét hozta magával Nápolyból* (spanyol birtok) és a levelet *bemutatta Alessandro Farnese bíbornoknak*, akinek erős pártja volt és aki hatalmas egyéniségénél fogva már III. Pál óta állandóan pápajelölt volt és szándékosan törekedett a tiara után. *A királyi levél elolvasása elég volt Farnese-nek*, hogy minden további lépéssel fölhagyjon, a *spanyol király* ugyanis határozottan *ellene volt annak, hogy ő legyen a pápa*, mert ezen esetben ő (Farnese) és *Cosimo Medici* florenci herceg (a Farnese-k ellensége) közt háború tört volna ki, ami egész Olaszországot lángba borította volna. Ez esetben tehát volt exclusio, de egész titokban, mely kihirdetés és szavazás nélkül is érvényesült.¹

V. Sixtus 1585-ben (conclave: ápr. 21—24.) *adoratio útján lőn megválasztva*. *Farnese-nek* volt legtöbb kilátása, *II. Fülöp* most már nem élt vele szemben exclusio-val, de *Fernando Medici* bíboros (másik, erős párttal bíró pápajelölt) a köztiszteletben álló szerény ferencrendi szerzetesre: *Felice Perretti di Montalto*-ra irányította a saját pártja és a spanyol-párt figyelmét; és *adoratio*-t rögtönözvén, a még nem kétharmad többséghez szükséges szavazatokat is megkapta.² *V. Sixtus* 1590. aug. 27-én halt meg.

A következő két évben (1590—2.) a megválasztott pápák rövid élete miatt *négy conclave tartatott*:

1. 1590. szept. 7—15-ig (megválasztatott *VII. Orbán*, *Castagna* bíboros, † szept. 27.);

2. 1590. okt. 6. dec. 5-ig (megválasztatott *XIV. Gergely*, *Sfondrato* bíboros, † 1591. okt. 15.);

3. 1591. okt. 27—29-ig (megválasztatott *IX. Ince*, *Facchinetti* bíboros, † 1591. dec. 30.);

4. 1592. jan. 10—30-ig (megválasztatott *VIII. Kelemen*, *Ippolito Aldobrandini* bíbornok).

Ezen, valamint a többi, IV. Pius óta megtartott conclave-k az «*In eligendis*» bulla szerinti 10 nap leteltével kezdetett meg.

VII. Orbán megválasztása a spanyol-párt és a *nepos-párt* (*Montalto* bíbornok pártja) egyesülésének eredménye volt. *Castagna*

¹ *Wahrmund* i. m. 96. l. ² *Wahrmund* i. m. 99. l.

egyik párt által sem exkludált, sőt a spanyol király által nominált (*inclusio*) jelölt volt.¹ Ő meghalván megválasztása után 12 nappal, az azonnal (1590. okt. 6.) összeülő conclave-ben ismét ugyanezen két párt állott szemben és pedig a spanyol párt vezére: *Madrucci* bíboros, trienti érsek nyíltan bejelentette II. Fülöp nominatio-lisztáját, mely hét bíboros nevét tartalmazta, és kijelentette, hogy csakis egyet ezek közül fog elfogadni pápául, de megengedi, hogy az ellenpárt, névszerint *Montalto cardinalis*, a hét közül egyet választ hasson.

Ez azon idő volt, mikor *II. Fülöp hatalmának tetőpontján állott*, amikor még a francia katolikusok is II. Fülöpöt ismerték el a *katholikus liga fejének* és ez is volt az oka, hogy ezen conclave-kban nem is volt más nemzetnek pártja, mint a spanyolnak.

Ez esetben tehát az erős nepos-párt gondviselészerű volt, mert csakis ennek a spanyol jelöltek szavazási exclusio-jára föltétlenül képes pártnak ellenállása állta útját annak, hogy *II. Fülöp a pápai székre megszerezze az inclusiva jogát* (*inclusio*, több jelölttel) és végre a kinevezés jogát (egy jelölttel), amit régi időben a *patriciusok* és az *Ottó-k* és *III. Henrik* gyakoroltak, az egyház szabadságának kárára.

Montalto cardinalis ellentállása csak fél sikert ért el, t. i. azt, hogy két hónapon át szavazási exclusio-val ellenállott a spanyol-párt jelöltjei megválasztásának és viszont igyekezett a maga pártja által elfogadható jelöltek (öten, köztük első helyen *Aldobrandini* bíbornok) egyikének megválasztását keresztülvinni. Két *inclusio-liszta állott tehát egymással szemben és két exclusio-liszta*; a nepos-párt exkludálta a spanyol jelölteket (*nominatio, inclusio*), a spanyol párt pedig exkludálta a nepos-párt jelöltjeit (*inclusio*).²

Végre is *Montalto engedett* és a spanyol *inclusio-lisztának* legelfogadhatóbb (utolsóelőtti 3-ik jelölt) jelöltje: *Sfondrato*, a nemes

¹ *Wahrmund* i. m. 99—103. l., *Sägmüller* i. m. 244—6. l.

² Feltűnő, hogy éppen *V. Sixtus* szabályozta a bíboros testület jogviszonyait a *Postquam verus* bullában (1586. dec. 3.) és ezen bullában a nepotizmus ellen is tett intézkedéseket és mégis rokonát megtette bíbornoknak, aki, mint minden nepos-cardinalis, természetes feje volt az *V. Sixtus* által kreált fiatalabb bíborosoknak. *V. Sixtus* az említett bullával 70-ben állapította meg a bíborosok számát, míg azelőtt ritkán (*per abusum*) érte el ezen számot. Így tehát a *Sixtus-creaturák* száma nagy (24 körül) volt. Ugyanilyen erős volt a spanyol-párt is. *Ferrara* (a francia-párt régi feje és pápajelölt) és *Farnesé* (régii nepos és pápajelölt) nem éltek már.

és a szüzi lelkületű bíbornok elleni exclusio beszüntetésére hajlandó volt. Így lett egyhangú választással (adoratio) pápává: *XIV. Gergely*.¹

XIV. Gergely 10 hónap mulva bekövetkezett halála után ugyanaz a két párt állott szemben némileg meggyengülve (egyesekek elhalása folytán) az 1591. évi conclave-ban; az új nepos (Sfondrato) kis párttal, de kis tekintéllyel is és rátermettséggel bírt. A spanyol-párt ragaszkodott a régi inclusio-lisztából megmaradt hat jelölthöz. Montalto egy napi ellenállás után ismét engedett és a spanyol jelöltek utolsóelőtti (sorrend szerint) jelöltje (Facchinetti) elleni exclusio-tól elállott, akinek, mint följegyzik, nem volt egyetlen ellensége sem a választó testületben és azért már első napon is szép számmal voltak szavazatai. Okt. 29-én éjjel adoratio útján egyhangúlag pápa is lett belőle: *IX. Ince*, aki már két hónap mulva meghalt.

Az új conclave-ban *II. Fülöp inclusio-lisztájában* a régi liszta öt neve mellett még a Montalto-párt lisztájának első jelöltje is: *Aldobrandini* (föltételezen: ha az előzők megválasztása keresztül nem vihető) szerepelt. Most tehát *II. Fülöp engedett a Montalto-pártnak* és pedig azért, mert időközben Montalto a spanyol-párthoz közeledett. A spanyol-párt első jelöltje ellen, Sanseverino ellen szigorú jelleme miatt egy erős kisebbség (nem a Montalto-párt, mert ez Sanseverino melletti szavazást illetőleg a spanyol-párttal tartott) exclusio-val élt és meggyőztette a kétharmad többséget, ami főleg azért sikerülhetett, mert a döntő scrutinium (az általánosan szokott eljárástól eltérőleg) titkosan ejtették meg, a pusztán ígéret, de nem rokonszenv alapján adott szavazatok közül sokan elpártoltak. A többi jelölt is így járt. Végre a különben is általános rokonszenvnek örvendő *Aldobrandini* jelöltsége jutott sorra és ő 20 napi conclave után 1592. jan. 30-án egyhangúlag (adoratio) pápává választott: *VIII. Kelemen* pápa.² (1592—1605.)

Nem lehetséges föl nem ismerni ebben, hogy a bíbornoki testületben ezen conclave-ban a spanyol «inclusio» elleni áramlat győzött, amelyet a két fővezér Madrucci³ (spanyol-párt régi vezére) és Montalto közti egyetértés sem tudott föltartóztatni.

¹ *Wahrmund* i. m. 103—7. l., *Sägmüller* i. m. 244—55. l.

² *Wahrmund* i. m. 107—111. l.

³ Ez *Ludovicus Madrucci* trienti püspök, bíboros volt, unokaöccse a trienti zsinat alkalmával szereplő, föntemlített: *Christophorus Madrucci* bíboros, trienti püspöknek. Feltűnő példáját adta ezen Madrucci-család a püspöki nepotizmusnak: 1539-től 1658-ig négy Madrucci (Madruzzi) ült egymásután a trienti püspöki szé-

VIII. Kelemen idejében IV. Henrik uralkodása alatt (1589—1610.) Franciaország ismét talpra kezdett állani és IV. Henriknek a katolikus hitre való visszatérése és VIII. Kelemen általi elismertetése (1595. szept. 17.) folytán ismét, mint katolikus nagyhatalom, szerepelni kezdett, viszont a vervins-i békekötéssel és II. Fülöp spanyol király halálával (1598.) vége szakadt a Franciaország és Spanyolország közti háborúskodásnak, de ugyanekkor Spanyolország is mindinkább veszíteni kezdett régi fényéből és hatalmából III. Fülöp (1598—1621.) és utódjai alatt. Így érthető, hogy VIII. Kelemen a spanyoloknak Olaszországban és a pápai székre is gyakorolt erőszakosságával szemben helyes politikának látta Franciaországnak kedvézni. Bíbornoki kinevezései is erre vallanak. Halálával már egy francia-barát párt állott szervezetten a spanyol-párttal szemben, mert a nepos: Aldobrandini bíboros pártja (ez volt az igazi spanyolelleses párt) a franciákkal egyesült.

1605. évben két conclave volt: az elsőben (márc. 14. — ápr. 1.) XI. Leo (Medici) lőn megválasztva, dacára a spanyol király képviselője által nyilvánosan is kijelentett (bár elkésve, az adoratio közben) exclusio-nak;¹ XI. Leo 25 nap múlva bekövetkezett halála után a másodikban (máj. 8—16.) V. Pál (Borghese) lett megválasztva; Avila spanyol bíborosnak sikerült ezen esetben a spanyol király által exkludált jelöltek megválasztását megakadályozni. Nyilvános és hivatalos exclusio-kijelentés (exclusiva) nem történt, de az exclusio ismeretes volt.² Az előbbeni conclave-ban Aldobrandini nepos a franciákkal tartott, az utóbbiban a spanyolokkal.

Az 1621. évi conclave-ban (V. Pál meghalt 1621. jan. 28-án) a Borghese nepos-párt Campora bíborost akarta megválasztani, de a francia király épen ezt exkludálni kívánta. A francia-párt szövetségese Aldobrandini, VIII. Kelemen nepos-a volt, aki beteg lévén, azt tanácsolta az őt a conclave-ban meglátogató (ez mutatja, hogy IV. Pius «In eligendis» bullája már kezdett feledésbe menni) és egész éjjel ott időző francia követnek Maréchal d'Estrées (Marquis de Coeuvres) francia követnek, hogy mivel ő betegsége miatt az exclusio-pártot össze nem hozhatja, szükséges lesz a király nevében kijelenteni az exclusio-t: «que son mal ne lui permettoit pas d'agir

ben, kik közül a két (főntemlített) első: bíbornokok voltak. Wetzer u. Welt's Kirchenlexicon II. kiad. XI. köt. 2033—4. hasáb («Trient» szó alatt).

¹ Lucius Lector, Le Conclave 540—1. l.

² Wahrmond i. m. 117—120. l., L. Lector, 541—2. l.

et de sortir du lit, et qu'il étoit nécessaire de la faire au nom du Roi». ¹ Amire a *francia követ kitérőleg válaszolt*, hogy ilyen kétes kimenetelű dologra (qui il n'y avoit pas raison de se charger au nom du Roi d'une exclusion dont l'événement étoit si douteux) ² nem vállalkozhatik és ehelyett inkább ő maga gyűjtötte a szükséges számú szavazatokat az exclusio-hoz és velük írást is íratott erről alá. *Borghese* erre meghátrált és *Ludovisio*-t jelölte, aki a francia párt-nál is kedves volt és 1621. febr. 9-én meg is lőn választva *XV. Gergely* pápa.

V. *XV. Gergely pápa az, aki a pápaválasztás ügyét újból szabályozta az Aeterni Patris* ³ (1621. nov. 15.) és a *Decet Romanum* (1621. márc. 12.) ⁴ bullákban, amely előbbinek *éle az adoratio és a nyílt szavazás útján való választás ellen irányult és helyébe, a közfelkiáltás esetétől eltekintve, a titkos szavazást* írta elő, ami által a pártvezérek (nagyhatalmak megbízottai és a nepos-ok) nem ellenőrizhették párthiveik szavazatait és így azok szabadabbakká lettek.

Az *Aeterni Patris* bulla a választás rendes módjául a *titkos scrutinium*-ot és a vele kapcsolatos hasonlóképen *titkos accessus*-t jelenti ki és annak minden kis eshetőségére kiterjedő utmutatást ad. *Rendkívüli választási módnak* megengedi azonban a bulla (§. 1.) a *compromissarius*-ok által vagy a *közfelkiáltás* (quasi per inspirationem, per acclamationem) útján való választást is, de csakis akkor, ha kivétel nélkül minden egyes cardinalis beleegyezik a compromissum-ba vagy az acclamatio-ba; ha tehát csak egy cardinalis is ellene van, akkor sem a compromissum, sem az acclamatio nem alkalmazható. Ez tehát *véget vetett az adoratio-val üzőtt hirtelen megkezdéseknek*, mikor a két *ellenpárt egyike* a pártvezérrel élükön a *capella Paolina*-ban, a *másika a Sixtiná*-ban gyűlt egybe adoratio megkísérlésére és sokszor szégyenszemmel kellett az egyik félnek az adoratio-t abbahagyni, vagy ellenkezőleg, ha az ingadozó pártonkívüli bíbornokok esetleg egyik felé hajoltak, akkor a másik párt sietve ment át az ellenpárt jelöltjének adoratio-jára.

¹ Sägmüller i. m. 232. l.

² Sägmüller, Das Recht der Exclusive, Archiv f. kath. Kirchenrecht, 73. köt. 204. l. Ebből ismét kitűnik, hogy az «exclusiva» (formalis exclusio) akkor is már ismert, de bizonyos aggódással alkalmazott fegyver volt, mert könnyen «vissza-felé» sültetett el.

³ Magnum Bullarium Lux., III. köt. 444—8. l.

⁴ U. o. 454—465. — Ezen utóbbi bulla tartalmazza a pápaválasztásnak nagyjából ma is érvényes «Ceremoniale»-ját a szavazó cédulák rajzaival.

A 2—17. §§-ok a scrutinium és accessus útján való választás részleteit állapítják meg: *naponként két scrutinium* legyen: délelőtt egy és délután egy és mindegyik után *azonnal az accessus*.

A szavazásnak titkossá tétele már egymagában is némiképen *főlszabadította* a bíbornokokat a pártvezéreknek hatalma alól,¹ de XV. Gergely, aki bullájának megszerkesztésében a már két conclave-t átélt Federigo Boromeo (V. Sixtus alatt 1587-ben lett már bíbornok, unokabátyjának Boromei szent Károlynak halála után három évvel; meghalt 1631.) hirneves jogtudós és írónak tanácsával élt, *jól tudta*, hogy már a conclave előtt is a cardinalis-ok közt levő *pártok vezérei* *lekötni szokták* (dacára IV. Pius «In eligendis» bullája 26. §-ának: «Cardinales») a tőlük függő *bíbornokok ígérését* az általuk, illetőleg az egyik nagyhatalommal (akkor a spanyol és a francia szerepeltek még csak) egyetértőleg megállapított *inclusio-* vagy *exclusio-lisztára*.

Ezért *ujította meg* XV. Gergely pápa² IV. Pius bullájának *idézett §-át*, de úgy, hogy a bíborosok által tett bármiféle ígéretek vagy egyességek, vagy *szerződések*³ *nemcsak tiltatnak* (ezt IV. Pius is megtette), de *érvényteleneknek és nem kötelezőknek tekintetnek* (ez még nincs benn IV. Pius bullájának 26. §-ában), sőt az ilyen kötelező ügyleteknek részesei *kiközösítéssel sujtatnak* (ez sincs benn IV. Pius bullájában).⁴

De nincs benn XV. Gergely bullájában a IV. Pius bullájában (§. 26. «Cardinales») tett *főlemlítése a világi fejedelmeknek* («Principum saecularium intercessionibus ceterisque mundanis respectibus minime attentis, sed solum Deum prae oculis habentes, sese pure,

¹ *Wahrmund*, Die Bulle «Aet. Patris etc.», Archiv f. k. Kr., 72. köt. 208. l.

² XV. Gergely bullájának vonatkozó §-a is *Cardinales* szóval kezdődik, de számozásra nézve 18-ik. Egész szövegét közöltem már fentebb ezen fejezet egyik fenti jegyzetében.

³ Ezen kötelező ügyletek magyarázatául azután *előfordul* XV. Gergely bullájában (18. §. «Cardinales») már az *inclusio* és *exclusio* szó és pedig így: «*Cardinales abstineant ab omnibus pactionibus conventionibus... aut alijs tam verbo, quam scripto aut quomodocunque dandis aut petendis tam respectu inclusionis quam exclusionis, tam unius, quam plurium, aut certi generis veluti creaturam aut huiusmodi seu de suffragio dando aut non dando quae omnia etc.*»

⁴ «*Quae omnia et singula si de facto intervenerint, etiam iuramento adiecto, nulla, et irrita, neque ad eorum observantiam quemquam teneri, aut ex transgressionem notam incurrere fidei non servatae decernimus, et declaramus; et contrafacientes ex nunc excommunicationis poena innodamus: tractatus tamen pro electione habendos vetare non intelligimus.*» Ezen utolsó mondatból («tractatus pro electione») kitűnik, hogy a választásra vonatkozó értekezletek nincsenek tiltva.

libere, sincere, quiete et pacifice gerere et habere debeant»), *hanem ehelyett a 20. §-ban a bíbornokokat a választás alatti teljes titoktartásra kötelezi kiközösítés büntetése alatt* (ez eo ipso kizárja azt, hogy a conclave-be valamely követ behatolhasson vagy csak a választás folyásáról a clausura «rota»-jánál is tudomást vehessen);¹ *továbbá a 23. §-ban* más szavakkal *ugyanazt köti lelükre, amit IV. Pius, midőn* írja: «nihil quod se non deceat, nihil a se alienum committant, sed cogitent quam perniciosum futurum sit universae Ecclesiae Christi sanguine acquisitae si male administretur ac proinde exuant omnes mundanas curas et induant solum Dominum nostrum Jesum Christum; memores nihil prodesse homini, si universum mundum lucretur,² animae vero suae detrimentum patiatur.»

XV. *Gergely Aeterni Patris* bullája tehát *haladást mutat* a pápaválasztásnál alkalmazott *világi befolyás kiküszöbölését* illetőleg és pedig:

¹ IV. Pius «In eligendis» bulla (§. 26.) a titoktartás aktív és formalis megszegését tiltotta csak (nunciūm aut notam aut signum mittere seu recipere») kiközösítés büntetése alatt, de XV. Gergely ezenkívül (IV. Pius bullája továbbra is érvényben maradt a nem derogált részekben) a titoktartás erkölcsi kötelezettségét hangsúlyozza és annak *nem formalis* megszegését is bünteti.

² Ez közvetett utalás a fentemlítt *pensiokra*, amelyekre az *Aeterni Patris* bullának magyarázói többször utalnak, mint a *bíborosok szabadságának fő lenyűgözőire*. Így Girolamo Ghetti az augustinusok generalisa VIII. Orbán pápa idejében (1623–44) az «Aeterni Patris» bullához írt *Considerationi* című művében (kézirat a vatik. könyvtárban) a *titkos szavazás előnyéről így ír* (Archiv f. k. Kr. 72. köt. 302. l. Wahrmond által, föntid. tanulmányában közölve): «*Queste conditioni e questi mezzi scaccieranno dalla volontà degli elettori quel timore servile dei mondani rispetti, ò d'amicitia dei grandi, ò d'interesse di pensioni, ch'essendo cagionato dall'amor del mondo si chiama amor mondiale, e resterà solo quello, ch'è filiale, che timet separari a Deo; ò se pure resterà il servile, non sia quello di perder l'amicitia degli huomini, ma quello, che timet puniri a Deo.*» Tehát Ghetti is úgy tartja, hogy ha a nyílt szavazás (adoratio) továbbra is megmaradt volna, akkor a pensio-kat élvező bíbornokok nehezen tudták volna magukat az emberi tekintet alól fölszabadítani. De azért ő azt is túlzásnak, sőt valótlannak mondja (u. o. 303. l.), ha valaki azt állítja, hogy a pensio-k célja éppen csak a pápaválasztásra való befolyás biztosítása lett volna: «Mi persuado, anzi tengo per fermo, che l'intentione del Sommo Pontifice (ez XV. Gergely pápa!) non sia stata altra se non per metter una sicurissima guardia alla volontà degli elettori et un muro soldissimo alle porte del Conclave, acciò vadano in bando tutte le passioni, le simonie et ogn'altro difetto da questa santissima elettione, perdano lo schermo le stragemme, et i laici di qualsivoglia stato e conditione non si possono più dar vanto, come solevano d'haver parte nell'elettione dei Papi, et il mondo non dica più, come diceva falsamente, che i principi grandi, per haver parte nel Papato, si tenevano obligate le volontà degli elettori con grosse pensioni».

1. IV. Pius «In eligendis» bullája véget vetett a *conclave-clausura* megszegéseinek (konklavisták stb.), azóta az e tekintetben már főntebb elősorolt üzelmek megszűntek. Maréchal *d'Estrées* esete csak egy kivétel volt, de jött is nyomában az *Aeterni Patris* bulla, mely IV. Pius bulláját is megújítja; de még ezen eset is benigne kimagyarázható, mert IV. Pius bullája után is az még szokásban volt, hogy a conclaveba való belépés délutánján egész estig a fejedelmek követei beléphettek még a conclave-ba, mert a választás csak másnap kezdődött. Maréchal *d'Estrées* esete annyiban volt feltűnő, hogy míg máskor a követek csak késő estig (ez is már szabálytalan volt) bennmaradtak a bíbornokoknál és szervezték királyuk pártját, addig *d'Estrées* febr. 8-án *egész hajnalig ott maradt*, aminek eredménye *Campora exclusio*-ja és még aznap XV. Gergely megválasztása volt.¹

2. IV. Pius bullája ugyan szintén *megtiltotta* a pápaválasztásra vonatkozó *pártoskodásokat és kötelező ígéreteket*, de nyilvános levén a választás, a pártvezérek mégis ellenőrizhették a nekik vagy az illető uralkodóknak lekötelezett bíborosok szavazását és így az emberi tekintet sok bíborost fogva tartott.

3. XV. Gergely azonban *titkossá tevén a szavazást*, fölszabadította a bíbornokokat az ilyen emberi tekintet alól és lehetővé tette, hogy minden egyes bíbornok saját belátása szerint vagy azonnal elálljon az eredeti jelöltjétől, illetőleg pártja jelöltjétől vagy elálljon legalább akkor, ha látja, hogy annak a kétharmad többség vagy egyáltalán nem, vagy csak igen hosszas conclave után lesz megszerezhető.

4. IV. Pius tehát kizárta a conclave-ból a nagyhatalmaknak világi képviselőit, XV. Gergely *szétzúzta a pártok kereteit* és így *elvonta* úgy a *nepos*-oknak, mint a *nagyhatalmaknak* a bíborosok testületében ülő képviselőinek *lába alól a talajt* úgy az *inclusio*, mint az *exclusio* végrehajtása tekintetében.

Ebből világos, hogy XV. Gergely «*Aeterni Patris*» bullájában *nem volt szükség még külön is a világi fejedelmek*, vagy azok követi által elkövetett *befolyási törekvésekre tilalmat vagy büntetést szabni*. Eltiltva úgysis voltak és maradtak IV. Piusnak most is érvényes bullája folytán, de XV. Gergely pápa bullája után, ha a bulla nem marad irott malaszt, *úgysis megszűnniök kellett*.

Ezt a nagyhatalmak is érezhették, mert a legközelebbi conclave

¹ *Wahrmund*, Ausschlussrecht, 123. l. és Archiv f. k. Kr. 72. k. 301. l.

(1623. évben) óta¹ már rendszerint nyíltan és hivatalosan bejelentik az *exclusio*-t (exclusio formalis) a bíborosok gyülekezetének. Így akarták ugyanis elérni azt, hogy a bíbornokok közt levő ellenpártok is vegyék fontolóra ezen *exclusio*-t és ne tegyék ki saját jelöltjükhöz való ragaszkodás által a megválasztandó pápát annak, hogy az illető uralkodó neki ellensége legyen.

De sajnos, a XVII. század közepén XV. Gergely bullájának, sőt IV. Pius bullájának is több intézkedése már ismét nem tartatott be, ami lehetségessé tette pártok alakítását és szavazási *exclusio* gyakori alkalmazását, és ezért a nyílt *exclusio*-t az államok könnyen nélkülözhatték és épen ez okozza azt, hogy az «*exclusio formalis*»-nak («*exclusiva*») mint valóságos szokásjognak (Ausztria, Franciaország és Spanyolország) védői az «*exclusiva*» elévülésének kezdetét csak a XVIII. század elejétől fogva szokták számítani, amióta ugyanis az említett bullák intézkedései (a szigorúbb egyházas irány emberei lévén rendszerint többségben) betartattak és így az államok (nem lévén meg már a régi érdekpártok) a formalis «*exclusio*» fegyveréhez nyultak, de azzal is rendszerint csak az utolsó pillanatban éltek.

Az 1623. évi *conclave*-ban a spanyol követ a két erős párttal bíró nepos-nak: *Borghese* (V. Pál neposa) és *Ludovisio* (XV. Gergely neposa) bíborosoknak bejelenti a spanyol király *exclusio*-ját *Boromeo* és *Galamini* ellen, pápa lett a nem exkludált és a franciáknak is kedves *Maffeo Barberini*: VIII. Orbán néven. (1623—44.)²

Az 1644-iki *conclave*-ban a spanyol király nyilvánosan exkludálja *Sacchetti*-t, a francia-párt és a nepos jelöltjét, a francia követ elkésik a nyílt *exclusio*-val és így a francia részről exkludálni kívánt, de Barberini nepos által támogatott *Pamfili* bíboros lesz pápa X. Ince³ néven (1644—1655.), akinek halála után (ami századok óta első eset) nem volt nepos bíboros, az elhunyt pápa creaturáinak tehát hiányzott szokott fejük, szervezőjük.⁴

¹ L. *Lector* i. m. 545. l., ezt mondja az «*Aeterni Patris*» bulláról: «Un an après sa publication s'introduit en effet l'usage de l'exclusion publique et officielle sous la forme d'une notification faite par les ambassadeurs aux chefs du Conclave».

² L. *Lector* i. m. 546. l., *Wahrmund*, Ausschliessungsrecht 123—6. l.

³ L. *Lector* i. m. 548—9., *Wahrmund* i. m. 127—137. l.

⁴ A spanyol követ: *squadron volante*-nak nevezte ezen pártot, de ez maga magát *factio Dei*-nek nevezte. *Wahrmund* i. m. 138. l.

Az 1655. évi conclave-ban a spanyol-párt vezére: *Terranova* bíboros, két hónapi meddő szavazás után (ezalatt a spanyolok szavazás útján exkludálták a franciák és a nepos-ok jelöltjeit) nyilvánosan exkludálja ismét *Sacchetti*-t, a francia király pedig eleinte fölhatalmazta követét a spanyolok által kívánt *Chigi bíboros elleni* titkos, sőt, ha szükséges, nyilvános *exclusio*-ra, de *Sacchetti* bíboros külön futárt küldött (a conclave-clausura megsértésével)¹ a francia királyhoz, hogy őt a *Chigi elleni exclusio* visszavonására rávegye, amit XIV. Lajos francia király meg is tett. Így lett *Chigi VII. Sándor* néven pápa. (1655–67.)²

VII. Sándor alatt kezdődött a római Szentszék feszült viszonya Franciaországgal a gallikanizmus miatt.³ Ennek megfelelő praepotentia-val iparkodott XIV. Lajos francia király ettől fogva a pápaválasztásokra is befolyjni. A pápai *korzikai testőrök* és a francia követtség katonái közti összeütközés (1662. év) alkalmából szereplő *Crequi* herceg már 1662., majd 1666. évben kapott utasításokat oly tartalommal, hogy a király a legközelebbi conclave-ban nem fog «formalis» *exclusio*-val egy bíbornokkal szemben sem élni, mert nem akar úgy járni, mint 1655-ben.⁴

¹ Ez a *clausurasértés úgy menthető, hogy a pápaválasztó testület nem akarta XIV. Lajost, a hatalmas francia királyt megsérteni* azzal, hogy *exclusio*-ját mellőzze. Itt világos bizonyíték van arra, hogy a bíborosok jól tudták, hogy nem kötelesek tekintetbe venni a *formalis exclusio*-t sem, de akkoriban még oly kimélettel voltak az exkludáló fejedelem iránt, hogy megszegyenítését kikerülendők, fölkérték az *exclusio* visszavonására. Így érthető meg az, amit Retz francia bíboros ír az 1655. évi conclave-ról (Archiv f. k. Kr. 73. köt. 212. l.: *Sägmüller*, Das Recht der Exl.): «Je suis persuadé, que si l'exclusion fût arrivée, *Chigi* eût été pape trois jours plus tôt qu'il ne le fut. Les couronnes ne doivent jamais hasarder facilement ces exclusions: il y a des conclaves où elles peuvent réussir; il y en a d'autres où le succès en seroit impossible. Celui-la étoit du nombre. Le sacré collège étoit fort, et de plus il sentoit sa force».

² L. *Lector* i. m. 549–551. l., *Wahrmund* i. m. 137–143. l. — *Sägmüller* i. m. 220–1. l.

³ I. *Hergenröther* i. m. III. köt. 418. l.

⁴ *Hanotaux* (Recueil des Instructions aux Ambassadeurs de France, Rom., T. 1. p. 129., 220.) szerint a követnek ilyen utasítás jött Párisból: «Il est certain, écrivait — il encore, que si les choses passaient par la raison, les cardinaux devraient bien se garder de jamais élire pour pape, un sujet qui serait formellement exclu par un roi de France ni même par celui (d'Espagne), pour les grands maux qui pourraient arriver à la religion, si l'un ou l'autre n'acquiescait pas à l'élection. Mais outre que cela peut arriver... il est encore evident qu'en de pareilles occurrences, les deux tiers du collège ne considèrent que leur propre intérêt ou leur passion particulière, sans avoir le moindre égard pour l'inclusion ou l'exclusion d'un roi

Az 1667. évi conclave-ból (18 nap) az elhunyt pápa köztiszteletben álló államtitkára: *Rospigliosi* bíbornok került ki *IX. Kelemen* néven. (1667—9.) A conclave-ban legerősebb pártjaik a *Chigi* és a *Barberini* nepos-oknak voltak, a *spanyol és francia király pártjai nem fejtettek ki ellenállást. Rospigliosi* mindkettő előtt *kegyben állott.*¹

Az 1670. évi conclave-ban (4 hónap) úgy a *francia-párt* részéről (*d'Elci* ellen), mint a *spanyol-párt* részéről (*Brancaccio* ellen) nyilvános és hivatalos *exclusio* jelentetett be, amely utóbbit már *L. Lector* is² *formalis exclusio*-nak ismer el azon indokolással, hogy az *exclusio* kijelentése után *Brancaccio*-ra többé nem szavaztak. (Ebből világos, hogy a *Wahrmund* és *L. Lector* szerinti «formalis exclusio», ha talán létezett is valaha, ma már nem létezik, mert hisz' az 1903. évi conclave-ban is az *exclusio* bejelentése után még több scrutinium-on át erősen tartotta magát az exkludált R. államtitkár jelöltsége.) *Odescalchi* bíboros (későbbi XI. Ince pápa) is már szóba jött, de a franciák szavazási *exclusio*-val meghiusították megválasztását, míg végre a 80 éves *Altieri* bíborost választották meg: *X. Kelemen* pápa. (1670—76.)³

Az 1676. évi conclave-ban (1 hó 20 nap) ugyanaz történt, mint az 1655. évben: a *francia bíbornokok* a conclave alatt és a többi bíboros tudtával (!) írásban kérték a királyt, hogy az *Odescalchi* bíboros ellen titokban megtenni kívánt *exclusio*-t vonja vissza, amit a király meg is tett; amire ezen bíboros lett pápa XI. Ince néven. (1676—89.)⁴ Ezen pápa alatt érte el tetőpontját a gallikanizmus Franciaországban. (Assemblée du clergé français. 1681—2.)

Az 1689. évi conclave-ban (1 hó 14 nap) spanyol-párt, francia-

ni se donner aucun soin de ce qui arrivera dans les affaires du monde, quand ils feront une élection qui ne lui sera pas agréable». — *L. Lector* i. m. 555. l. Ebből világos, hogy ezen időben már megvolt a «formalis» *exclusio*, de nem volt biztos a fogamatja. Csak úgy mint ma. Fogamatja a bíborosok testületének belátásától függ, akik nem azért mellőzik esetleg az illetőt, mert a király jogosult beleavatkozni «exclusiva»-jával a pápaválasztásba, hanem azért, mert a beavatkozásból olyan tényt ismernek meg, amely mellett kívánatos lehet az illető jelöltnak elejtése. De mikor kívánatos, az a kor viszonyaitól függ. A XVII. században, XIV. Lajos volt a leghatalmasabb katolikus király és im 1655-ben mégis olyant választottak, akit ő nem akart.

¹ *L. Lector* i. m. 555. l., *Wahrmund* i. m. 143—6. l.

² *L. Lector* i. m. 556. l.

³ *L. Lector* i. m. 556—7. l., *Wahrmund* i. m. 146—53. l.

⁴ *L. Lector* i. m. 557. l.

párt és osztrák-párt voltak a Chigi, Altieri és Odescalchi nepos-ok mellett. *Ez az első eset, amidőn Ausztria határozottabban lép föl.*¹ Három bíbornoka volt jelen: *Medici* (cardinalis-protector Germaniae), *Kollonich* és *Goess*; a külön kiküldött osztrák követnek: *Lichtenstein* Antal hercegnek pedig *formaszerinti inclusio* és *exclusio-lisztája volt kezében. Nyilvános exclusio-ra nem került a sor* egyik részről sem, mert a *Chigi* és *Altieri* nepos-ok által fölvetett és a spanyolok által támogatott és a francia király által sem exkludált *Ottoboni* bíbornok lett pápa *VIII. Sándor* néven. (1689—91.)²

Az 1691. évi conclave a XVII. század leghosszabb conclave-ja, volt (5 hó); és ennek főoka *I. Lipót* német császár volt, aki kétszer is (március és ápril hóban) küldött gyorsfutárokat a conclave-hoz az onnét kapott választási hírek szerinti utasításokkal, amely futárokat a conclave is bevárta. Az utasításban titkos exclusio volt ajánlva *Barbarigo* ellen, kinek legerősebb pártja volt addig. Megjegyzendő, hogy *Forbin-Janson* francia bíboros kifogásolta *I. Lipót* exclusiva-ját, állítván, hogy az exclusio joga csak Franciaországot és Spanyolországot illeti meg.³ Végre is az összes lehetséges jelöltekkel siker nem érvén el, az öreg és beteges *Pignatelli* bíboros lett pápa: *XII. Ince* néven. (1691—1700.)⁴

Medici bíbornok, Németország protektorának, a császári conclave-párt vezérének *I. Lipóthoz* intézett leveléből kitűnik az, hogy az exclusio-pártra nem támaszkodó *exclusio formalis* (röviden: exclusiva) alkalmazhatónak tekintetett már azon időben. Az persze csak *Lipót* császárnak való bók, hogy az «exclusiva» ha alkalmaztatik, a bíbornokok, hallván a császár legfelségesebb nevét, azt mindenestre tekintetbe fogják venni;⁵ hiszen láttuk az előbb *XIV. Lajos* «exclusiva»-inál ennek ellenkezőjét.

Medici-nek ezen állítása mégis arról tanúskodik, hogy *I. Lipót* császárnak tekintélye ezen időben már felülmulta a francia királyét és a spanyol királyét a conclave-ban.

¹ *Wahrmund* i. m. 161. l.

² *L. Lector* i. m. 560. l., *Wahrmund* i. m. 158—65. l.

³ *Wahrmund* i. m. 172. l.

⁴ *L. Lector* i. m. 562. l.

⁵ «Che non si potesse con occulti maneggi impedir il corso di *Barbarigo* al Ponteficato ma che convenisse di venir a publiche rimostranze et aperte exclusioni, l'armi de quali si sarebbe desiderato di non usare se non in necessita indispensabile, e in evidenti pericolo, cosi non dubita da noi, che al solo udirsi il suono de suo Augustissimo Nome sortira conseguir l'intento, che prescrivono i suoi riveriti precetti.» *Wahrmund*, Ausschliessungsrecht 290. l.

I. Lipót emelkedő befolyása a pápaválasztásra szoros összefüggésben van az osztrák Habsburgok hatalmának megerősödésével, országaiknak növekvő kiterjedésével.

A törökök kiűzése (1689.) által Magyarországot egészen és nemsokára Erdélyt is visszaszerezték a Habsburgok a kereszténységnek, belsőleg az ellenreformáció Magyarország és az osztrák örökös tartományok katolikusait életre keltette és szervezte.

Ezen hatalom még inkább erősödött VI. Károly (III. Károly magyar király) alatt, amikor a spanyol Habsburgok kihalása után (utolsó spanyol Habsburg II. Károly volt, 1665—1700.) a XIV. Lajossal vívott spanyol örökösödési háború végeztével kötött utrecht-rastadti békében (1714. év) a régi spanyol birtokok közül: Nápoly, Sardinia, Milano (Lombardia) és Belgium az osztrák Habsburgoknak, míg a spanyol anyaország és gyarmatai a Bourbon-házból származó V. Fülöpnek (XIV. Lajos unokája) jutottak.

Sziciliát II. Amadeus Savoya hercege kapta meg, de ez 1720-ban átengedte VI. Károly császárnak Sardiniáért. V. Fülöp spanyol király Nápolyt és Sziciliát ismételt kísérletek után 1734-ben véglegesen elfoglalta és fiát tette meg a sziciliai (Nápoly és Szicilia) királlyá, amit később VI. Károly német császár is elismert. Így tehát a sziciliai királyság a Bourbonok secundo-genitura birtoka lett 1861-ig. Hasonlóképpen a Bourbonok secundo-genitura birtoka lett (1860-ig) Parma hercegség is az osztrák örökösödési háborút befejező aachen-i béke értelmében. (1748.) (Azelőtt a Farnese-családé volt, majd ezek kihaltával 1731-től 1748-ig az osztrák Habsburgoké.)

Itt főlemlítjük, hogy az osztrák Habsburgok XVIII. és XIX. században más olasz részeket szereztek; így az 1737-ben VI. Károly császár által Lotharingiai Ferencnek (a Medici-család kihaltával) adományozott Firenze (Toskana) nagyhercegséget. Ez később (1763.) mint császár a Habsburg-Lothringeniek secundo-genitura birtokává tette. (1860-ban az olasz királyságba kebelezetett.) Hasonlóképpen osztrák secundo-genitura birtokká lett a XIX. század elején az utolsó Este leánysarjval való házasság révén (Antal ausztriai főherceg), Modena hercegség is (1860-ig).

Az olaszországi birtokszerzések főrészemára XVII. század utolsó évtizedében Ausztriára kilátásban volt, mert II. Károly spanyol királynak nem volt gyermeke, országainak fölosztásán már életében tanakodtak Franciaország (a Bourbonok), Anglia és Hollandia királyai, de örökösödés címén igényt tartottak rájuk az osztrák Habsburgok.

Ez is hozzájárult ahhoz, hogy I. Lipót, mint az egyházi állam

tőszomszédságában fekvő spanyol birtokok várományosa, a pápai székhely betöltése iránt jobban érdeklődni kezdett. Azon időben ugyanis a pápának jóindulata vagy a jogutódlás tekintetében való elismerése döntő volt még; Nápoly és Szicília különben is pápai hűbér-állam volt.

Nem kis mértékben járult ehhez még az is hozzá, hogy a törökök ostroma alatt már-már roskadozó Bécs megmentésében (1683.) és Magyarországnak a törökök alól való felszabadításában (1686.) nagy része volt XI. Ince (Odescalchi) pápának és így I. Lipót egészen közvetlen tapasztalásból érezhette azt,¹ hogy a pápa jóindulata országok föllendülését és trónok megerősödését is elősegítheti.

Érthető tehát, hogy I. Lipót 1691. febr. 19-án Medici bíbornoknak a császári conclave-párt fejének az *exclusio* tekintetében így írt: «ut exclusis iis, qui partibus Gallicis aperte favent, is potissimum eligatur, in quo Innocentii XI. memoria reviviscat».²

Nem a német-római császári korona volt tehát az, ami I. Lipótnek a conclave-kra való befolyást úgyszólván egy csapással megszerezte, dacára a francia-párt tiltakozásának (az 1700. évi conclave-ban), hanem az osztrák Habsburgok hirtelen meghatalmasodása a XVII. század végén.

I. Ferdinand óta a német császárok már nem voltak megkoronázott római császárok, a császári címet is csak hosszas ellenállás után ismerte el IV. Pius pápa. Németország tekintetéből, melynek túlnyomó részé már evangélikus volt, nem volt jogcím és igény támasztható arra, hogy az osztrák Habsburgok is befolyhassanak a pápaválasztásra és e tekintetben versenyezzenek a tisztán katolikus Spanyolországgal vagy Franciaországgal. Azért a bécsi császárok I. Lipótig, sőt eleinte ő is, római követeket vagy egy osztrák bíbornokot mindig arra utasították, hogy Spanyolország jelöltjeit vagy *exclusio*-it támogassák.

Hanem mióta az osztrák örökös tartományok egy kézbe kerül-

¹ XI. Ince fő érdeme az volt, hogy I. Lipót és Sobieski János lengyel király közt a szövetség megkötését létrehozta és a császárt a török elleni hadjáratban óriási pénzüsszegekkel is segítette. (Fraknoi Vilmos, Magyarország egyházi és polit. összeköttetései III. köt. 1903., 391—491. l.) Ezért I. Lipót halálából a pápa unokaöccsét: Livio Odescalchi-t 1689-ben birodalmi herceggé tette és 1698-ban a Szerénységet adományozta neki hercegi címmel, 1751-ben pedig a magyar országgyűlés ifjabb Odescalchi Liviusnak honfiusításakor (indigenatus) XI. Ince pápa iránti háláját és kegyeletét törvénycikkben is kifejezte. (1751. XL. t.-c.)

² Wahrmond i. m. 170. l.

tek (Tirol is 1665. óta a Habsburg fő-ágra szállt vissza), Magyarország visszanyerte régi területét és Erdély nagyfejedelemséggel egy uralkodó alá került, azóta az osztrák Habsburgok a katolikus nagyhatalmak fölé kerekedtek.

Spanyolország az utolsó Habsburgok alatt hanyatlásnak indult és Franciaországtól függő helyzetbe került, innét kapott dinasztiát is. Franciaország a gallikanizmus miatt, mint katolikus nagyhatalom elvesztette régi (XIII. Lajos alatt és eleinte XIV. Lajos alatt) elsőségét, amelyet a királyoknak (XIV. és XV. Lajos) a janzenizmus elleni rendszabályai sem tudtak helyreütni; a francia forradalom ezt csak betetőzte.

Igy jutott Ausztria és nem Németország a katolikus nagyhatalmak élére, és amikor a katolikus nagyhatalmak *ius exclusivae*-jéről szó van, mindig ilyen sorrendben következnek egymásután: Ausztria (Österreich), Franciaország és Spanyolország, amelyet a diplomáciai nyelven a XVIII. század elején csak: «Les cours de Vienne, Versailles, Madrid néven neveztek.¹

Tehát nem a német császárság címén, hanem az osztrák Habsburgok, mint «katolikus» nagyhatalomnak folyton emelkedő egyházi és politikai jelentősége címén indul meg a XVII. század végén és XVIII. század elején a «bécsi» császárok *exclusio*-gyakorlata is.

És ennyiben nem alaptalan az az állítás² sem, hogy a pápaválasztásra való befolyás megszerzésénél a magyar királyi méltóság is erős támaszul szolgált a bécsi uralkodóknak, főleg amióta XIII. Kelemen (1758. é.) adományozása folytán az apostoli királyi címet megkapták.

A XVII. században a pápai szék betöltésére befolyást

¹ L. Lector i. m. 560. l. — Téved tehát Wahrmond, akinek munkáján (Ausschliessungsrecht) mint vörös fonál vonul végig az, hogy a német-római császár az *exclusio* jogát (!) V. Károly császár örökségeképen bírta és gyakorolta, bár gyakorlásában nem lépett föl önálló akcióval, azért mert bízott a rokon spanyol Habsburgokban. Főntebbi előadásaimból ellenben az világos, hogy az első spanyol Rex catholicus olasz birtokai megszerzése óta szerezte csak meg a conclave-ra való befolyást és épen ezért V. Károly halála után nem I. Ferdinand császárnak, hanem II. Fülöp spanyol királynak jutott ezen befolyás örökségül. Az osztrák Habsburgok bizalma a spanyol rokonokban a pápaválasztást illetőleg ugyan nem tagadható, de nekik nem is volt közvetlen és konkrét érdekeltségük és (látszólagos) jogcímük a pápaválasztásra való befolyáshoz.

² Ezen álláspontot foglalták el a magyar delegáció 1904. febr. 16-iki plenáris ülésében Hódossy Imre és dr. Wlassics Gyula delegátusok, de azzal a (lényeges) különbséggel, hogy ők az «exclusiva» gyakorlatát «jog»-nak tekintik.

követelő két koronát¹ a diplomáciai levelezésben csak *Rex catholicus* (Spanyolország királya) és *Rex christianissimus* (Franciaország királya) nevezték, aki mellé I. Lipót óta a *Caesar* is jött, kit a XVIII. század második felében már néha a *Rex Apostolicus*-sal is jeleznek már és első helyen említene a katolikus uralkodók közt.

Amióta azután a német császári birodalom Napoleon csapásai alatt darabokra hullott (1805.) és II. Ferenc (már 1804-ben) fölvette az *Ausztria örökös császára* címet, sőt (1806.) expresse le is tette a német-római császári méltóságot, azóta a külső elnevezés is megfelel a történeti fejlődés kiinduló pontjának, mert azóta az exclusivá-ra igényt tartó uralkodók közt első helyen Ausztria (Österreich) császárat említik és pedig, mint láttuk, teljes joggal, mert ezen igény gyakorlata a katolikus nagyhatalmi állásra vezetendő vissza, amit a bécsi Habsburgok nem Németországnak, hanem a spanyol Habsburgok utáni örökségnek és osztrák örökös tartományaik egyesítésének, valamint Magyarország integritása helyreállításának köszönhetnek.

VI. A következőkben összefoglalom a legutóbbi 15 pápa halála után megtartott 15 conclave (1700-tól 1903-ig) fő adatait az exclusio szempontjából.

XI. Ince óta a nepotizmus meggyengült, ő maga nem tette meg egy rokonát sem bíbornoknak. Végleg megszüntette a nepotizmust XII. Ince (1691—1700.) pápa az ő «*Romanum decet Pontificem*» (1692. jún. 22.) bullájával.²

¹ Így Ghetti-nek 1621. év után megírt fönttid. *Considerationi*-jában még csak két koronáról van szó, midőn ezen kitételek fordulnak elő: «i Cardinali Protettori delle nationi ò Francese ò Spagnola con grosso numero d'adherenti, obligati per molti beneficii ai loro principi», majd a következő bekezdésben: «quello, che vien portato ò dal nipote del morte Papa ò dalle fattioni delle potenze christiane» (Archiv f. k. Kr. 72. köt. 300 l.) Épen így egy 1621. évben megírt ismeretlen szerzőtől származó kéziratban (Barberini XXX. 105. codex) fennmaradt a conclave-reformról szóló értekezésben pedig ez áll: «È anco da considerare, che il Cardinal Borghese è tuttavia molto potente di seguito di 30 creature, che sarà sempre congiunto con questo *Ambre di Spagna* per mantenere leclusioni gia fatte come si è detto, da loro unitamente. Che il Cardinal Bentivoglio è con lui strettissimo di sangue e d'obbligo et è *comprotettore di Francia*, e perciò può havere le fattioni di tutti due li Re congiunte con la sua ...» (Archiv f. k. Kr. 246—7. l.)

² Magnum Bullarium Rom. XX. köt. 440. l. — XII. Ince bullája megtiltja azt, hogy a pápai birtokok a pápa rokonainak gazdagítására fordíttassanak; a pápa rokonainak adni szokott hivatalok és címek (gonfalonieri stb.) eltöröltettek

Azelőtt a pápák az egyházi állam belügyeinek valamint a *külpolitikai ügyek elintézését* eleinte maguk végezték, majd később rendszerint egy, a *rokonságukból választott bíbornokra*, az u. n. *cardinalis nepos*-ra bízta, akinek, mint ilyennek hivatala *secretaria status*-nak nevezetett.

Mióta azonban (XVII. század végén) a *nepotizmus megszűnt* vagy legalább is már kivételes állapot volt (de már ritkán és nem a régi alakban!) csak egyik-másik pápa alatt, azóta a «*secretaria status*» élére egy a pápa legnagyobb bizalmát élvező bíbornok, az u. n. *Segretario di Stato* került,¹ aki a pápa halála után rendszerint lelke volt az elhunyt pápa által kreált bíborosoknak ahétkül, hogy pártvezér lehetett volna; erre ugyanis nem volt annyi érdekeltsége, mint a régi «*nipote*»-knak, akiknek kezeiben sokszor pápai hűbérjóságok voltak, és akik ilyeneket az elhunyt pápától másoknak is kieszközöltek, de akik éppen azért nagy érdekkötéllel vonzódtak magukhoz az elhunyt creaturá-it, akik éppen az összetartás mellett remélhették érdekeiknek az (esetleg az ő szavazataikkal megválasztandó) új pápa által való megkímélését. Ezen érdekek voltak ellensúlyozói a katolikus nagyhatalmak által adott «*pensio*»-knak, melyek a nemzeti pártok (spanyol, francia) fönnállását biztosították. A *nepotizmus megszűnésével* nemcsak a nepos-i érdekpártoknak, hanem ellenlábasaiknak a *nemzeti érdekpártoknak is megszűnniök kellett*. Ezek, valamint a nepos-pártok is, úgyis meggyengültek már XV. Gergely óta, a titkos választás behozása óta; ami bizonyára főoka volt a *pensio*-k lassú kihalásának is.

Igy jöttek létre a XVIII. század elején politikai szempont szerint csoportosuló és már nem anyagi érdek által összetartott *nemzeti árnyalatokkal* szemben az egyházi legfőbb méltóságra való rátermettség tekintetében legalkalmasabb jelöltek személye szerinti töredékek, amelyek már a régi értelemben pártoknak («*fattioni*») nem nevezhetők, mert hiányzik a régi conclave-pártoknak hatalmas motivuma: az egyéni érdek.

Ezen töredékek összevéve a nemzeti árnyalatok vezetői által

és fölüjtásuk is eltartott; szegény rokonok csakis úgy segíyezhetők, mint más szegények. XII. Ince a *pater pauperum* néven nevezett pápa, a szegényeket nevezte nepos-ainak, rokonainak. Lásd a nepotizmusnak tanulmányserű részletességgel való ismertetését: Wetzer u. Welte's Kirchenlexikon II. kiad. IX. köt. 101—154. hasáb («*Nepotismus*» szó alatt).

¹ Hinschius, System des kath. Kirchenrechts, I. köt. 446—7. l.

rendszerint *zelanti*-knak¹ neveztettek (eleinte: *squadron volante*, «l'escadron volant»,² mert nem volt igazi vezetőjük, nem volt olyan erős szervezetük, mint a régi nepos-pártoknak), de már a *zelanti* név mutatja, hogy ezek tulajdonképen *pártonkívüliek voltak*, akik nem egy párt szempontjából, hanem az egyházi rátermettség szempontjából akarták a legalkalmasabbat pápának megválasztani, akikhez nemcsak olaszok, curialis-bíborosok tartoztak, hanem sorban csatlakoztak a különféle nemzetekből is, nem törődve a saját nemzetbeli uralkodónak exclusio-jával.

Ezen *pártonkívüli pápaválasztók* a XVIII. század eleje óta már rendszerint a *bíborosok többségét tették*, amellyel szemben egy-egy nemzethez tartozó vagy ahhoz huzó bíborosok a szavazók egyharmadát rendszerint nem tudták összegyűjteni és így szavazási exclusio-ra ritkán voltak képesek.

De annak (szavazási exclusio) könnyű alkalmazására nem voltak meg a régi előfeltételek (érdekpártok, nyílt szavazás stb.) sem, és főleg nem volt a választók többségének szigorú egyházas iránya mellett az, hogy a conclave-bullák (IV. Pius, XV. Gergely) megszégésével a «cardinalis protector»-ok az illető uralkodók udvarai-
val vagy akár csak követekkel is rendes levelezésben álljanak a conclave alatt és tőlük a választás változó esélyei szerinti utasításokat kérjenek és kapjanak.

Innét van az, hogy a XVIII. század eleje óta (eltekintve a Bourbonok erőszakosságai alatt nyögő 1769. és 1774. évi conclave-któl, mikor a conclave-szabályok ismét megszegettek) az *uralkodók és követeik* a conclave-ból kizárva lévén, *egy bíbornoknak* (rendesen a cardinalis-protector vagy comprotector, de néha egy más tekintélyes, ugyanazon országból való bíbornok «cardinalis coronae») *a választás minden eshetőségére kiterjedő teljhatalmat adnak*, őt e tekintetben rendkívüli képviselőjükkel megbízzák, főleg azzal, hogy a «formalis exclusio»-t tartalmazó nyilatkozatot («exclusiva») egy nemtetsző jelölt ellen az utolsó pillanatban (mikor megválasztása már másképp nem volna megakadályozható) bejelentse a conclave-nak.

Már a XVII. század közepe óta *az a fölfogás kezdett uralomra jutni* a bíbornokok között, hogy a nyílt, a *formalis exclusio*-t *csak egyszer kell megengedni* egy conclave alatt egy-egy uralkodónak. Ez a fölfogás a XVIII. század elején általánossá lett. Tehát most már

¹ L. Lector i. m. 560. l. ² L. Lector i. m. 556. l., Wahrmond i. m. 138. l.

nemcsak az az aggodalom, hogy nyílt exclusio-t a conclave talán nem fogja mégsem tekintetbe venni, és így az illető fejedelem szégyenben marad, sőt a rá emiatt neheztelő pápa részéről más hátrányok is fenyegethetik, hanem ez a körülmény is és főleg ez a körülmény (t. i. hogy csak *egyszer* szabad egy conclave alatt egy uralkodónak «formalis exclusio»-val föllépni) okozta azt, hogy a fejedelem a megbízott bíbornokot arra utasította, hogy csak az utolsó pillanatban jelentse be az «exclusiva»-t, a nyílt, a formális exclusio-t tartalmazó nyilatkozatot. Az exclusio-lisztában rendszerint több név volt, de a csak egyszer elsűthető fegyvert az uralkodók csak a legerősebb ellenfél ellen akarták alkalmazásba vétetni.

Igy fejlődött ki a XVIII. század elején a formális exclusio-nak («exclusiva») ma is még gyakorlatban álló alakja, amely csak esetleg alkalmazásra kerülő konkrét megnyilatkozása a «ius exclusivae»-re igényt tartó három állam általegy'sajáttetszések szerinti jelölt megválasztására irányuló számos, összetett törekvéseknek, melyek az «exclusiva»-val szerves összefüggésben állanak és annak a diplomáciai praktika-jelleget adják, de egyúttal eo ipso minden időre megakadályozzák, hogy ezen praktikák fonalán esetleg megteendő exclusio-nyilatkozat («exclusiva») valaha is «jog» természetével bírhasson.

Ezen állításaimat a XVIII. század elejétől fogva tartott conclave-k története és azok alatt az illető államok, főleg Ausztria által betartott és aktaszerűleg igazolt inclusio és exclusio-eljárás, kétségbevonhatatlanul bizonyítják.

Térjünk tehát át ezen conclave-k történetére.

A *XI. Kelemen halála* (1721. márc. 19.) *utáni conclave*-ban (1 hó és 8 nap) már a zelanti párt volt a legerősebb (pedig XI. Kelemen után még maradt nepos-cardinalis: *Albani*), amely *Paolucci államtitkár* körül csoportosult és őt is jelölte a pápai székre.¹ De a con-

¹ A vérszerinti *cardinalis nepos*-oknál az utóbbi századokban (a XI. század óta) *sohasem fordult elő*, hogy a *cardinalis nepos* közvetlenül követte volna a vele rokon elhunyt pápát. Az egyházjog ugyan (c. 11. 17. X. de filiis presbyterorum I. 17.) csakis azt tiltja, hogy egy *püspöki széken* közvetlenül ne követhesse a törvényes fiú az apát, de nem tiltja expresse azt, hogy más rokon ne követhesse, bár ez is nem épületes nepotizmus volna és az egyházi hivatalok öröklésének látszatával bírna; épen azért a pápai széken nem is fordult elő az utóbbi századokban. Ide vonatkozik a kánonjog abbéli szabálya is, hogy büntető úton elmozdított javadalmasnak utóda ugyanazon javadalmon nem lehet a büntetést kiszabó bírónak rokona vagy érdektársa (IV. Pius 1560. okt. 11. «Cupientes utriusque» bulla 1. §-a szerint: «nepotes, consanguinei, affines, procuratores, familiares»), valamint azon szabálya is, hogy nem lehetnek a javadalmáról lemondó javadalmasnak utódai ennek

clave-ban Ausztria nevében *Althann* bíboros (váci püspök) ünnepelesen bejelentette a *formalis exclusio*-t *Paolucci* ellen. Az exclusio-nak oka: XI. Kelemen pápának a spanyol örökösödési háborúban a trónkövetelő: a Bourbon V. Fülöp és az osztrák III. Károly között való ingadozása és végre is az előbbinek elismerése és *Paolucci*-nak Bourbon-barát érzelmei.

rokonai vagy érdektársai, továbbá az ezen javadalmat betöltő egyházi előjárónak rokonai vagy érdektársa. (V. Pius 1568. ápr. 1. «Quanta Ecclesia» bulla §. 5.) — Az egyházjog ezen szabályaiban kifejezett elv és szellem mellett érthető, hogy a régi *cardinalis nepos*-ok sohasem mint *pápajelöltek* (papabili), hanem mint a választást eldöntő pártnak vezérei jelentkeznek.

Ellenkezőleg a *secretarius Status*-ok, mint az elhunyt pápa szellemének örökösei és az ő, valamint «creaturá»-i bizalmának birói, mint *hatalmas pápajelöltek állanak* (rendszerint) a *conclave*-ban. Az *államtitkári hivatal tehát a nepotizmus eszményítése*, amiért is valóban találó az, hogy az *államtitkárokat cardinales nepos*-oknak is *szokás nevezni*, most már nem a vérkötéléket, hanem az elhunyt pápával való szellemrokonságot véve tekintetbe. De *ép itt van a főoka* annak, hogy az *államtitkárok kétharmad többsége* aránylag legkönnyebben *meghiúsítható* a *conclave*-ban, mivel ugyanis az elhunyt pápa legtöbb bizalmasának a jelöltsége úgy tűnik föl, mint az elhunyt általi *utódjelölés* (*designatio successoris*), amelyet egyes pápák megkíséreltek (I. Symmachus 499. é. római zsinaton és II. Bonifác pápa 530—2. é.), de IV. Pius pápa *expresse elvetette* azon föltevést, mintha a pápa maga kijelölhetné utódját (lásd: *Hinschius* i. m. I. köt. 292. l.), bár utódot ajánlani nem kötelező erővel, nincsen eltiltva. (U. o. 293. l. 2. jegyzet.)

De az is *feltűnő* tény, hogy *eddig csak egyetlen egy secretarius Status* (nem vérszerinti «nepos») *választatott meg pápává*: 1667-ben Giulio Rospigliosi, VII. Sándor pápának államtitkárja, aki IX. Kelemen néven volt két évig pápa.

Az *államtitkárok papabilitas*-ának ezen *meddősege* (mely látszólag ellenkezik azzal, hogy ők szoktak legerősebb relativ többséggel birni a *conclave*-ban) a *következőkben birja okát*: 1. fentemlített *utódjelölés* perhorreszkálása. 2. Az elhunyt pápa egyházi vagy talán politikai szellemirányával és eljárásával szemben keletkező természetes, jogos és sokszor teljesen alapos *ellenvélemény* megnyilatkozása, amely szintén érvényesülni akarna az új pápa alatti *irányváltoztatás* alakjában (Egyházkormányzati váltógazdaság.) 3. Az illető *államtitkár személye ellen* már évekkel a pápa halála előtt elkészített *ellenzék vagy versengés* (más erős «papabile»-k részéről). 4. Az államtitkár talán az egyetlen bíboros, kinek *személyisége, szellemiránya épen hivatalánál fogva* úgy a bíborosok előtt, mint a «katholikus» nagyhatalmak előtt *ismeretes* és így épen ő ellene a bíborosok közti ellenzék (szavazási exclusio, titkos exclusio) szervezhető csak úgy, mint egyik *állam formális exclusio*-ja *idejekorán elkészíthető*; és ez utóbbi tekintetben csaknem biztos, hogy az elhunyt pápa szellemiránya főleg politikai vonatkozású ügyekben, vagy az egyik vagy a másik «katholikus» nagyhatalom iránt kedvezőnek, a másikkal szemben hátrányosnak tekintetik és így vagy az egyik, vagy a másik uralkodó részéről állami «exclusiva»-val sujtatik. *Példa rá az 1903. évi conclave*, amelyben elhangzott exclusiva Rampolla ellen már évekkel előbb elhatározott dolog volt osztrák részről.

Ezen exclusio-nak «acta»-i *Wahrmund*-nál¹ közölve vannak, *VI. Károly* császár *Cienfuegos* S. I. Bécsben lakó (Spanyolországból osztrák szimpatiai miatt száműzött) bíbornok (később pécsi püspök) bevonásával a pápa halála után Bécsben megtartott ülésben *megállapította az inclusio és exclusio-lisztát*; az elsőben kilenc bíboros neve volt, az *utóbbiban* (exclusio) *három*: *Paolucci*, *Olivieri* és *Saripanti*. Ezután titkos írásbeli utasítás adatott *Kinsky* gróf, Rómába küldött követnek, az ő részére és egy másik, a már Rómában időző *Althann* bíboros részére és mindegyik utasításhoz az *includáltak és excludáltak* számának megfelelő, a császár által 1721. márc. 19. datum alatt aláírt cédulák mellékeltek, amelyekbe az illető cardinalis nevét maga a császár írta bele. *Kinsky* gróf követnek szóló utasításban még sok érdekes általános minősítés is van: minő ne legyen és minő legyen az új pápa.²

Az inclusio-cédulák célját az instructio megjelöli t. i., hogy

Ez utóbbi dolgot bizonyítja a XIII. Leo pápa halála előtt 10 nappal (Leo pápa meghalt 1903. júl. 20-án) Párisból a világba kibocsátott és az összes napilapok által július 10. vagy 11-én közölt következő sürgöny:

A Veto-jog.

Páris, július 10.

Diplomáciai körökben határozottan állítják, hogy *Ausztria-Magyarország* az új pápaválasztás alkalmával *Veto-jogát fogja gyakorolni Rampolla bíbornok ellen*.

Kitudódott ugyanis, hogy az elhalt *Schönborn* prágai bíbornok föl volt hatalmazva arra, hogy a pápa hirtelen halála esetére *Veto-t* mondjon *Rampolla* megválasztása ellen.

Az említett körök nem kételkednek abban, hogy most egy *másik osztrák bíbornokra* ruházták át a Veto-jog gyakorlását, mert azok az indokok, amelyek *Ausztria-Magyarországot* arra indították, hogy *Rampolla* megválasztása ellen tiltakozzék, még ma is fennállanak.

A sürgöny föladási helye, azt hisszük, nem téveszt meg senkit. Az osztrák diplomácia ezen «hírgalamb» kibocsátásával iparkodott hihetőleg a közönséget a nagy meglepetés által okozható izgalom ellen immunizálni.

¹ *Wahrmund* Ausschlussungsrecht, 311—15. l.

² Álljon itt például a *Kinsky* grófnak adott utasítás 12. pontja (*Wahrmund* i. m. 313—4. l.): «Zwölftens versehen Wir Uns, dass diese wichtige wahlsach nicht übereilet, noch ein Republicist, viel weniger Florentiner, weder Franzos, als welche dem Deutschen Reich und unserem Erzhaus von Natur aus zugegen zu sein pflegen, noch dermahlen, mehr ein Spanier (nisi sit aliquis omni exceptioni maior et dignior), sondern ein nicht gar starker, schon erlebter, frommer und sanftmüthiger aus unseren Unterthanen, oder auch ein Romaner oder Bologneser zum Päpstlichen Stuhl erhöhet werde, gestalten unserem Botschafter aus obgemelten Referaten und denen ihm theils mitgegebenen, theils hierbei liegenden vielen Expeditionen und Instructionen aus denen Conferentien und unserer selbst-

amikor egyik inkludált-nak választása már befejezettnek látszik, akkor *Althann* adja át neki titokban a rávonatkozó cédulát, hogy lássa, hogy az ő megválasztását a császár is már előre akarta és azt neki is köszönheti.

Ha azonban egy olyan egyénnek megválasztása lesz bizonyossá és meg nem akadályozhatóvá, aki sem inkludálva, sem exkludálva nincsen, akkor *Althann* iparkodjék feltűnően elősegíteni a választást, hogy így a császárnak is legyen valami része megválasztásában.

Az exclusio-cédulák célja pedig a következő: Althann tartsa titokban az exkludáltak neveit; elsőben iparkodjék az exkludáltak megválasztását megakadályozni, esetleg csak mint lehetőséget, valószínűséget fölvetni az illető bíboros exclusio-ját; és csakis, ha már a választás másképpen meg nem akadályozható, akkor az *utolsó pillanatban lépjen ki Althann* a császár neve alatti írásbeli exclusiva-val. A nem szükségelt exclusio-cédulák jól megőrzendők és a császárnak visszaszolgáltatandók.

Az inclusio-cédula szövege ez:

«Caro Conte di Kinsky. Venedo il caso, che il Cardinale ... fusse in prossimo ad essere eletto Papa, e non volendo io contrastare ai meriti d'un tal personaggio, intimarete in Conclave ai Cardinali del Mio Partito, e specialmente al moderno Comprotettore, il Cardinale Althann, che vi concorrano, e v'assicuro della mia grazia.»

Vienna, 29. Marzo. 1721.

Carlo.

Az exclusio-cédula szövege pedig:

«Caro Conte di Kinsky. Venedo il Caso, che il Cardinale ... fusse in prossimo ad essere eletto Papa, nè altrimenti si potesse impedire, intimarete in Conclave à chi conviene, che *gli si dia l'Esclusiva*, per cui ho giuste ragioni, e v'assicuro della mia grazia.»

Vienna, 29. Marzo. 1721.

Carlo.

stigen Belehrung unsere gegen Gott und die Welt bestgemeinte Absicht und Wohlmeinung, auch die ganze ratio und principia in et exclusivarum, ut No. 10 et 11 ausführlich bekannt seynd, Wir aber der Kirchen Gottes dermahlen die eben jetzt angezogenen Eigenschaften eines Papstes die vortrüglichen halten...»

Ezen utasítás teljes világot vet a formalis exclusio (exclusiva) természetére és megerősíti, sőt kétségbevonhatatlanná teszi főntebbi ismételt abbeli álláspontomat, hogy a formalis exclusio az ú. n. exclusiva együttjárt rendszerint és együtt járhat most is a titkos és félig nyílt exclusio-val és csakis rendkívüli esetekben jelentkezett, mint formalis exclusio. De a XVIII. század eleje óta, megszűnván a régi pártok és nem lévén olyan könnyű egy exclusio-pártnak összehozása, gyakran szükség volt már a «formalis exclusio»-ra.

De ez nem legfelsőbb és jog természetével bíró fejlődési foka az állami exclusio-nak, hanem inkább visszafejlődése és csupán a hatalom ratio ultima-jára való fektetése az exclusio-nak, de akkor is csak a legvégső esetben; ¹ a hivatalos titok homályában azért még ott voltak a XVI. és XVII. század rozsdáette fegyverei: az inclusio- és exclusio-liszták.

Althann bíboros eljárása azonban ezen esetben nem az utasítás értelmében történt, mert amikor Bécsben még tanácskoztak az exclusio és inclusio-liszták fölött, vagyis a conclave első napjaiban (1721. ápr. 1), akkor már egész közel volt Paolucci a megválasztáshoz. Ápril 1-én délelőtt (első scrutinium) Paolucci már nyolc szavazatot kapott vagyis a legtöbbet, mert a többi szétforgácsolódott (összesen 28 bíboros volt még csak jelen, többen még úton voltak, így: Cienfuegos bíboros is); az esti scrutinium-ban («második scrut.) már kilenc szavazatot kapott Paolucci és azonnal az accessus-t ² is megkezdték. Az accessus elején Althann bíboros betérjesztette Tanara dékánnak, hogy a császár nem akarja Paolucci-t («mentre la

¹ Világosan kitűnik ez a főntemlített (1721. márc. 31.) császári utasításnak az exclusiora vonatkozó részéből: «Circa excludendos aber habe nochmahls widerhohlen wollen, dass Ew. Liebden umsomehr alle nur ersinnliche Vorsichtigkeit anzuwenden ohnvergessen seien, als daraus die meiste Offensiones zu entstehen pflegen, weilen es nicht wohl in solcher enge verbleiben kann, dass nicht etwas davon penetriert werde, und wann ja erfordert würde, einem oder anderem die Exclusivam zugeben, so ist doch dahinzutrachten, dass, wo es nur immer möglich, mit solcher Behutsamkeit geschehe, damit es das Ansehen nicht habe, als würden selbige durch mich excludiret, sondern Ew. Liebden haben dass obhandene bedencken mit solcher Dexterität zu insinuiren, dass hierdurch andere auf ihre Exclusivam fallen, und also in der That mein Absehen erreicht, dass Odium aber von mir abgevendet werde; in der aussersten Noth aber, und wann kein anderes Mittel zu hinderen mehr übrig, alsdann alleinig mit der schriftlichen Exclusiva herfürzuberechen...»

² Minden scrutinium után azonnal (XV. Gergely «Aeterni Patris» bullája 10. §-a) tartatik az accessus.

Sacra Cesarea e *Catholica* Maestá non approvara la persona del Cardinale Paolucci».¹ De a dékán nem vette ezt figyelembe és folytatni engedte az accessus-t, mely alatt az azelőtt más jelöltek közt szétforgácsolt szavazók tekintélyes része «accedo Rss. D. meo: Paolucci» cédulát adott be, úgyhogy *csak három szavazata hiányzott Paolucci-nak* a kétharmad többséghez. (28 szavazatból rá esett 16.) Ekkor (accessus közben) *Althann* bíboros *nyíltan is bejelentette az exclusiva-t a császár nevében* («diedi in nome della S. C. C. M. l'esclusiva con girari da tutti li cardinali»).² Ezen exclusiva hatása folytán az *accessus félbeszakadt*; pedig több szavazó lett volna még *Paolucci-ra* és így ő már az első napon pápa lett volna. De a bíborosok közt nagy nyugtalanság támadt.

A választás megszakítása egyébként nemcsak az exclusiva-nak tulajdonítható, hanem főleg annak, mert a választás túlságosan siettetett volt és így a még távollevő számos bíborosnak (a conclave végén 55 bíboros volt) bevárása méltányosnak látszott. A császárnak, épen olaszországi óriási országrészei folytán, amúgy is legerősebb pártja (fél Olaszország a Habsburgoké volt a rastadti béke óta); körülbelül 20 szavazatra számíthatott, ami a szavazási exclusio-ra minden körülmények között elégséges volt. (Magyar bíboros szorosan véve egy volt: Csáky; osztrák négy: Althann, Schrattenbach, Schönborn, Cienfuegos.)

Az Althann által adott «formalis exclusio»-nak csak az volt a hibája, hogy nem történt pozitív megbízás alapján. A fönntemlített titkos utasítás ugyanis csak ápr. 8-án ért Rómába, futár útján. De ekkor Althann az ápr. 9-ik választásnál, mikor Paolucci ismét két szavazatot kapott, újból bejelentette az «exclusiva formalis»-t, amire azután többé nem is esett rá szavazat és május 8-án egyhangúlag megválasztott az osztrák inclusio-lisztán is szereplő: Mich. *Conti* bíboros, aki *XIII. Ince* néven uralkodott. (1721—4.)³

Ezen esetet ily részletesen azért adtam elő, mert abból megismerhető az inclusio és exclusio egész csataterve.

A további conclave-k (1724-től 1900-ig) adatait röviden összefoglalva adom elő. A megválasztottak, talán XIV. Kelement kivéve,

¹ *Wahrmund* i. m. 312. l. — A *catholica* szó mutatja, hogy VI. Károly még 1721-ben is föntartotta igényét a spanyol trónra («Rex Catholicus»), az olasz birtokra nézve valóban és tényleg utódja is volt II. Károly spanyol királynak.

² *Wahrmund* i. m. 312. l. — «*Dare l'exclusiva*», latinul: *dare exclusivam* (donner l'exclusion) a műszó egy formalis exclusio bejelentésére.

³ *Wahrmund* i. m. 189. l., *L. Lector* i. m. 565. l.

egy-től-egy-ig kiváló pápák voltak, a mi elmondható már IX. Kele-
mentől (1667—9.) kezdve a XVII. század végén és a XVIII. század
elején uralkodó pápákról.

1724-ben (conclave: két hónap öt nap) ¹ *formalis exclusio egy-
résről sem hangzott el*. Császári résről az utasítás, inclusio és
exclusio-liszták és cédulák *Cienfuegos* bíborosnak, a császár római
követének kezében voltak, ami a hozzá intézett instructio szöve-
géből kitűnik.² Megválasztva lett Vincenzio *Orsini* (O. Praed.) bíbo-
ros, aki a császárnak inclusio-lisztájában (15 név) is benn volt. (Az
osztrák exclusio-lisztában hat név volt.) Mint pápa *XIII. Benedek*
néven uralkodott. (1724—30.)

1730-ban (conclave négy hó, nyolc nap)³ *Spanyolország nevé-
ben Bentivoglio* bíboros jelentette be a «formalis exclusio»-t
Imperiali bíboros ellen, ami ismét nagy fölháborodást idézett
elő, és ezen esetben *Imperiali* pártja (ez helyesebben a «zelanti»
néven nevezett pártionkívüli csoport) nem vette figyelembe az
«exclusiva»-t és soká még *Imperiali*-ra szavazott. *Cienfuegos* csá-
szári követ, bíboros óvatosabb volt és nem élt exclusiva-val a szín-
tén erősen előtérbe kerülő *Conradini* ellen (ez is benne volt az
osztrák exclusio-lisztában), és az magától is háttérbe került. Meg-
választott Lorenzo *Corsini* bíboros: *XII. Kelemen* pápa. (1730—40.)

Tekintettel az 1730. évi conclave-ban az állami exclusiva által
okozott izgalmakra és a conclave-knak ezáltal előidézett hosszú
tartamára, nem lehet csodálni, hogy *XII. Kelemen* pápa a pápa-
választásra nézve új bullát is bocsátott ki (*Apostolatus officium*
1732. okt. 11.),⁴ amelyben elődjeinek a pápaválasztásra és conclave-ra
vonatkozó bulláit jóváhagyta és némi csekély dolgokban kiegészít-
tette, de e mellett külön is fölveszi a bullába és kihegyezi a *IV. Pius*
pápa által («In eligendis» bulla) már kimondott, de *XV. Gergely*
pápa által meg nem ismételt tilalmat a világi fejedelmek beavat-
kozásai ellen, midőn így rendelkezik:

«*Principum saecularium intercessionibus ceterisque mundanis
respectibus ac etiam grati animi et cuiusvis necessitudinis titulo*

¹ *Wahrmund* i. m. 218—25., *L. Lector* i. m. 565. l.

² *Wahrmund* i. m. 319. l.

³ *Wahrmund* i. m. 226—7. l., *L. Lector* i. m. 565. l.

⁴ *Magnum Bullarium*, XIV. köt. 302. l. — *XV. Gergely* pápa («Aeterni
Patris» 1621.) után *VIII. Orbán* pápa is bocsátott ki új bullát a pápaválasztásra
(«Ad Romanum Pontificem» 1625. febr. 5.), mely megerősítette *XV. Gergely*
két bulláját.

minime attentis et postpositis, sese gerant ad eligendum eum, quem universae Ecclesiae fructu se utiliterque gubernandae idoneum secundum Deum iudicaverint.»

Ez bár nem *expresse*, de mégis érthetően és kiválóképen a *katholikus nagyhatalmak exclusivá-i ellen volt irányozva*. Ehhez kétség nem férhet.¹ Legfőlebb az lett volna kívánatos, hogy az «*exclusiva*» külön meg is nevezve vettessék vissza. Hogy ez nem történt meg, az nem XII. Kelemenen mulott; ő így is csapást mért az «*exclusiva*»-ra, de nagyobbbat nem mérhetett, mert magában a bíbornoki testületben is voltak az «*exclusiva*»-nak pártolói, sőt a bulla szövegét előkészítő bizottság egyik tagja memorandum-ot nyújtott be aziránt, hogy a nagyhatalmak *exclusiva*-ja bizonyos formák között *expresse* jóváhagyassék.²

A XII. Kelemen halála utáni (1740. évi) *conclave*-ban (hat hó két nap)³ «*formalis exclusio*»-ra *egyik nagyhatalom részéről sem került a sor*, pedig éppen a nagyhatalmak miatt húzódott olyan soká a választás, mert t. i. a nagyhatalmak által megbízott bíbornokok (Ausztria részéről Lamberg bíbornok) folyton a «*formalis exclusio*»-val fenyegetőztek, de azzal félték előállani, mert *ekkor már az exclusiva-t gyakorló nagyhatalmak is*⁴ *arra az álláspontra helyezkedtek, hogy csakis egy pápajelölt ellen szabad formalis exclu-*

¹ Sägmüller, Das Recht der Exclusive, Archiv f. k. Kr. 73. köt. 248—9. l.

² Sägmüller, Papstwahlbulen i. m. 276. l., *L. Lector* Le conclave, 567. l., aki idézi is a memorandum legérdekesebb helyét, mely így szól: «Le Exclusive non dovrebbero mai darsi con strepito e publicita ... i Cardinali commissionari debbano fare la loro rappresentanza al Cardinale Decano con assegnare le cause. ... la congregazione generale decida se debbano ammettersi o no le cause. ...»

³ Az 1740. évi conclave volt az V. Kelemen választásától eltekintve (tizenegy hónapi conclave 1304—5.) a leghosszabb conclave az összes addig és azóta lefolyt conclave-k közül: «*sedis vacantia*» volt már hosszabb is (pl. V. Kelemen halála után 2 év 3 hó), de «conclave» csak az 1304—5-iki volt hosszabb. *Wahrmund* i. m. 227—8. l. — *L. Lector* i. m. 367. l.

⁴ 1730-ban a császár római követe (*Colalto* gróf) a bíborosok közt uralkodó (már a XVII. század közepe óta ez volt a «*formalis exclusio*»-t védő kánonjogászok fölfogása) azon fölfogást, hogy csakis «egy» jelölt ellen élhet egy-egy nagyhatalom «*formalis*» *exclusiva*-val, tévesnek jelöli meg azon az alapon, hogy a fejedelmek, mint másféle hatalmukat, úgy a pápai szék és a püspöki szék betöltésére is a hatalmat a «néptől» kapták és éppen azért ezen hatalmuk «egy» jelöltre nem szorítható le a választást eszközölő papság által. A követ még hozzáteszi, hogy a császárt egyébként mindenestre több (?) jog illeti meg az «*exclusiva*»-ban, mint a többi fejedelmet. Lásd *Colalto* gróf olasz nyelven írt érdekes jelentését: *Wahrmund* i. m. 322. l.

sio-t alkalmazni.¹ Ausztria három bíborosnak (Rufo, Picco, Corradini) megválasztását ellenezte, de a császári utasítás szerint ezen három bíboros megválasztása is csak titkosan akadályozandó meg, de a «formalis» (publica solemnitas) exclusio nem lesz alkalmazásba veendő,² exclusio-cédulák nem is állítottak ki; ellenben *inclusio-cédula kiállítottatott az összes papabilis bíborosok részére, tehát még az excludáltak részére is*, hogy így azok előmutatásával a megválasztott pápa jóindulata biztosíttassék. Végre 1740. aug. 20-án Prosper Lambertini bíboros lőn megválasztva, aki XIV. Benedek néven uralkodott 1758-ig, a nagy pápa.

Az 1758. évi conclave-ban³ (egy hó 21 nap) *de Luynes* bíboros *formalis exclusio*-t jelentett be *Franciaország* (XV. Lajos francia király) *részéről* Cavalchini bíboros ellen, amire a conclave Carlo Rezzonico bíborost választotta meg, aki XIII. Kelemen néven uralkodott 1769-ig. Rezzonico nem volt benn Ausztria exclusio-lisztájában (Cavalchini benne volt és még öt bíboros). Inclusio-lisztát nem küldött ezúttal Mária Terézia a «secretum habens» Rodt bíborosnak (konstanzi püspök), inclusio-cédulákat küldött az összes papabiles részére, még az excludáltak részére is,⁴ a már az 1740. választásnál követett célzattól.

XIII. Kelemen († 1769.) utóda XIV. Kelemen (1769—1774.)

¹ Kollonich Zsigmond bécsi bíboros-érsek (különbözik Kollonich Lipót bíboros esztergomi érsektől, aki meghalt 1707-ben) 1740. máj. 17-én így ír VI. Károly császárhoz: «Wie aber unter diesen allein (Rufo, Pico, Corradini) die Balancirung würde zu bestehen haben, also könnte der Ausschlag niemals zu gefallen Ew. Kays. Mayst. auf einiger seit sich ergeben: keine ausdrückliche exclusiva wäre zu gebrauchen und sollte man auch zu einem solchen extremo schreiten wollen, könnte es doch nur gegen einen angewendet werden, ohne viel respectu deren anderen beiden gebessert zu sein».

² VI. Károly 1740. febr. 17. utasítása (Wahrmund i. m. 324. l.): «Insuper decrevimus, nulli publicam aut solemnem aut strepitantem exclusivam dare sed nonnisi tectis mediis eo allaborare quo neo eligendus his sit sensibus dotibusque praeditus, qui sensus dotesque communem Catholicorum Principum Patrem apprime decent. Qua de causa tot schedulas pro includendis confici curavimus, quot extant in sacro Cardinalium Collegio subiecta, uti vocant, Papabilia, quibus tamen schedulis iis nequaquam detractum cupimus, quae Cardinali secretum habenti de gratis aut minus gratis Candidatis significavimus». «Cardinalis secretum habens» («Cardinale il quale ha il segreto della sua corte», lásd Wahrmund i. m. 325. l.) az a bíboros, aki az exclusiva bejelentésére föl van az uralkodó által hatalmazva.

³ Wahrmund i. m. 228. l., L. Lector i. m. 567—8. l.

⁴ Wahrmund i. m. 326. t.

volt; ő törölte el 1773-ban a Jézus Társaságot («Dominus ac Redemptor» breve 1773. júl. 21.)

Az 1769. évi és az 1774. évi conclave-kban (három hó, négy nap és négy hó, 10 nap) nem történt a nagyhatalmak részéről «formalis exclusio», de csakis azért, hogy annál több jelöltnek megválasztását meghiúsítsák.

Ezen két conclave-t a jezsuita-rend eltörlésének kérdése dominálta, az 1769-iki conclave-ban a jezsuita-rendnek Portugalia, Franciaország, Spanyolország, Nápoly és Parma területéről (ez utóbbi négy a Bourbon családé) való kiűzetése és *XIII. Kelemennek a Jézus-Társaság mellett tett bátor föllépése volt a próbakő, mely kettéválasztotta a bíborosokat*: a Bourbon-udvarok pártjára, melyhez az osztrák-párt is hozzácsatlakozott, és az egyházas szellemű pártra, mely a Jézus-Társaságot védte (*Wahrmund* ezeket «zelanti»-knak nevezi); az 1774. évi conclave-ben ugyanezen két párt közti *főütközési pont XIV. Kelemen föloszlató rendelete*, annak az elsőpárt általi helyeslése, az utóbbi általi helytelenítése volt.

Mindkét (1769., 1774.) conclave-ban a Bourbon udvarokat képviselő bíborosok nem két vagy három jelöltnek választása ellen tiltakoztak (kettőre az akkori fölfogás szerint volt igényük a francia és a spanyol trón címén, de ekkor már a nápolyi és parmai udvar is követelni kezdett hasonló «jog»-ot), hanem a jelöltek egész csoportja ellen.

Igy 1769-ben Nápoly nevében *Chigi* ellen történt exclusioval való fenyegetés (Orsini bíboros útján), Franciaország nevében de *Luynes* bíboros a Parma hercegség ügyében XIII. Kelemen által kiküldött bíboros bizottság összes tagjai ellen fenyegetőzött «formalis exclusio»-val, majd ugyanazon hatalom nevében *Bernis* bíboros egy öt nevet tartalmazó inclusio-lisztát is beterjesztett, amelyben *Lorenzo Ganganelli* neve is benne volt,¹ aki ugyan az elhunyt pápa politikáját ellenezte, de nem is volt arról ismeretes, hogy a jezsuiták ellensége volna. Végre is *Ganganelli* lett a pápa: XIV. Kelemen néven.

A három hónapig és négy napig tartó 1769. évi conclave az udvari cselszövések színtere volt: az épen Rómában időző II. József német császár (most még csak anyjának, Mária Teréziának kormányzótársa 1765-től 1780-ig) és fivére Lipót toscanai nagyherceg «belátogattak» a conclave-ba és ők is «engedékeny» pápának választására buzdították a bíborosokat.²

¹ *Wetzer u. Welte's Kirchenlexicon*, II. kiad. III. köt. 504. hasáb (sub voce: Clemens, XIV.)

² U. o.

1774-ben épen így ment a dolog. *Csupa fenyegetés a «Veto», a formalis exclusio azonnali alkalmazásával, de a tényleges veto-kijelentés mindig elmaradt. Valósággal a terrorizmus, a «quos ego» hangoztatása volt ezen két conclave hangulata.*

Ausztria részéről sem történt «formalis» exclusio. A császári *instructio*-k Albani (1769. é.), illetőleg Migazzi (1774.) bíbornok részére a *formalis exclusio elkerülését ajánlják, és az csakis végső szükség esetében külön, később kiállítandó Exclusiv-Billeten* megküldése esetére lesz alkalmazásba veendő.

És itt az 1774. évi *instructio expresse* megjelöli az *ingrata persona* negatív minősítését:

«Obwohl vormahl von Unseren Vorfahren am Reiche ein so andere Kardinäle, derer Erhebung auf den päpstl. Stuhl bedenklich gefallen wäre, mittels eigenhändig unterzeichneter Kaiserl. Billeten davon öffentlich sind ausgeschlossen worden, so wollen Wir zwar dermahl noch nicht solche Exclusiv-Billeten bereits vor der Hand ausfertigen lassen, jedoch halten Wir für denn Fall einer sich äussern mögenden Nothwendigkeit Uns bevor, zu diesen, obgleich missliebigen Mittel zu schreiten, wenn von der Erhebung eines solchen Cardinals auf den Päpstl. Stuhl die Frage sein sollte, *von dessen Gesinnung Nahtheil und Schaden entweder für Uns und das Reich oder gegen Unser Durchlauchtigstes Erzhaus zu besorgen, oder auch sonst die Umstossung* der von Weil. Sr. Päpstl. Heiligkeit über die *Aufhebung des Jesuiter-Ordens gemachte apostolische Verfügungen* mittel- oder unmittelbahr zu befahren stünde»...¹

Az 1774—5. évi conclave-ból Angelo *Braschi* cardinalis került ki mint pápa: VI. *Pius* néven (1775—1799.), akit a francia directorium *Berthier* tábornok által 1798. febr. 20-án elfogatott és egy évi ide-oda Olaszországban való hurcoltatás után 1799-ben Franciaországba vitetett, ahol VI. *Pius* 1799. aug. 29-én Grenoble-ban meghalt; halála előtt fölhatalmazta a bíbornokokat a conclave-nak bárhol való megtartására.²

Az 1799. évi conclave (három hó 14 nap)³ *osztrák területen; Velencében* (St. Giorgio Maggiore kolostorban) II. Ferenc császár védelme alatt tartatott és 1800. márc. 14-én ért véget Barnaba *Chiaramonti*, pápai néven VII. *Pius*nak, megválasztásával. A con-

¹ *Wahrmund* i. m. 328. l.

² «Cum nos superiori anno» bulla 1798. nov. 15. *Bullarii Rom. continuatio* tom VI. p. III. pag. 3097.

³ *Freib. Kirchenlexicon* II. kiad. X. köt. 61—2. hasáb (s. v. «*Pius VII.*»).

clave-ban csak egy kath. nagyhatalom volt képviselve: *Ausztria*. *Franciaország* a forradalom után megszűnt az lenni. (Ma ismét úgy van!) A spanyol királyság, mint az előbbinek kegyelméből élő (francia-spanyol véd és dacsövetség: San Ildefonso 1796.), nem számít ez időben. Ausztria megbízottja *Herzan* bíboros tiltakozott *Gerdil* francia bíboros megválasztása ellen anélkül, hogy «formalis exclusio»-t adott volna, bár arra föl volt hatalmazva; a neki szóló instructio szerint expresse ellenezte a császár: *Gerdil*, *Caprara*, *Antonelli* és *Maurý* megválasztását és ezek ellen szükség esetén a «formalis exclusio»-ra is fölhatalmazta őt, de ezenkívül ellenezte a spanyol, szárdiniai, nápolyi, genuai és franciaországi alattvaló bíborosok megválasztását is.¹

A legközelebbi conclave 1823-ban (VII. Pius meghalt aug. 20-án)² volt Rómában (1823. szept. 2-tól szept. 28-ig) volt, amely alatt a *Wahrmund* által a «zelanti» névvel elnevezett legerősebb párt *Severoli* cardinalis mellé csoportosult, míg a többi (Consalvi volt államtitkár vezetése alatt) *Castiglioni* bíboros mellé (később ez is pápa lett: VIII. Pius) állott, de *Severoli* ellen Ausztria nevében *Albani* bíboros (Ausztria protector cardinalis-a, később VIII. Pius államtitkára) *formalis exclusio*-t jelentett be (szept. 21.),³ amit eleinte kétséggel fogadtak, de később *Apponyi* Antal gróf, császári követ részéről történt megerősítés után, mégis figyelembe vettek (de néhány szavazat esett reá még azután is) és mellőzvé a két főjelöltet Hannibale della *Genga* gróf, bíborost választották meg, aki *XII. Leo* néven 1829-ig uralkodott († febr. 10.)⁴

Az 1829. évi conclave-ban Franciaország (X. Károly király) ismét játssza a kath. nagyhatalom szerepét és követe (*Chateaubriand* volt X. Károly római nagykövete) úgy Napoleon nagybátyjával:

¹ *Wahrmund* i. m. 328. l.

² *Wahrmund* i. m. 232. l., *L. Lector* i. m. 416. l., *I. Hergenröther* i. m. III. kiad. III. köt. 738. l.

³ Ezen «exclusiva»-t *Albani* így fogalmazott irat átadásával jelentette be a bíbornok-dékánnak (*L. Lector* i. m. 486. l.): «En ma qualité d'Ambassadeur extraordinaire d'Autriche près le Sacre Collège réuni en Conclave, qualité notifiée à vos Eminences tant par la lettre de S. M. I. et R. à Elles adressée, que par la déclaration faite à vos Eminences par l'Ambassadeur d'Autriche, et en vertu des instructions qui m'ont été données, je remplis le devoir pénible pour moi de déclarer que la cour impériale de Vienne ne peut accepter comme souverain pontife S. Em. le cardinal *Severoli*, auquel elle donne une exclusion formelle». — Le 21. septembre 1823.

Albani.

⁴ *Wahrmund* i. m. 232. l.

Fesch bíborossal szemben, mint *Albani* osztrák-barát bíborossal szemben Veto-t tart készen; *Spanyolország* mindenben *Franciaország-tól függvén*, erre hagyatkozott ebben is; *Ausztria* pedig di *Gregorio* bíboros ellen készül Veto-ra. De egyik részről sem került a «formalis exclusio»-ra. A különben is kezdettől fogva legtöbb szavazattal bíró Francesco *Castiglioni* bíboros-ra esett (1829. márc. 31.) a kétharmad többség: *VIII. Pius pápa*.

VIII. Pius halála (1830. nov. 30.) után a conclave dec. 14-én ült össze: *Ausztria* megbízottja *Albani* bíboros volt, Franciaországé *Isoard* bíboros; állítólag mindkettőnek volt inclusio- és exclusio-lisztája, bár «formalis exclusio»-ra egyik részről sem került a sor. Az bizonyos, hogy Ausztria főjelöltje *Pacca* bíboros, Franciaország jelöltjei pedig: di *Gregorio*, *Capellari*, *Zurla* és *Benvenuti* voltak. *Spanyolország* (VII. Ferdinand király) nevében azonban *Marco y Catalan* 1831. január 9-én *formalis exclusio-t jelentett be a Cardinalium decanus-nak Giustiniani bíboros ellen*, átadván a római spanyol követ által aláírt ezen közlést (*L. Lector* i. m. 499. l.):

«Le soussigné, ambassadeur extraordinaire et plénipotentiaire de Sa Majesté Catholique, auprès du Saint Siège, fait ses compliments distingués a S. Em. le cardinal doyen, et le prie de faire savoir au Sacré Collège réuni en Conclave, qu'au nom de son auguste souverain et par ordre exprès de Sa Majesté Catholique, il donne l'exclusion du trône pontifical à l'Eminentissime cardinal Giustiniani.

Rome, 14. décembre.

Pedro Gomez Labrador.»

A *spanyol exclusiva*-nak kijelentése utáni scrutiniumban *Giustiniani* még mindig kapott szavazatokat (10), sőt még másnap is (3).

Pápa lett (1831. febr. 2.) Mauro *Capellari*: *XVI. Gergely* (1831—1846.), kinek utódjai lettek: *IX. Pius* (1846—78.) és *XIII. Leo* (1878—1903.) pápák.

Az 1846. és 1878.¹ évi conclave-kon «formalis exclusio» senki ellen sem hangzott el; volt-e tartalékban egyik vagy másik pápa-jelölt ellen exclusio a «katholikus» nagyhatalmak részéről, az forrás-

¹ Az *on dit* szerint 1846. évben *Gaisrűck* bíboros, milánói érsek volt osztrák részről megbízva az «exclusio»-nak *Mastai Feretti* bíboros (IX. Pius családi neve) elleni bejelentésével, de conclave csak 2 napig (1846. jún. 14—16.) tartván, a bíboros pedig csak jún. 21-én érkezvén Rómába, az «exclusiva» nem alkalmaztathatott. *L. Lector* i. m. 501. l.; *Wahrmond*, Ausschlussrecht 234. l. Még kevesebb valószínűséggel bír a fönt, a bevezetésben az 1878. évi conclave-ról lekésett osztrák exclusiváról (Ganglbauer) szóló kózzahir, melyet a «La Revue» fölemlít.

szerűleg nem bizonyítható. *Wahrmund* már az 1823. és 1829. évi ügyiratokat sem közli, utalván arra, hogy azok nem a bécsi cs. kir. titkos levéltárban (k. k. geh. Haus-, Hof- und Staatsarchiv zu Wien), hanem a külügyminiszter irattárában őriztetnek és semmi (!?) lényegeset nem tartalmaznak.

IX. *Pius pápa* uralkodása a pápaválasztás jogtörténete szempontjából azért nevezetes, mert ő *négy bullát*¹ *bocsátott* ki a *pápa-választásra vonatkozólag*, amely bullák csak csekély, IV. *Pius*, XV. *Gergely*, VIII. *Orbán* és XII. *Kelemen* bulláinak rendelkezésein túlmenő, bővítéseket tartalmaznak és az egyházi államnak a szardiniai királyi család általi elfoglalása és Olaszországba való kebelezése által előállott helyzetből folyó eshetőségekre adnak kimerítő választási szabályzatot (conclave Rómán kívül stb.)

IX. *Pius conclave-bulláiból* minket itt csak a *Licet per Apostolicas* (1874. szept. 8.) *bullá érdekel*, melyek közvetve az *exclusiva*-t érintő szövegrésze így szól:²

«In primis autem monemus et enixe in Domino Cardinales obsecramus, ut ad electionem procedant; nulla propensione animi vel aversione commoti, nullius inclinati gratia aut obsequio, *non intercessione in saeculo potentium moti*, sed fixis in solam Dei gloriam et Ecclesiae utilitatem oculis eum citius eligere contendant, quem prae ceteris dignum et sedulum universi gregis Christi Pastorem futurum esse existimaverint.»

XIII. Leo halála után a conclave négy napig tartott (1903. aug. 1., 2., 3., 4.)

Ezen conclave alatt, mint ismeretes, Ausztria élt Veto-jogával,

¹ Ezen bullák: 1. *Cum Rom. Pontificibus* (1869. dec. 4.); 2. *In hac sublimi* (1873. aug. 23.); 3. *Licet per Apost. Litteras* (1874. szept. 8.); 4. *Consulturi* (1877. okt. 10.) Továbbá IX. *Pius* 1878. jan. 10-én kiadott egy választási *szabályzatot* is: «*Regolamento* da osservarsi dal S. Collegio in occasione della vacanza della Apostolica Sede». Ezen bullák és a «*Regolamento*» teljes szövegét közli az *Archiv f. kath. Kirchenrecht* a 65. köt. (1891. é.) 303—330. l. Ennél újabb conclave-bullák nem ismeretesek, bár a «*Revue des deux Mondes*» cikkírója («Un Témoin») azt állítja (i. h. 264.), hogy XIII. *Leo pápa* 1883. évből kelt *constitutio*-val megújította IX. *Pius* Pápanak említett *constitutio*iban foglalt kivételes intézkedéseket; elrendelve IX. *Pius*hoz hasonlólag, hogy a conclave szabadsága és függetlensége elleni első merényletre azonnal tegyék át a conclave-t Olaszországon kívüli helyre. A politikai napilapok ezen *constitutio*-ról már 1903. júl. 30-án Rómából kelt sürgöny által hirt adtak és a bulla címét is megnevezik (*Praedecessores nostri*), de 1882-ből keltezték. Ezen sürgönyhír szerint XIII. *Leo* bullája csakis a biborosokkal közöltetett és megújítja a régebbi pápák bulláiban foglalt rendelkezéseket.

² *Archiv f. kath. Kirchenrecht*, 65. köt. 310. l.

a kezdetben legtöbb kilátással bíró jelölt: az elhunyt pápa államtitkára ellen.

Ezen «exclusiva» megtörténte az osztrák és magyar delegációkban (1903. dec., 1904. jan. febr.) történt politikai nyilatkozatok által beigazolást nyert, amint azt már fentebb, a bevezetésben említettem.

A *Kölnische Volkszeitung*, katolikus napilap,¹ római tudósítója (*dr. Ruppert*) után pár napra már közölte az 1903. évi conclave alatt leadott szavazatok hullámvázát és utána közölték azt a többi napilapok is. Hivatalos és aktaszerű biztossággal most persze még nem lehet megállapítani ezen adatok valóságát, de mivel a «Revue des deux Mondes» 1904. évi márc. 15. számában megjelent² és az említett conclave lefolyásának részletes elbeszélését tartalmazó cikk is ugyanazon számadatokat közli a szavazatok hullámvázáról, azért a conclave-k története befejezésénél ezen számadatokat közölni érdemesnek tartom, mert azok az «exclusiva» mai alakjára és hatására világot vetnek.

Az 1903. évi conclave-ban — az említett tudósítás szerint — összesen hét szavazás volt (csupa «scrutinium» volt, egy «accessus» sem!) és pedig aug. 1., 2., 3-án délelőtt és délután, valamint aug. 4-én délelőtt.

Ausztria «Veto»-ját az említett tudósítások szerint 1903. aug.

¹ Mindenesetre feltűnő, hogy a conclave egyes adatai kitudódhattak, mert a bíborosok, valamint a velük a conclave-ba belépő konklavisták (kettő, ha pedig a bíboros beteg: három) titoktartásra vannak kötelezve, és erre nézve a *konklavisták* esküt is tesznek. *L. Lector*, L'élection papale, 168. l., *A. Ceccaroni*, Il conclave (Róma, 1901.) 146. l.

² A cikk címe: «Les derniers jours de Léon XIII. et le conclave de 1903.», par *Un Témoin* (Revue des deux Mondes, livraison du 15. Mars 1904., 241—285. l.) A cikk azóta külön is megjelent és ez alkalomból az «Osservatore Romano» így ír ezen könyvről: «Abbiamo veduto repubblicati in questi giorni, in un opuscolo che ha per titolo «Les derniers jours de Leon XIII. et le Conclave par un témoin» alcuni articoli che erano già apparsi antecedentemente in una rivista francese. Non intendiamo di entrare in polemica con l'anonimo autore dell'opuscolo, né di rilevare quanto in esso può esservi di inesatto ed anche di meno conforme alla verità delle cose. Non possiamo però non deplorare altamente tutto ciò che in tale pubblicazione viene direttamente a ferire l'eminente persona del Decano del Sacro Collegio, e la dignità stella dell' augusto Consesso». — Ezen elitélő szavak főleg arra vonatkoznak, hogy a cikk a bíborosoknak a conclave előtti állítólagos beszélgetéseiből pletykaszerű, nem épületes és nem is valószínű részleteket közöl, valamint Oreglia dékának az «accessus» szándékos mellőzésére irányuló intézkedését bírálja és egyáltalán a pápaválasztásról és a bíborosokról a gúny hangján ír.

2-án (vasárnap) délután jelentette be¹ az azzal megbízott (osztrák) bíbornok. A «Revue des deux Mondes» cikkében *Puzyna* János krakói bíboros-püspököt nevezi meg és közli az exclusiva állítólagos latin nyelvű, teljes szövegét is, de ezen szöveg belső kritériumai erős kétségeket támasztanak magának e szövegnek hitelessége iránt.

Érthető, hogy az 1903. évi conclave eseményeinek részletesebb fejtegetésébe nem bocsátkozhatunk.

Ez a «conclave» még nem a történelemé, ennek aktái, ha le is vannak zárva, de történetirői szabadsággal még nem kutathatók, de ettől is eltékvintve azok a kath. hívő lelkiület gyengéd érzelmeinek sértése nélkül, most még semmiesetre sem tárgyalhatók.

Épen azért nem lehet helyeselni a «Revue des deux Mondes» cikkének megjelenését, amelynek még politikai éle is van, amennyiben ezen cikk az 1903. évi osztrák veto mögött politikai rugót (hármass szövetség) keres.

III. Az «exclusivá»-nak jogi birálata.

I. Az előbbeni fejezetből világosan kitűnik, hogy csakis a «formalis exclusio», mely az arra igényt tartó három kath. nagyhatalom (Ausztria, Franciaország és Spanyolország) megbízásából egy bíbornok által a bíbornoki testülethez (illetőleg dékánjához) benyújtott vagy fölolvastott nyilatkozattal («declaratio exlusionis», «declaratio exclusiva», röviden: «exclusiva») történik az a módja az «exclusio»-nak, amelyet az illető kath. nagyhatalmak diplomáciája és a jogi irodalom egy része valóságos jognak, jogigénynak tart, amelyet szerintük az illető nagyhatalmak az egyház hallgatag beleegyezésével immár 200 éves gyakorlat útján szereztek, mégis azon megszorítással, hogy az «exclusiva» egy conclave alatt egy-

¹ A szavazatok hullámvázása — az említett tudósítások szerint — állítólag ez volt:

Aug. 1. d. e.	<i>Sarto</i> 5,	<i>Gottí</i> 17,	<i>Rampolla</i> 24.	Egyéb jelöltekre szétforgácsolva	16.
« 1. d. u.	« 10,	« 16,	« 29.	« «	« 7.
« 2. d. e.	« 21,	« 9,	« 29.	« «	« 3.
« 2. d. u.	« 24,	« 3,	« 30.	« «	« 5.
« 3. d. e.	« 27,	« 6,	« 24.	« «	« 5.
« 3. d. u.	« 35,	« 7,	« 16.	« «	« 4.
« 4. d. e.	« 50,	« 2,	« 10.		

egy kath. nagyhatalom részéről csakis egy ízben alkalmazható, de sohasem bír érvénytelenítő, sőt kényszerítő hatállyal sem, amelynek hiányából esetleg az «exclusiva»-t bejelentőre zúdítható megszégyenülést és esetleges hátrányt úgy törekszenek az illető megbízottak elkerülni, hogy mindenesetre a szavazatok kétharmad többségének az illető jelöltre esése előtt, de csakis közvetlenül az előtt adatik be a nyilatkozat, mikor már a kétharmad többség valószínűnek látszik.

Az «exclusiva»-nak, mint az említett kath. nagyhatalmak jogának védelmezői és támadói közül a XVIII. századbéli jogi írókat már fönt az I. fejezetben főlemlítettem, most csakis a XIX. század jogi irodalmára fogok reflektálni; mellőzve mégis *Wahrmund* és *Sägmüller* munkái álláspontjának ismertetését, mert ezen írókkal úgyszólván lépten-nyomon foglalkoztam. *Sägmüller* az ő egyházjogi tankönyvében¹ is kifejti álláspontját.

Hinschius-nak,² a legnagyobb terjedelmű kánonjogi újabb kézikönyv írója (berlini tanár, nem kath. szerző), az exclusivá-ra nézve az a véleménye, hogy a *ius exclusivae* ugyan valóságos, de a pápaválasztás érvényességére befolyással nem bíró jog, amely nem a római curia kifejezett jóváhagyásából («die römische Kurie hat dieses Recht niemals ausdrücklich anerkannt»), hanem a pápaválasztó testület engedékenységből («Konnivenz») eredő jogintézmény természetével bír: «Eine Nichtbeachtung der erhobenen Exclusive, welche soweit bekannt, noch nicht vorgekommen ist, könnte übrigens keinen Einfluss auf die sonst gültig erfolgte Wahl äussern, weil das ganze Institut nur auf Konnivenz beruht und die Beachtung eines derartigen Protestes nirgends in den Konstitutionen über die Papstwahl erwähnt, geschweige denn als Bedingung der Gültigkeit anerkannt ist». Mely szavakkal *Hinschius* implicite elismeri, hogy az exclusiva mellőzése a választást nem teszi törvénytelennek.

*Friedberg*³ (lipcei tanár, nem kath. szerző) rövidebben, de precízebben ír, ő is a kath. nagyhatalmak jogának («Befugniss») ismeri el az «exclusiva»-t, amely szerinte nem más, mint egy jelöltet «ad hoc» megfosztottnak nyilvánítani a «passiv választó»-i jogtól; de ugyancsak ő explicite is kimondja, hogy az exclusiva tekintetbe

¹ Dr. I. R. *Sägmüller*, Lehrbuch des kath. Kirchenrechts II. rész 318—19. l.

² Pr. Paul *Hinschius*, System des kath. Kirchenrechts I. köt., Berlin 1869., 293—94. l.

³ Dr. Emil *Friedberg*, Lehrbuch des kath. und evang. Kirchenrechts, V. kiad. 1903. (Lipce) 171. l.

nem vétele a *választás törvényszerűségére* (tehát nemcsak érvényére!) *semmiféle befolyással sem bír*: «Indessen fiel die kaiserliche mit den Principien des Papalsystems unverträgliche Wahlbestätigung in der Periode der sinkenden staatlichen Macht ganz von selbst fort, und heute üben nur herkömmlich die grösseren kath. Staaten (Österreich, Frankreich, Spanien) die Befugniß aus, bei jeder Papstwahl je einen Kardinal für passiv wahlunfähig zu erklären (Exklusiva), ohne dass doch die Rechtmässigkeit der auf einen Excludirten nichtsdestoweniger gefallenen Wahl irgendwie angefochten werden könnte».

R. Scherer bécsi egyetemi tanár, az öt kötetre tervezett nagy egyházi jogi kézikönyvéből megjelent eddigi (I. és II. köt.)¹ kötetiben még nincs szó a pápaválasztásról és így az «exklusiva»-ról sem, de ezen szerzőnek a *Litterarische Rundschau*-ban (1892. évfolyam 106—8. hasáb és 1893. évf. 265—67. hasáb) megjelent Sägmmüller főntebb ismételt idézett két művét ismertető és bíráló cikkében eléggé kifejezte álláspontját, amely abban áll, hogy az *exclusiva* («a formalis exclusio») *egy az illető nagyhatalmak által igénybe vett és a pápaválasztó testület által a XVII. század vége óta kivétel nélkül tekintetbe vett gyakorlat, amelynek államjogi alapon való megokolása visszautasítható, de egyházi jogi megokolása vagyis mint szokásjognak való feltüntetése épen úgy tartható, mint elvethető* aszerint, amint valaki azon tényt, hogy az egyház expresse az «exclusiva» ellen törvényt nem hozott és annak egyes esetekben való gyakorlása ellen a pápaválasztó testület (conclave) hivatalosan nem tiltakozott, *vagy* csupán tűrésnek *vagy* hallgatag beismerésnek tekinti.² Scherer szerint az államok által gyakorolt nem formalis vagyis közvetett exclusio semmiképen sem birt még «jog» látszatával, mert

¹ Rudolf Ritter von Scherer, Handbuch des Kirchenrechtes I. köt. Graz 1886. é., II. köt. Graz u. Leipzig 1898. é.

² *Litter. Rundschau* 1892. évf. 107. hasábon Scherer elvetvén Sägmmüller-nek abbeli állítását, hogy a XV. Gergely «Aeterni Patris» bullája az exclusiva-ra vonatkozik, folytatólag így ír: «In der That kann so wenig aus dieser wie aus anderen Konstitutionen für oder gegen den Bestand eines staatlichen Exclusions-Rechtes etwas gefolgert werden. Es ist vielmehr daran festzuhalten, dass es sich beim Rechte der Exclusive um einen Brauch handelt, wobei allerdings die Möglichkeit einer verschiedenen Auffassung dieser Übung zugegeben werden muss. Der eine sieht nur eine Duldung, wo der andere ein Gewohnheitsrecht erblickt. Autoritativ ist diese Frage nicht entschieden. Eine Thatsache, womit der Jurist rechnen muss, ist aber, dass nie ein Conclave gegen die Übung der Exclusive seitens der berufenen Regierungen protestirt oder eine formelle, feierliche Exclusion seitens des Vertrauensmannes einer Regierung unbeachtet gelassen hat».

jogi természetűnek az *exclusio* csak azóta kezdett egyesek által tekintetni, amióta az *exclusio formalis* («unmittelbare, formelle Exclusive») ¹ rendes és gyakran ismétlődő szokásba jönni kezdett, amelynek első esetét Scherer (Sägmüller-től ² és Wahrmond-tól ³ eltérőleg) az 1655. évi conclave-ra helyezi, vagyis azon conclave-ra, amely fölött éppen egész contra és pro röpirat-irodalom keletkezett; egyes értekezések tilosnak mondták a fejedelmek «*exclusiva*»-ját tekintetbe venni,⁴ mások pedig éppen ellenkezőleg ezt a bíborosok kötelességének.

Scherer továbbá az említett könyv-recenziókban tagadásba veszi Sägmüller abbéli fölfogását, mintha XV. Gergely Aeterni

¹ Scherer ezen terminológiája téves, bár más, régibb íróknál is elég sűrűn fordul elő ezen tévedés (ebben egyébként osztozkodik Wahrmond-dal, sőt részben Sägmüller-rel is). Az *exclusiva* mindig eo ipso «formalis» (de *exclusio* «formalis» már helyes terminus), mert hiszen az «*exclusiva*» szónak etymológiája ez, «*declaratio, repraesentatio exclusiva*», (ügym. *offensiva* = *declaratio offensiois seu belli*). Ezen etymológia a XVII. századbeli írókból beigazolható. Így Adarzo (Dictamen circa exclusivam quandoque a Principibus interpositam, ne aliquis in Summum Ecclesiae Pontificem eligatur. Francofurti 1660.) már így definiálja az «*exclusiva*» szót: «*Exclusiva ergo nihil aliud est, quam repraesentatio de inidoneitate alicuius personae ad summum ecclesiae universalis pontificem cum causis et motivis illam inducentibus, facta prius sacris electoribus per ministros principis Exclusivam dantis*». (Sägmüller, Die Papstwahlbulle 187. l.)

² Sägmüller az *exclusiva* vagyis a «formalis exclusio» mint az uralkodók által vindikált jog alkalmazásának első esetét vagy 1549. évben V. Károlyra (Die Papstwahlen und die Staaten von 1477—1555., 213. l.) vagy 1559. évben II. Fülöp-re vezeti vissza (Die Papstwahlbulle 109. l.)

³ Wahrmond (Ausschliessungsrecht, 189—218. l.) szerint a «formalis exclusio» első biztos esete 1721-ben volt (osztrák részről: Althann bíboros), de fogalma és az alkalmazásra való törekvés már VII. Sándor conclave-ja óta (1655. é.) mutatkozik, bár, szerinte, a XVII. század közepén és úgyszólván egész végéig még szükséges volt a «formalis exclusio»-nak az *exclusio*-pártra (a bíborosok egyharmada) is.

⁴ A *pro-irodalom*-ból (a «*ius exclusivae*» védelmezői) legfeltűnőbbek Lugo cardinalis («*Discurso che le Corone hanno ius d'excludere i Cardinali dal Ponteficato*») értekezése, valamint Adarzo s. vigevano-i püspök értekezése: Dictamen circa exclusivam, quandoque a Principibus interponitur, ne aliquis in Summum Ecclesiae Pontificem eligatur (Francofurti 1660.) című értekezése: A *contra-irodalom* legjelesebbjei: Albizzi bíboros «*Discurso del conclave supra l'Exclusiva dei Principi*» értekezése, amely ellen irta éppen Lugo bíboros az ő munkáját. (Lásd Wahrmond, Ausschliessungsrecht 212—3. és Sägmüller, Die Papstwahlbulle i. m. 186—211.) — Az *exclusiva pro-irodalmánál* fölemlíthető az is, hogy X. Ince conclaveja (1644. é.) alatt Valenti jezsuita atya, a conclave gyóntatója is azon véleményre nyilvánította, hogy a bíborosok lelkiismeretükben kötelezve vannak a fejedelmek «*exclusiva*»-ját tekintetbe venni. Wahrmond i. m. 212. l.

Patris (1621.) bullájának 18. §-a (Cardinales), amelyben az *inclusio*, *exclusio* szavak előfordulnak, az *exclusiva*-nak *joggá való kifejlődése ellen volt volna irányozva*, és hogy emiatt az «*exclusiva*» nem is lehetett a XVII. század közepén valóságos joggá. *Scherer* ezzel szemben azt tartja, hogy az idézett §-ban *csakis* az «*inclusio*»-ra és *exclusio*-ra vonatkozó szerződések, de nem maga az *exclusio* és *inclusio tiltatnak el*; a «*formalis exclusio*» (*exclusiva*) már azért sem, mert annak létezése 1621-ben még nem (?) mutatható ki.

Scherer ezenkívül már évekkel előbb még egy más helyen is kifejezte álláspontját az «*exclusiva*»-ról és pedig a *Wetzer u. Welte's Kirchenlexikon* II. kiad. IV. kötetében (1886. é.), ahol az «*exclusiva*»-t hol *jog*-nak, («*Recht*», «*Vorrecht*»), hol *gyakorlat*-nak («*Übung*») mondja, de egyébként a fönntemlített álláspontot foglalja el, csak még kiterjeszkedik az «*exclusiva*» okára is, midőn írja:

«Der Grund dieser Übung kann nur ein politischer sein. Sie selbst findet ihre Erklärung in der zum Theil noch vorhandenen Rücksichtnahme, welche die Cardinäle bei der Wahl eines Oberhauptes der Kirche dem erwünschten Frieden zwischen Kirche und Staaten überhaupt und der Harmonie zwischen der römischen Kurie und den genannten katholischen Höfen oder Mächten insbesondere schuldig sind. Eine rechtskräftige Anerkennung des Rechtes auf die Exklusive ist nicht nachweisbar; anderseits ist aber dessen Übung, auch in der jüngsten Zeit, nicht zu läugnen. Nach der übereinstimmenden Lehre aller Kanonisten kann die Exklusive von einer der genannten Mächte nur je einmal bei jedem Conclave geübt werden.»

Franz Xav. *Wernz* S. I.¹ (Rómában az *Universitas Gregoriana tanára*) a most kötetenként megjelenő nagy egyházjogában ² (eddig

¹ Fr. Xav. *Wernz* S. I., *Ius Decretalium*, Róma, I. köt. 1898. II. köt. 1899. III. köt. 1901. IV. köt. 1904.

² U. o. II. köt. 664. l. — *Wernz* egyébként beleszól a *Sägmüller* contra *Wahrmund* vitába is *Wahrmund*-nak és *Scherer*-nek adva igazat abban, hogy a pápai bullák expresse nem vetették el az *exclusiva*-t, ugyanazon fejezetben (659. l.), amikor IV. Pius «*In eligendis*» (1562. é.) bullájának kibocsátásáról így ír: «Inde ab hoc tempore prima repériuntur vestigia formalis et proprie dictae exclusivae per Imperatorem Carolum V. et Philippum II. et Philippum III. reges Hispaniae, exercitatae una cum gravissimo abusu inclusionis per factiones Cardinalium dependentes a nepotibus Paparum vel a suggestionibus principum saecularium. Fr. *Sägmüller* Archiv f. k. K. t. 73. p. 193. sq. ubi suam sententiam de antiquitate exclusivae formalis contra *Wahrmund* l. c. t. 72. p. 201. recte sustinet. At peremptoriis argumentis non probatur hanc exclusivam iam a Pio IV. vel Gregori XV. vel Clemente XII. vel Pio IX. absolute et expresse fuisse damnatam.

megjelent az I., II., III. és IV. kötet) az *exclusiva*-t csak gyakorlatnak («praxis») ismeri el, amely nem tekinthető szorosan vett jognak («ius strictum») és így annak figyelembe vételére a bíbornokok egyházi törvényből folyólag nem is kötelesek. *Wernz szavai*, melyek mint Rómában álló és a pápai hatóságok előtt is nagy tekintéllyel bíró szerzőnek szavai *legnagyobb súllyal bírnak* az «*exclusiva*» helyes kánonjogi értékelésénél, így szólnak:

«*Exclusiva*, quae non expresso privilegio, sed prudenti quadam tolerantia et conniventia Ecclesiae nititur, est *praxis* quaedam hisce ultimis saeculis a guberniis Austriae, Galliae, Hispaniae compluries exercitata, vi cuius a singulis istis guberniis semel ante electionem completam unus cardinalis ut minus gratus declinatur, quin *Cardinales* ex lege ecclesiastica in omnibus et singulis casibus *teneantur deferre exclusioni factae* tanquam stricto iuri».

Felix Cavagnis¹ a római *Seminarium Pontificium* tanára a «S. Cong. a negot. Eccl. extraordinarii» titkára, jelenleg bíboros, az egyházi közjogot felölelő három kötetes művében határozottan tagadja azt, hogy a három nagyhatalom által magának tulajdonított *ius exclusivae* valóságos jog volna (*exclusiva non est ius*), hanem csakis okosságból («*oeconomiae tantum causa*») tekintetbe vett beleavatkozása az államoknak tisztán egyházi ügybe. Cavagnis helyesen szedi szét az államok ebbeli praetensio-ját, mondván, hogyha igaz is, hogy a pápaválasztók kötelesek a pápai székre való rátermettség szempontjából a jelöltnek összes tulajdonait és a világi hatalmasságokhoz való viszonyát is tekintetbe venni, abból azonban nem következik, hogy az illető politikai hatalmak a választóknak ez irányban pozitív (ez az *inclusio*) vagy negatív parancsokat adjanak. Továbbá a politikai hatalmaknak nincs joguk az új pápától való elpártolással fenyegetőzni, a kath. hívőnek dolga ugyanis az egyház fejének engedelmeskedni. De végre a pápaválasztók nem egyeseknek, akár egyes államoknak, pláne anyagi érdekeire, kell tekintettel lenniök, hanem az egész egyház, az összes nemzetek lelki javára, viszont; ha mégis tekintettel akarnak lenni az államok *exclusiva*-jára, akkor egyformán minden államnak kívánságát (*exclusiva*) tekintetbe kellene venni, nemcsak a három nagyhatalomét.

Döntő fordulat Cavagnis-nak bizonyításában az a pont, midőn fölemlíti, hogy az egyháznak kierőszakolt türelmességéből a szokás-

¹ Felix Cavagnis, *Institutiones iuris publici*, III. kiad. Róma 1898. II. köt. 102—105. l.

joghoz szükséges és elégséges «consensus legislatoris»-t következtetik a regalista kánonjogászok («canonistae regalistae»). *Cavagnis nyomatékával utal* itt arra, *hogy az egyház azért nem mondott expresse ellen a ius exclusiva-nak*, mert nagyobb baj nélkül nem mondhatott ellen, de viszont több alkalommal világosan kifejezte azt (IV. Pius, XV. Gergely, XII. Kelemen, IX. Pius bullái), hogy a világi fejedelmeknek a pápaválasztásba való befolyása mellőzendő.

Jos. *Laurentius* S. J. valkenbergi (Hollandia) tanár az ő mult évben megjelent «Institutiones» című munkájában ¹ *kitér az exclusiva-nak jogi minősítése elől*, midőn röviden így ír: ² «Consuetudine a saeculo XVI. *exclusiva*, quae vocatur, *introducata est*, secundum quam gubernia Austriae, Galliae, Hispaniae singulos cardinales in conclavi per aliquem cardinalem ad hoc deputatum a pontificatu *excludere valent*. Quae exclusio ante electionem completam fieri debet; *exclusio vero neglecta electionem invalidam non redderet*».

Friedrich H. *Vering* ³ prágai egyetemi tanár az *exclusiva*-t *csakis gyakorlatnak tekinti*, amelynek tekintetbe vétele *csakis politikai célszerűségből, de nem jogi kényszerűségből történik*. *Vering* szavai ezek: ⁴ «Österreich, bezw. dem Kaiser ⁵ des alten Deutschen Reiches, Frankreich, Spanien (nicht aber auch Neapel) pflegte es seit dem 15. Jahrhundert als katholischen Mächten zugestanden zu werden, je einen Candidaten durch einen eigens damit beauftragten Cardinal als missliebig bezeichnen zu dürfen, wenn die Wahl noch nicht vollendet war. Die Berücksichtigung dieses Veto ist aber blos ein Act politischer Zweckmässigkeit, kein Act rechtlicher Nothwendigkeit».

Anselme Tilloy párisi tanár ⁶ az ő nyolc kiadást ért egyházzogában jognak («droit d'exclusion») nevezi az «*exclusiva*»-t, de valóságban ő is csak *jogtalan beleavatkozásnak (prétension) tekinti*,

¹ Jos. *Laurentius* S. J. «Institutiones Juris Ecclesiastici, Freiburg i. Br. 1903. (XVI. és 680. l.)

² U. o. 101. l.

³ Dr. Friedrich *Vering*, Lehrbuch des kath., oriental und protest. Kirchenrechts, III. kiadás, Freiburg i. Br. 1893.

⁴ U. o. 541. l.

⁵ *Vering* azon álláspontot árulja el, hogy az «*exclusiva*» tulajdonképen nem az osztrák császárt, hanem a régi német császárt illeti meg. Erről fönt (II. fej.) volt már szó.

⁶ A *Tilloy*, Traité théorique et pratique de droit Canonique, VIII. kiad. I—II. köt. Paris 1895.

mert így ír: ¹ «Il serait difficile de dire l'origine et le fondement de ce droit d'exclusion, invoqué par les trois grandes cours catholiques de l'Europe. Rome a souvent protesté contre la prétension de ces puissances; mais pour éviter de plus grands maux et pour prévenir les conséquences d'une rupture violente avec elles, le Saint-Siège a cru devoir subir le fait, tout en réservant le droit.»

A XIX. században megjelent régibb egyházi jogi könyvekből Phillips,² Bouix³ és Schulte⁴ művei tekinthetők a vezető munkáknak

Phillips⁵ az «exclusiva»-t a kath. államokat (szerinte még Nápolyt is) megillető jognak tekinti, amelynek oka abban rejlik, hogy a bíbornokok némely komoly, esetleg politikai okokból jogsultak eltekinteni a legeslegméltóbbnak pápává való választásától. Phillips így ír: «...umsoweniger, als sie gerade die Pflicht haben, nach eigener Beurtheilung und Überzeugung den Würdigsten zu wählen. So sehr nun auch dieser Grundsatz bei den Papstwahlen mehr als bei allen andern zur Geltung gebracht werden musste, so können seiner Anwendung in concreten Fällen dennoch verschiedene, insbesondere moralische Hindernisse in den Weg treten. Dies können auch politische Gründe sein, indem es der Kirche darauf ankommen muss, dass hohe Gut des Friedens zu bewahren; unter solchen Verhältnissen ist es gestattet, den Würdigen dem Würdigeren vorzuziehen. Auf der Basis dieser sehr natürlichen Rücksicht, welche die Kirche zu nehmen hat, konnte sich ein Herkommen ausbilden, dass den bedeutenderen katholischen Mächten, Österreich (ehedem der Römische Kaiser), Frankreich, Spanien und Neapel das Recht des Veto's oder Exclusiva zugestanden wurde. Dieses Recht, welches von jedem jener Fürsten in demselben Conclave nur einmal ausgeübt werden kann, besteht darin, dass jeder von ihnen einen Cardinal damit beauftragt, das Veto gegen die wahrscheinlich werdende Wahl einer ihm missliebigen Person einzulegen. Es versteht sich von selbst, dass bei einer schon geschehenen Wahl von einem solchen Veto nicht mehr die Rede sein kann».

¹ U. o. I. köt. 206. l. 627. p.

² Georg Phillips, Kirchenrecht I—VIII. köt. Regensburg 1855—1889. (a VIII. kötet Vering-től).

³ Bouix, Tractatus de Papa, I—III. Paris, 1869—70.

⁴ Dr. Joh. Friedrich Schulte, System des kath. Kirchenrechts, Giessen, 1856. I—II. köt.

⁵ Phillips i. m. V. köt. 867—8. l.

*Bouix*¹ az *exclusiva*-t csak *gyakorlatnak* (praxis) tekinti, amely sem jog (ius proprie dictum), sem kiváltság (privilegium) jellegével nem bír; a gyakorlatnak oka csupán az *egyháznak türelmessége* (tolerantia ex parte auctoritatis ecclesiasticae), amely türelmesség *észszerű volt mindaddig, míg az illető államok katolikusok voltak és a kath. egyháznak védelmezői*, ami ma már nem lévén úgy, nincs helye az egyház türelmességének.

Schulte az «*exclusiva*»-t *jognak* tekinti, sőt azt állítja, hogy a bíborosok esküjük (?) alapján kötelesek az «*exclusiva*»-t tekintetbe venni és az így «*veto*»-val sujtottat meg nem választani.²

II. Az imént csakis *egyházjogi* írókat hoztam föl, mert manapság már túlhaladott álláspont volna az *államjog szempontjából vindikálni* az említett három nagyhatalomnak az «*exclusiva*»-ra való jogot.

Láttuk fönt (I. fejezet), hogy a *XVIII. században* voltak olyan írók, akik a fejedelem és az állam *önvédelmi jogából* (ius cavendi) iparkodtak levezetni az «*exclusiva*»-ra való jogot vagyis a jogosultságot a tiltakozásra egy reájuk vagy államukra hátrányos vagy hátrányosnak gondolt pápaválasztás ellenében.

*Bouix*³ helyesen jegyzi meg, hogy *ha ezen az alapon nyugodnék* az említett három kath. nagyhatalomnak befolyása a pápaválasztásra, *akkor minden* (nem is katolikus) *állam igényelhetne ezen befolyást*.

Különben is szoros értelemben vett államjogról csakis akkor lehetne szó, ha a pápai szék (Róma) vagy a pápaválasztás helye az

¹ *Bouix* i. m. III. köt. 341—4. l.

² *Schulte* i. m. I. köt. 199. l.: «Gewählt werden kann nur ein Kardinal. Die einzige sonstige Beschränkung besteht in der Verpflichtung der Kardinäle, den von einem der katholischen Regenten von Österreich, Frankreich, Spanien und Neapel, zufolge des diesen eingeräumten *Rechtes* je einen Kardinal zu streichen, Ausgeschlossenen nicht zu wählen, worauf sich ihr Eid gleichfalls erstreckt.»

³ Az 1871. máj. 13. törvény (Legge sulle *guarentigie* pontificie) 6. és 7. §-a így szól (Calchi-Novati, *Il diritto ecclesiastico*, Milano, 1903. 25. és 26. l.): «Art 6. Durante la vacanza della Sede Pontificia nessuna autorità giudiziaria o politica potrà, per qualsiasi causa, porre impedimento o limitazione alla libertà personale dei Cardinali».

«Il governo provvide a che le adunanze del Conclave e dei Concilii ecumenici non siano turbate da alcuna esterna violenza.»

Art. 7. Nessun ufficiale della pubblica autorità od agente della forza pubblica può, per esercitare atti del proprio ufficio, introdursi nei palazzi e luoghi di abituale residenza o temporaria dimora del Sommo Pontefice o nei quali si trovi radunato un Conclave o un Concilio ecumenico, se non autorizzato dal Sommo Pontefice, dal Conclave o dal Concilio.»

«exclusiva»-t gyakorló fejedelmek területén volna, amely két lehetőség közül az első nem áll fenn, mert egyrészt az olasz király részéről nincs gyakorlat az «exclusiva»-ra, másrészt épen ő ellenében védi a pápát és a conclave-t az olasz garanciatörvény; a második pedig szintén nincs meg, mert a pápaválasztás rendszerint Rómában van, tehát az említett kath. nagyhatalmak területén kívül.

Sokkal inkább lehetne arról szó, hogy a római pápai szék tagadhatatlanul nagy fontosságú nemzetközi (népjogi) jelentőségénél fogva az említett «exclusiva»-ra nemzetközi joggyakorlat alapján jogosultak Ausztria, Franciaország és Spanyolország államfői.

A nemzetközi jognak forrásai tudvalevőleg nemcsak a nemzetközi jogelmélet szabályai (bölcseleti vagy természeti népjog) és a nemzetközi szerződések (tételes népjog egyik része), hanem a nemzetközi gyakorlatok is.¹

Maga a bölcseleti nemzetközi jognak kodifikátora:² I. C. Bluntschli is elismeri a pápának szellemi szuverenitását, eltekintve az egyházi államtól is nemzetközi állását és jelentőségét,³ amiben őt egyes későbbi nemzetközi jogászok követték.⁴

A pápának nemzetközi jogi állásával tényleg kettős összefüggésben van az *exclusiva*.

Először azért, mert mint fentebb (I. fej. vége és II. fejezet) beigazoltam, az «exclusiva» egyik előfeltétele volt az *egyházi államnak mint politikai hatalmi tényezőnek* kifejlődése és épen ezáltal az Olaszországban területtel vagy legalább érdekeltséggel bíró államoknak a pápai székkal való jó viszony biztosítására irányuló törekvés. És így ha a pápaválasztást, mint az egyházi állam (patrimonium s. Petri) uralkodójának megválasztását tekintjük, szó lehet arról, hogy az «exclusiva» nemzetközi gyakorlattal szerzett jogosítvány jellegével bír.

Másodszor azonban a *pápa*, eltekintve az egyházi államtól is,

¹ Victor Cathrein S. I., Moralphilosophie, Freiburg i. Br. III. kiad. 1899., II. köt. 680. i. l.

² I. C. Bluntschli, Das moderne Völkerrecht der civilisierten Staaten, 1868. (III. kiad. 1878.)

³ I. C. Bluntschli, Die rechtliche Unverantwortlichkeit und Verantwortlichkeit des römischen Papstes, 1876. — R. Scherer i. m. I. köt. 466. l.

⁴ Így: Ernest Nys, Le droit international et la papauté (Revue de droit international, Gand, 1878.) — Vannak, akik a pápa szellemi szuverenitását tagadásba veszik, így: Geffken az általa kiadott (7. kiad.) Heffler-féle «Völkerrecht» 96. lapján.

nemzetközi jelentőségű állással bir. Bluntschli is már nem az egyházi államra való tekintettel tekinti a pápát nemzetközi tényezőnek, hanem épen a pápasággal járó «universalitas» miatt és épen ebből folyólag ő is kíváncsún tartja, hogy a pápa ne legyen semmiféle fejedelemnek alattvalója.

Nem várhatja tőlünk senki, hogy az érdekelt nagyhatalmak által az «exclusiva»-ra vonatkozólag föntartott igényt nemzetközi jogosítvány jellegével fölruházzuk, bármennyire is legyen csábító a gondolat, hogy az egyházi állam megszűnése óta a «ius exclusivae»-ra való igény nem más volna, mint eklatáns elismerése a pápaság mint szellemi tekintélyű politikai, sőt világpolitikai hatalom nagy jelentőségének.

De nem áll érdekünkben, hogy mi minősítsük ilyennek az «exclusiva»-t, mikor annak államjogász védői azt nem teszik.¹

¹ A politikusok közt a «Veto-jog»-ot még sokan tekintik nemzetközi joggyakorlat útján szerzett állami jognak. Így a magyar delegáció 1904. febr. 16-iki plenáris ülésében ezen álláspontra helyezkedett *Hódossy Imre*, melyet *Wlassics Gyula* delegátus is magáévá tett és még tovább kifejtett. *Hódossy Imre* persze az ezen nemzetközi gyakorlat útján szerzett Veto-jogot csak «ius imperfectum»-nak látja maga is, mert nem bir kényszerítő hatállyal a választókra vagy érvénytelenítő hatállyal a választásra. Egyébként *Hódossy* fejtegetése figyelmet érdemel és a «Veto-jog» nemzetközi természetét tárgyaló részét szószerint is jónak látom közölni. *Hódossy* szavai ezek:

«De a t. albizottság (magyar delegáció külügyi albizottsága) jelentése azt mondja, hogy ha ezen jog létezik is, egész Magyarország pártkülönbség nélkül azt a nézetét vallja, miszerint a szóbanlevő Veto-jog még akkor is csak az osztrák császárt illetheti, mert a magyar király ezen minőségében csakis azokkal a jogokkal bir, amelyeket a magyar alkotmány reá ruház, ezek között pedig a pápaválasztásnál gyakorlandó Veto-jog nem foglaltatik, mert sem régi törvényeinkben, sem az 1867-iki kiegyezési törvényekben ilyen jogról nincsen szó.

Tisztelt országos bizottság! Ezen okoskodás az én szerény nézetem szerint cardinalis tévedésen alapszik. Hisz a Veto-jog nem a magyar alkotmányosságnak és nem a magyar közjognak kérdése, hanem a nemzetközi jogé. Hiszen a magyar alkotmányjogban és a magyar közjogban a magyar királynak azon jogai vannak meghatározva, amelyeket a magyar király a magyar nemzettel szemben gyakorol és nem azok, melyeket a magyar király a külfölddel szemben gyakorolt. Már pedig a római pápa őszentsége akkor is, midőn még egy államnak a szuverén uralkodója volt és ma is, midőn arra csak virtuális jogot tart fönn és csak a Vatikánra van korlátozva, ma is szuverén fejedelemnek tekinthető. És azok a befolyások s azok a jogok, amelyeket a mi uralkodónk a külfölddel és így a pápával szemben, illetőleg a pápai udvarral szemben gyakorolt, az nem a mi alkotmányjogunkba, nem a magyar közjog körébe tartoznak, hanem az internacionalis jognak a kérdései. Arra nézve, hogy a mi uralkodónk a külföldön milyen befolyást gyakorolhat, mi semmiféle korlátokat nem szabunk, mert mentől több és nagyobb jogokat gyako-

Nem azért nem tesszük ezt, mert egy nemzetközi gyakorlat megtagadása, az azzal való szakítás sokkal nehezebb és veszélyesebb dolog, mint egy egyházi szokásjognak megszüntetése. Hiszen a nemzetközi jognak ugyan nincs más végrehajtója, de megtorlója sem, mint a háború (innét régi neve a nemzetközi jognak «... ius belli et pacis», amit H. *Grotius* könyvének címül is választott); ez pedig az egyházi állam megszűnése óta az egyház feje ellen nem volna alkalmazható, ha a pápaválasztásnál ezen vagy azon állam «exclusiva»-ja tekintetbe nem vétetnék.

Hanem azért nem, mert *ha az exclusiva nemzetközi jog természetével bírónak tekintetnék*, akkor azt *nemcsak az ú. n. katolikus nagyhatalmak*, hanem még a *török szultán is megszerezhetne volna gyűkört útján*, holott világos, hogy a régi uralkodók mint a katolikus egyháznak oszlopai kezdték gyakorolni az «exclusiva»-t, vagyis látszólagos jogcímük volt az ú. n. «ius exclusivae»-ra, hogy ezen uralkodók családai voltak Európa legtekintélyesebb katolikus

rol kifelé a mi uralkodónk, annál jobb, csak mindig a magyar nemzet érdekében gyakorolja azokat. (Rakovszky István: Politikai jog!) Igen, ez is politikai jog. Rakovszky tisztelt barátom, aki most beleszólt, tegnap itt említette, hogy vajjon a mi kormányunk miért nem gyakorolt bizonyos befolyást az utolsó szerb trónváltás alkalmával, miért nem kötötte az új dinasztíának illetve az új királynak elismerését bizonyos föltételekhez. Vajjon hol van az a magyar alkotmányjogban vagy a magyar közjogban megírva, hogy a magyar király jogosítva van vagy tartozik valami befolyást gyakorolni Szerbiában a trónváltás alkalmával? Ez nincs egy szóval sem megírva és azért mégis vindikálja és mi is vindikáljuk ezt a jogot a magyar királynak, illetőleg a mi képviselőtünknek. Ez egész természetes, mert mentől több és mentől nagyobb jogokat és befolyásokat tudunk a külföldön bárhol gyakorolni, annál jobb.

Ugyancsak a tegnapi ülés folyamán a tisztelt bizottságnak egy nagyérdemű tagja főlegemlítette, hogy miért nem gyakorolunk mi a Panama-csatorna kérdésében bizonyos befolyást, mely a mi érdekeinknek megfelel. Ez is igen helyesen történt, bár nincs a magyar alkotmányjogban vagy közjogban az külön mondván, hogy a mi királyunk illetőleg külképviseletünk jogosítva volna arra, hogy ott befolyást gyakoroljon. Ez magától értetődik, mentől nagyobb befolyást tudunk a külföldön gyakorolni, annál jobb. Ép úgy van ez a pápaválasztásnál is. A pápaválasztásnál egy állam szuverénje választatik meg, akinek megválasztása a legnagyobb fontossággal bír az egész világra, ahol katolikusok vannak és fontossággal bír Magyarországra épűgy, mint Ausztriára, hol a katolikusok nagy számmal vannak, mert senki sem fogja tagadhatni, hogy a pápa egyénisége kihat lelki viszonyaira azoknak, kik katolikusok vagyunk, sőt egész nemzetünk bizonyos viszonyaira is. Ki az interkonfesszionális kérdéseknek a politikai viszonyokra való hatását ismeri, nem fogja tagadni, hogy az eminenter politikai kérdés, kinek kezében van a pápai hatalom».

családai és továbbá ezen uralkodók mindegyikétől sok millió katolikusként vallási és erkölcsi jóléte is függött.

Tehát pusztán nemzetközi, hatalmi beavatkozások ismétlődéséből, nemzetközi joggyakorlatból nem származtatható az ú. n. ius exclusivae.

A pápaság nemzetközi állásában, a pápaválasztó jog alanyai-ban és a választás módjában az *egyházi szempont első helyen álló*, ami a pápaválasztásra való ingerenciához okvetlenül megkívánja, hogy az ingerenciát gyakorló maga is a katolikus egyház tagja legyen.

III. Az «exclusivá»-nak mint az illető három katolikus nagy-hatalom által szerzett «jognak» tudományos védelmezői manapság mind azt állítják, hogy ezen jogot elévült jogszokás útján, az egyházi törvényhozó hallgatag beleegyezéséből szerezték meg azon nagyhatalmak.

Igy fölfogva az ú. n. *ius exclusivae* nem az államjogban vagy a nemzetközi jogban, hanem *egyházjogban gyökerező jogosítvány volna.*

Ezen fölfogás ellen fogom a következőkben kifejteni, hogy az említett nagyhatalmak által gyakorolt *exclusiva nem bir az egyházjog szempontjából szorosán vett jog természetével*, vagyis nem létezik: «ius ad exclusivam dandam», hanem csak «praetensio ad exclusivam dandam».

Az egyházjog szerinti érvényes *szokásjog létrejövése és fön-nállása és megszűnése* az egyházjognak a szokásjogra és a jogelbirtoklásra vonatkozó szabályai szerint ítélendő meg.

A) A legutóbbit (*megszűnés*) tekintve, kétséget nem tűrő tétele¹ a kánonjognak, hogy mindenféle, még oly régi szokásjogot is joga van az egyházi törvényhozónak a saját illetékessége határai között eltörölni, azzal ellenkező törvényt hozni (revocatio seu remissio consuetudinis). Így a püspök a nem általános egyházi törvény vagy jogszokás által szabályzott dolgokban keletkező szokásjognak bármikor egy ellenkező tételes törvénnyel ellene mondhat, sőt a már kifejlődött és kellőképp elévült szokásjoggal ellenkezően intézkedhetik, azt részben (derogatio) vagy egészen megszüntetheti. A pápa vagy egyetemes zsinat ugyanezt teheti az egyház összes jogszokásaival szemben.

Ezt alkalmazva az *exclusiva*-ra világos, hogy a *pápa vagy az*

¹ C. 16. X. de majoritate et oboed. I. 34., c. 1. in VI. de constit. I. 2.

egyetemes zsinat bármikor eltörölhetné az exclusiva gyakorlatát, még az esetben is, ha az eddig valóban «szokásjog» (ius consuetudinarium) természetével birt volna is.

*Tényleg eddig nem hozatott oly egyházi törvény, melyben az említett három állam részéről igényelt «exclusiva»-gyakorlat *expresse megszüntetett volna.* Ami egészen logikus eljárás volt a pápáktól, mert egy jogszokásnak megszüntetése már föltételezi annak a multban való fönnállását és így, ha most megszünteti is egyik törvényhozó, nincsen egészen kizárva, hogy a jövőben a törvényhozó utód az esetleg később ismét újra kezdődő gyakorlat hallgatag eltűrésével ismét megengedi a szokásjog kifejlődését.*

Ezen szempontból véve a dolgot, helyesnek mondható, hogy IV. Pius, XV. Gergely, XII. Kelemen és IX. Pius pápák az ő a pápaválasztásról szóló bulláikban az exclusiva-t egyszerűen ignorálták, bár nagyon is jól ismerték és fájlalták és közvetve annak megszüntetése ellen tettek is intézkedéseket, amidőn a bíbornokokat mindenféle pártoskodástól és kötelező ígéretektől eltiltották (XV. Gergely), valamint a világi fejedelmek befolyásának mellőzésére (IV. Pius, XII. Kelemen és IX. Pius) kötelezték.

De viszont az is világos, hogy az utóbb *említett pápáknak* általánosan szóló *tilalmai*, a bullák tényleges szövegezése mellett («*principum saecularium intercessionibus minime attentis*»), *egy-magukban nem is szüntethették volna meg a ius exclusivae-t*, ha ez valószínű szokásjog lett volna az illető nagyhatalmak részére, és *pedig azért nem*, mert a kánonjog szerint ¹ *specialis jogszokások* csakis akkor szüntethetők meg egy ellenkező tételes törvény által, ha az *abrogatoria clausula*-ban a *specialis jogszokások megszüntetése is expresse kimondatik.*

De a pápák nem is akartak formalis abrogatio vagy derogatio-val élni az «exclusiva» ellen, mert ez mint említettem, a multa veszélyes következtetésre följogosító engedélymény lett volna.

Ebből világos, hogy az *exclusiva ellen nem is a derogatio vagy abrogatio alkalmazandó* (mert ez a multa beismerés volna), *hanem* ehelyett a gyakorlat forrására való rámutatás kíséretében alkalmazandó a *törvényhozónak azon kijelentése, hogy az exclusiva által az államfők hatalmuk jogkörét túllépik, az egyházjog által tiltott ellenállással fenyegetőznek és a választók szabadságát megsér-*

¹ C. 1. in. VI. de constit. I. 2.

tik, amiért is az «exclusiva» mint *irrationabilis* gyakorlat, ha még oly hosszú időn át is alkalmaztatott az államok által és nem mellőztetett az egyház által, soha szokásjoggá nem is lehet. Ezen kijelentés a *reprobatio consuetudinis veluti irrationabilis* jellegével birna, amely a multa és a jövőre nézve kizárná a szokásjog létrejövését.

Ilyen nyilatkozatot az egyház mai napig még nem tett és pedig azért nem, mert nem akarta ilyen ügyben, mely idővel *úgyis önmagától megszűnni ígérkezett*, törésre juttatni a dolgot sem a XVII. században, amikor éppen az «exclusiva»-val élő nagyhatalmak voltak a katolicizmusnak fővédői, sem a XVIII. és XIX. században, mert az illető nagyhatalmak, bár már ekkor katolikusoknak nem is voltak tekinthetők, mégis még sok akadályt gördíthettek az új pápa útjába, úgyis mint világi fejedelemnek (1870-ig), úgyis mint a katolikus egyház fejének, szellemi szuverénnek.

Az egyházi törvényhozó ezen hallgatását nem kis részben az is okozza, hogy minden időben voltak a «ius exclusivae»-nek mint valóságos jognak védői nemcsak az államjogászok, hanem az egyébként hídhú egyházjogászok közt is, és vannak még ma is, mint föntebb láttuk.

A pápák hallgatása tehát semmiesetre sem az «exclusiva»-gyakorlat helyeslését jelenti. Ez a hallgatás csupán okosságból történik, ez a hallgatás tehát csupán «*silentium oeconomicum*».

De a mi nem volt meg a múltban, megtörténhetik a jövőben, és ha megtörténik, akkor már a kánonjogi elmélet (kánonjogi irodalom) körében sem lehet más vélemény, mint az, hogy az «exclusiva» soha szokásjoggá nem lehet.

Ilyen autoritativ kijelentés nem lévén, az elmélet fegyvereivel kell az «exclusiva»-nak «jogi» természetét tagadó félnek küzdenie.

B) Ami a szokásjognak keletkezését és mint *ilyennek fönnállását* illeti, a kánonjognak szabálya az, hogy a *szokásjog* (úgy a «*consuetudo iuris*», mint «*praescriptio iuris publici*») ¹ *csakis úgy bir*

¹ A magyar jogi nyelvben nincsen ezen két jogi fogalomra biztos külön műszó. A *consuetudo iuris* (szokásjog) ugyanis csak valamely törvényhozó területén lakó alattvalók ismételt és egyforma gyakorlata útján keletkezik, vagyis a «*consuetudo iuris*»-nál a jogalany az egyháznak egy bizonyos, külön törvényhozással bíró része, vagy pedig az egész egyház. A *praescriptio iuris* (jogelbirtoklás) pedig valamely fizikai vagy jogi (erkölcsi) személynek ismételt és egyforma gyakorlata útján szerzett jog, vagyis a «*praescriptio iuris*»-nál a jogalany valamely fizikai vagy jogi személyiség. A «*praescriptio iuris*» tekinthető és nevezhető «*consuetudo iuris specialissima*»-nak is és így a «*consuetudo iuris*» fogalma alá vonható és

érvénnyel, ha az egyházi törvényhozó vagy kifejezetten (*consensus expressus*) vagy hallgatagon (*consensus tacitus*) *kifejezi beleegyezését* a szokásjog keletkezésébe, vagy pedig főnforognak a szokásjognak az egyház törvényében felsorolt azon ismérvei, amelyek mellett a szokásjogot eo ipso érvényesnek tekinti és elismeri (*consensus legalis*).¹

Ezen szabálynak oka az, hogy a kánonjog hierarchikus principiumon nyugszik, amely miatt nem lehet kötelező jogszabállyá az, amit az egyház törvényhozója jóvá nem hagy. A római jog, demokratikus alapon nyugodván, nem kívánta meg a szokásjog érvényességéhez a «*consensus legislatoris*»-t. A római jognak ebbeli elvét az európai jogokba is átvittette a történeti iskola (*Savigny*, *System des Römischen Rechtes*, 1840. — *Puchta*, *Das Gewohnheitsrecht*, I. k. 1828., II. k. 1837.), amelynek hatása alól még némely kánonjogász (pl. *Scherer*, *Phillips*) sem tudja magát teljesen felszabadítani. És éppen ez okozza azt is, hogy a kánonjogászok egyrésze szokásjognak tekinti az «*exclusiva*»-ra vonatkozó gyakorlatot.

1. *Consensus expressus* az *exclusiva*-ra nézve nincsen sem a pápától, sem az egyetemes zsinattól.

És hozzátehetnők, hogy nem is lesz.

attól csak terjedelemre, a jogalanyra nézve különbözik. Ennek megfelelően a *consuetudo iuris* által jogszabály (*ius obiectivum*) támad, míg a *praescriptio* által csakis azon egyént illető *ius subiectivum*, *ius singulare*.

Az *exclusiva*-ra vonatkozó gyakorlat természetesen szintén nem a szorosan vett *ius consuetudinarium* (*consuetudo iuris*), hanem a *praescriptio iuris* kategóriájába tartozik, mellyel állítólag az említett három uralkodó privilegiumhoz hasonló jogot szerzett magának ismételt egyforma gyakorlat útján. Mégis jól megkülönböztetendők a «*praescriptio*» hatályossága tekintetében az elbirtokolható magánjogi jogosítványok elbirtoklása a közjogi jogosítványok elbirtoklásától. Az elbirtokolható magánjogok elbirtoklása (*praescriptio*) az elévülés határideje elteltével a volt jogalany akarata ellenére is az elbirtokló fél föltétlen tulajdonába mennek át, csupán az kívántatik meg, hogy az elbirtoklásra jogcím volt és az *bona fide* történt legyen. Míg a közjogi jogosítványok elbirtoklása csakis úgy érvényes, ha a *praescriptio* föltételén kívül a szokásjognak, a *consuetudo iuris*-nak föltételeivel is bír, vagyis ha megvan mindenekelőtt a «*consensus legislatoris*»-nak valamelyik alakja és ha az elbirtoklás maga észszerű (*rationabilis*). Az *exclusiva*-t illetőleg is világos ez, mert az csak nem gondolható, hogy a bíborosok abbéli alkalmazkodásuk által, hogy a nevezett három uralkodót hagyják tényleg befolylni a választásba, ők önkéntes átengedés (*cessio*) útján formaszerinti jogot adhattak volna azoknak. *Nemo dat, quod non habet.* A bíborosok nem törvényhozók a pápaválasztást illetőleg, tehát nem is határozz az ő *tacitus consensus*-uk sem az *exclusiva* jogi természetére nézve semmit.

¹ *Scherer* i. m. I. köt. 10. 131—135. l.

Pedig voltak idők, mikor komolyan szóba jött ezen, a három uralkodó által folytatott gyakorlatnak tételes jogosítvánnyá való emelése; így, mint föntebb láttuk, *XII. Kelemen* pápa idejében, az «Apostolatus officium» bulla (1732. okt. 11.) kibocsátása előtt.¹

3. *Consensus tacitus*² *sincsen az exclusiva-ra nézve.*

Akkor volna ugyanis meg a «consensus tacitus», ha a pápa, vagy egyetemes zsinat *valamely cselekvényével* («per concludentes actiones») közvetve, de *érthetően kifejezné beleegyezését* az «exclusiva»-nak joggá való átalakulásába.

Igy például, ha a pápa szólította volna föl valaha a világi fejedelmeket az «exclusiva» gyakorlására; ha a conclave «clausura»-ja körül épen az illető fejedelmek kedvéért a pápa tett volna olyan intézkedéseket, hogy az «exclusiva» gyakorolható legyen — akkor meg volna a «tacitus consensus legislatoris.»

Az igaz, hogy a bíbornokok testülete a XVII. század conclave-iban *tett ilyen cselekvényeket* (pl. egyes bíbornokoknak meg-

¹ Nem valószínű, de érdekes e tekintetben *egy belga lapnak* 1889. évi ápril 25. számában megjelent (Archiv für kath. Kirchenrecht 65. köt. 165. l.) Rómából vett következő értesítése:

«Le Pape et les puissances. — Rome, 25. avril.

L'Opinion, organe de M. Crispi, déclare tenir de source certaine qu'après les premières séances du congrès des catholiques, le Vatican a fait des demandes auprès des principaux Cabinets européens, l'Allemagne exceptée, pour les inviter à faire quelque chose en faveur de la restauration du pouvoir temporel. — L'Autriche a déclaré ne pouvoir entrer dans ces vues. — L'Espagne a exprimé le regret de se trouver dans l'impossibilité de faire un pas dans ce sens. — Le Cabinet français seul, sans ni s'engager, ni refuser, a demandé du temps pour étudier les moyens de mettre diplomatiquement la question sur le tapis. — Sur les instances du Vatican, le ministre des affaires étrangères français a suggéré au Pape de confirmer aux puissances le droit de veto dans les conclaves. Le Vatican a refusé, ne voulant pas perdre les avantages de la position du veto.»

² *Seherer* i. m. I. köt. 131. l. 7. j. — A «consensus tacitus»-tól különbözik a «consensus praesumptus», amely a hallgatás tényéből és az ismételt gyakorlatok notorietas-ából következtet vissza arra: ha a törvényhozó a consensus-t megtagadni akarta volna, akkor nyíltan megmondta volna. Ez a «consensus» a kánonjogban semmi értékkel nem bír. A hallgatás oka ugyanis nemcsak abban lehet, hogy a törvényhozó nem akarja megakadályozni a szokásjog kifejlődését, hanem az is lehet az oka, hogy fölöslegesnek véli az ellenmondást, mert a joggyakorlat úgyszólván «irrationabilis», vagy pedig az is, hogy a törvényhozó tévedésből, vagy félelemből, vagy okosságból hallgatott. Az okosságból (valamely komoly baj elhárítása végett) való hallgatást «silentium oeconomicum»-nak vagy csak «oeconomia»-nak szokás nevezni. Az exclusiva-nál is ez forog fönn. (Lásd fönt: *Cavagnis* fejtegetését.)

engedték, hogy követeket, leveleket kiküldhessenek a conclave-ból Párisba, Bécsbe az exclusio kikérése vagy visszavonása végett), *de a bíborosok nem törvényhozók* sem sede plena, még kevésbé sede vacante, és így az ő, az «exclusiva»-t jogként elismerni látszó intézkedéseik *nem birnak a consensus tacitus legislatoris* jellegével.

Annyi bizonyos, hogy a kánonjog szerint ha az «expressus consensus» vagy pedig a «tacitus consensus» valamely gyakorlat mellett megvan, akkor nem is szükséges tovább keresni, vajjon a szokás vagy gyakorlat észszerű-e vagy elévült-e.

3. De ha *sem expressus consensus, sem tacitus* nincs meg, akkor a kánonjog szerint (IX. Gergely: c. 11. X. de consuetud. I. 4.)¹ *csakis úgy lehet* a gyakorlatból *szokásjog* (consuetudo, praescriptio), *ha az észszerű* (consuetudo rationabilis) és kellőképen *elévült* (legitime praescripta).

Ha ezen két föltétel megvan, akkor az idézett egyházi törvény (c. 11. X.) előre megadja a szentesítést az ilyen gyakorlatnak «jog»-gá való emeléséhez. Ezen törvényben előre megadott szentesítés nevezetik *consensus legalis*-nak.²

Nézzük már most, *megállapítható-e ezen consensus legalis az exclusiva*-nak Ausztria, Franciaország és Spanyolország részéről a XVII. század óta való gyakorlásánál.

a) Az *elévülést* mellőzhetjük, mert az alig tagadható, hogy több mint 200 év óta gyakorolják nevezett államok uralkodói — bár a dolog természete szerinti kihagyásokkal — az exclusiva-t. Az elévülési kánonjogi időtartam ezen esetben mellékes, mert a pápaválasztás csak nagy időközökben ismétlődik és az «exclusiva» tényleges nem alkalmazása csak annyit jelent, hogy azon állam konkrét esetben nem látta szükségesnek azt alkalmazni, nem pedig azt, hogy arról le is mondott.

Főntebbi történeti fejtegetésem elég pontos képét adta annak

¹ U. o.

² A c. 11. X. de consuet. I. 4. alatti egyházi törvény IX. Gergely-től származik és általa mint az egész egyházra kötelező törvény a a «Collectio deretaliū Greg. IX.»-ba fölvétetett és mai napig érvényében fönmaradt. Szól pedig e törvény szóról-szóra imígyen:

«Quum tanto sint graviora peccata, quanto diutius infelicem animam detinent alligatam, nemo sanæ mentis intelligit, naturalī iuri, cuius transgressio periculum salutis inducit, quacunque consuetudine, quæ dicenda est verius in hac parte corruptela, posse aliquatenus derogari. *Licet etiam longævæ consuetudinis non sit vilis auctoritas, non tamen est usque adeo valitura, ut vel iuri positivo debeat præiudicium generare, nisi fuerit rationabilis et legitime sit præscripta.*»

hogy az említett államfők a pápaválasztást a XVII. század óta állandóan befolyásolni iparkodtak és csak a legújabb időben észlelhető *Franciaország* részéről az, mintha ezen állam már nem is akarna élni régebben pretendált jogával.¹

De *nem tartom az elévülés szempontját lenyegesnek*, mert *nem itt van az ú. n. ius exclusivae-nak megsebezhető oldala*, hanem a «rationabilitas»-ban.²

b) *Ami az észszerűséget* ³ (consuetudo sit rationabilis) illeti, a szokásjog észszerű a kánonjog szerint akkor:

1. ha nem ellenkezik a *természetjoggal* vagy a *tételes isteni joggal*; ⁴

2. ha *nem ellenkezik az egyház alkotmányának és fegyelmének egész rendszerével*.⁵ (Itt a fegyelem «disciplina»-t jelent a hittel

¹ L. Lector (Le Conclave 505—6. l.) Waddington francia külügyminiszter (Dufaure kabinetjében) szavait idézve főlegliti, hogy az 1878-iki évi conclave alatt is készen állott francia részről az exclusiva és pedig úgy, hogy Olaszország szempontjára is tekintettel lett volna az exclusio alkalmazásában. Sőt ugyanő (i. m. 509.) azon kószahirt is főlegliti, hogy az 1878-iki conclave alatt ugyan «formalis exclusio» nem történt, de a francia kormány azon kívánságát nyilvánította volna, hogy ne «szerzetest» válasszanak meg pápának. És így maradt volna el Bilio barnabita jelöltsége, de ezen nyilatkozat persze többeket is érintett volna még, így: *Panebianco* O. S. Fr., *Martinelli* O. S. Aug. és *Franzelin* S. J. bíborosokat.

² A teljesség kedvéért megjegyzem, hogy a kánonjog a «consuetudo praeter legem» elévüléséhez 10 évi időt, a «contra legem consuet.» elévüléséhez pedig 40 évi időt kíván meg. *Wernz* o. c. I. köt. 258. l.

³ C. 11. X. I. 4.

⁴ Hogy az exclusiva nélkülözi a «consuetudo iuris sit rationabilis» követelményét, azt az «Osservatore Romano» 1903. dec. 25. számában így bizonyítja:

«Innanzi tutto ricordiamo, come una delle condizioni essenziali ad ogni legittima consuetudine è la sua *ragionevolezza*, giacché è chiaro che non potrebbe mai un uso irragionevole acquistare forza di diritto e di lege. Ora *questo requisito manca assolutamente all'Esclusiva*. Deve difatti considerarsi come *irragionevole*, a norma dei testi più chiari della legislazione canonica, *quella consuetudine che si oppone allà libertà della Chiesa, che ridonda cioè in gravamen et perniciem ecclesiasticae libertatis* (cap. 14 de elect.). Ora appunto l'Esclusiva, checché ne pensi il Conte *Goluchowski*, è evidentemente *un'aperta restrizione di quella piena libertà ed indipendenza*, che al potere ecclesiastico per diritto divino compete nell'atto solenne della elezione del Vicario di Cristo; e poiché viene esercitata dalle potestà secolari, troppo spesso ispirantisi a mire puramente terrene o mosse da insufficienti motivi, essa non di rado priva la cattolicità, con grave suo danno, di Pontifici grandi e virtuosi, ma che ebbero forse la colpa di resistere con apostolica fermezza alle ambiziose cupidigie degli Stati».

⁵ C. 5. X. I. 4. («dirumperetur nervus eccles. disciplinae») c. 3., 4., 7., 10. X. I. 4. c. 2. in VI. de consuet. I. 4.

ellentétben; vagyis *fegyelem alatt* a «vigens Ecclesiae disciplina», a ma érvényes *egyházjog értendő*.)

Alkalmazva ezen szabályokat az «exclusiva»-ra, az «exclusiva»-nak gyakorlata nem mondható «rationabilis»-nak és pedig a következő okokból:

1. Az *exclusio formalis*, röviden «exclusiva» elsősorban az illető politikai hatalmak *tiltakozása*, *Veto*-ja egy egyén megválasztása ellen.

A pápaválasztó bíborosoknak korlátlan joguk és szabadságuk van, sőt kötelességük is az egyházjog szerint passzív választóképes-séggel bíró egyének közt azt megválasztani, akit ők a pápai székre legalkalmasabbnak vélnek.

Az említett uralkodók, illetőleg államok *tiltakozása* a passzív választóképes-séget senkitől el nem veheti. Továbbá az említett *tiltakozás* dacára is még mindig lehetséges, hogy a *Veto*-val sujtott egyén, mégha valóban akadályok vagy kellemetlenségek támadnak is emiatt az egyházban, alkalmasabb (minden szempontot mérlegelve) a pápaságra, mint bármelyik a többi jelöltek közül; sőt talán épen csakis ő az alkalmas, sőt még az is kétséges, vajjon a *Veto*-val sujtott egyén valóban megválasztása esetében fognak-e tényleg az ő személye miatt ilyen akadályok fölmerülni (többször volt rá eset a conclave-k történetében, hogy egy kívánt jelölt sujtott le később, mint pápa, legerősebben az ő érdekében *inclusio*-t alkalmazó hatalomra.)

Vagy másszóval a *tiltakozás alapja negatív és föltételes*, *sokszor teljesen alaptalan*, míg a pápaságra való *idoneitas* elsősorban a *pozitív és abszolút* tulajdonságokon alapszik.

A pápaválasztó bíborosok ugyan megtehetik, sőt *némely konkrét körülmények között*, a természeti, erkölcsi és a tételes egyházi törvényből folyó *lelkiismereti kötelességük is elejteni egy olyan egyénnek* pápává való megválasztását, *akiről* gyanítják vagy pláne *bizonyosra veszik*, hogy *miatta* vagy általa *politikai zavarok*, össze-*ütközések fognak keletkezni*, és pedig azért kötelesek elejteni, mert ezen dolgoknak előrelátása mellett az ilyen egyén *nem mondható idoneus*-nak, tehát nem mondható «dignissimus»-nak sem. (A választók tudvalevőleg a legméltóbbat tartoznak megválasztani.)

De *ellenkezik* az egyházi *aktív és passzív választói jog fogalmával* és az egyházjog szellemével, ha jogot szerezhetne egy akár a választó testületen kívül álló, akár azon belül álló egyén is arra nézve, hogy azt, akiben a választók többsége (pápánál: $\frac{2}{3}$ többség)

már-már egyesül, a megválasztatásból kizárhassa, kizártnak nyilváníthassa. Valamint ellenkezik az egyház hierarchikus szervezetével az, hogy ilyen jogot a bíbornoki testülettel szemben egy alantasabb egyházi egyén, vagy pláne világi hívő (ha fejedelem is) gyakoroljon.

Csak az a szokás, az a gyakorlat mondható rationabilis-nak, amelyet esetleg tételes törvénnyel is megadhatna valakinek az egyházi törvényhozó.

De nem képzelhető pápa, aki erőszak nélkül, önkényt, *tételes törvény útján* bármely, még oly érdemes hívőnek, vagy papnak, vagy bíborosnak is, *megadná valaha azon jogot*, hogy tiltakozásuk annak megválasztása ellen, akit a választók törvényes többsége alkalmasabbnak, sőt legalkalmasabbnak vél.

És miért nem hozhat a pápa ilyen tételes törvényt?

Azért, mert az *ellenkeznék az egyházjog szellemével*, az egyház hierarchikus szervezetével, az egyházi választás jogintézményével.

Ugyanazon okból tehát *hiányzik* az ilyen természetű szokásra, gyakorlatra nézve is a *consensus legalis* és pedig azért, *mert a gyakorlat nem észszerű.*

2. A *formalis exclusio*-nak (exclusiva) háttere fenyegetés és pedig

a) *Vagy az*, hogy az exclusiva figyelembe nem vétele esetében az illető uralkodó fegyveres úton vagy más akadékoskodás által fog *megtorlást* venni.¹

b) *Vagy az*, hogy az exclusiva figyelembe nem vétele eseté-

¹ Csak vissza kell emlékezni az 1559. évi conclave-ban *Vargas spanyol követ* által alkalmazott inclusio-kra (*Pacheco* bíboros), amelyeknek figyelembe nem vétele esetében *II. Fülöp* nevében *háborúval fenyegetőzött* a bíborosok, helyesebben az új pápa ellen. *Manapság* persze, egyházi állam nem lévén, a háborúval való fenyegetés tárgytalan volna, de azért van módja egy államkormányknak más módon akadályokat gördíteni az új pápa működése elé; az ügyek lassú lebonyolításával, a diplomáciai összeköttetés megszakításával stb. Hihetőleg erre gondolt *Goluchowsky* gróf külügyminiszter is, mikor 1903. évi dec. 16. exposé-jának fönt már idézett helyén a «Veto»-ról azt mondja, hogy a hatalmaknak manapság *még kevésbé állnak anyagi eszközök* («materielle Mitteln») *rendelkezésükre*, hogy a Veto-nak érvényt szerezzenek. *Goluchowsky* exposé-jának ezen helyét újból szükségesnek látom ide iktatni:

«Was aber die angebliche Einschränkung und Behinderung der freien Papstwahl anbelangt, so muss demgegenüber hervorgehoben werden, dass das Veto, wie es gegenwärtig zum Ausdruck kommt, eher den Charakter eines Wunsches oder einer Warnung hat, dass es keinen Einfluss auf die Giltigkeit der einmal getroffenen Wahl ausüben kann, und dass den Mächten, die es erheben, *heutzutage noch weniger als in der Vergangenheit materielle Mittel zur Verfügung*

ben az illető kath. uralkodó és kath. népe *nem fogja elismerni az új pápát* törvényes pápának. Az «oboedientiae denegatio, subtractio» a nyugati egyházzszakadás óta több századon át ismert fogalom volt. Angolország elszakadása is a kath. egyháztól «subtractio»-val kezdődött. Nemzeti kath. egyház alapításával, schisma-val fenyegetőztek a XV. századtól fogva a francia királyok, a XVII. században: XIV. Lajos alatt a gallikanizmusban már megvolt az előmunkálat a nemzeti egyház alapítására, amiért is nem lehet csodálni, hogy XIV. Lajos «exclusiva»-ira a XVII. század második felében tartott conclave-k mindig tekintettel voltak. Manapság persze, az exclusiva figyelembe nem vétele miatti elpártolás a kath. egyháztól, nem valószínű.

Már most *akármelyik módját* vesszük is a fenyegetésnek, ezen fenyegetés alkalmazása, vagy csak a háttérben való lappangása már maga is *kizárja azt, hogy szokásjog kifejlődjék.*

A *fenyegetés* ugyanis azt *mutatja*, hogy az illető *államfők nem látják* az általuk folytatott exclusiva-gyakorlatot sem *expresse jóváhagyottnak, sem önként kifejlődött szokásjognak*, amely az egyházjog által már meg volna védve, *hanem tekintik beavatkozásnak*, amely nem az egyházjogon, *hanem politikai hatalmon* és a hatalom öntudatán alapszik.

Ilyen fenyegetésre a pápa tételes törvény útján soha *senkit sem hatalmazhatna föl*, mert ez a fenyegetés ellenkezik a tételes isteni joggal (hierarchia iurisdictionis), az egyház hierarchikus alkotmányával, az egyházjog szellemével.

Tehát *nem is lehet* még oly hosszú gyakorlat után sem *szokásjoggá az exclusiva*, mint fenyegetéssel kísért, politikai hatalmon alapuló gyakorlat.

3. Az *exclusiva alkalmazása* csakis a külvilágtól elzárt *conclave*-ban, annak is a «conclavista»-któl is elzárt *szavazó helyiségében* (capella Sixtina) és épen ezért csak egy *bíboros útján történhetik*, mert közvetlenül a kétharmad többségnek az excludálni kívánt jelöltre való esése előtt kell bejelenteni.

Vagyis az «exclusiva»-ra igényt tartó hatalmak mindig a *pápayálasztó testület egyik tagját kénytelenek megbízni* azzal, hogy

stehen, um ihm Geltung zu verschaffen, falls es dem Kardinalskollegium belieben sollte, von demselben keine Notiz zu nehmen». Tehát Goluchowsky gróf is elismeri, hogy a Veto nem csupán szelid kívánság, hanem komoly óva-intés is, ami tiltakozással azonos és a fenyegetéstől csak modorban különbözik.

az egész pápaválasztó testületnek törvényszerű választása ellen, az illető állam nevében óvást és tiltakozást tegyen.

Más szóval, *ha az exclusiva valóban jognak volna tekintendő, akkor az olyan jog, amelynek alkalmazását az egyház törvényhozói semmiképpen lehetővé nem tették,*¹ sőt azt megakadályozták annyira, hogy ezen jogot a jognak igazi alanyai: az illető uralkodók vagy rendes diplomáciai képviselőik soha nem gyakorolhatják személyesen, hanem csakis úgy, ha a bíbornoki testületben találnak olyan bíborosra, aki hajlandó az illető uralkodónak képviselőtét a conclave-ban elvállalni és ott az exclusiva-t átadni. (Régi időben így volt, az exclusiva iratát a fejedelem vagy annak diplomáciai képviselője írta alá, a bíbornok csak átadta a bíborosok dékánjának; az 1903. évi conclave-ban állítólag maga P. bíboros írta alá, hivatkozva a megbízásra.)

Ha nem is vonatkoztatható minden specialis vagy singularis szokásjogra (praescriptio iuris alieni specialis, singularis) a jogi axioma: *iura novit curia*,² de föltétlenül alkalmazandó volna ezen elv a jelen esetben. *Ha az exclusiva-ra való jogosultság valóban elévült gyakorlás* (praescriptio) alapján már 200 év előtt megszerzett jog, akkor elsősorban a római pápának és az ő törvényhozói, közigazgatási és bírósági közegeinek (ezek főalkotó elemeit a bíborosok teszik) *kell arról tudniok és azt tekintetbe is venniök*, arra úgy az újabb pápaválasztási szabályok meghozásánál tekintettel lenniök,

¹ Ez még érthető lett volna IV. Pius (1562. é. bulla) és XV. Gergely (1621. é. bulla) idejében, amikor még az «exclusiva» nem birt megállapodott formával és így a jognak, a szokásjognak látszatával sem. De már XII. Kelemen (1732. é. bulla) és IX. Pius pápa idejében már régen teljesen kifejlett alakban fönnállott az «exclusiva» gyakorlata és ezen pápák az ő a pápaválasztásra vonatkozó bulláikban semmiféle módját nem ejtették annak, hogy az «exclusiva» az illető uralkodók rendes képviselői által gyakoroltathassék, sem a választási eljárást szabályozó szakaszok sehol sem említik, de még hallgatagon sem tétélezik föl, hogy a választás vezetője, a bíborosok decanus-a (esetleg egy személyben ő a «camerlengo» is, de nem eo ipso; a camerlengo a conclave belső őre és «sede vacante» a pápai birtokok, tehát a Vatikánnak is kezelője és felügyelője) köteles volna a kétharmad többség egybegyűlése előtt tudakozódni egy esetleges Veto iránt, vagy pedig a «Veto» miatt köteles volna azonnal a további szavazást az illető «exclusus»-ra beszüntetni.

² És pedig azért nem, mert pl. a püspök nem képes, de nem is tartozik tudni az egyházmegyéjében egyesek által gyakorlat útján szerzett specialis vagy singularis jogokat, hanem ezeknek kell azok fönnállását vitás esetben beigazolni. Így a pápa sem képes, de nem is tartozik ismerni az egész egyházban egyesek által szerzett szokásjogokat vagy jogszokásokat, hanem az érdekelt feleknek kell azt beigazolniok vitás esetben.

mint a conclave alatt annak, mint kétségtelen szokásjognak alkalmazására pontosan meghatározott módot nyújtaniok.

(Ebből mellesleg megjegyezve kiviláglik az is, hogy annyira hiányzik a «consensus legislatoris» az exclusiva-hoz, hogy a választásra nézve az exclusiva gyakorlása óta tett intézkedések épen a *dissensus legislatoris*-t bizonyítják, mert azok betartása mellett az «exclusiva» alkalmazása meg van hiusítva.)

De visszatérve a fonálhoz: *nem mondható realis jognak*, hanem csak erőltetett praetensio-nak az olyan jog, *amelyet a jognak rendes alanya* és szorosan vett képviselője, az *illető jogintézménynek* (ez esetben a jogintézmény alatt a pápaválasztásra vonatkozó joganyagot értük) *keretében soha sem érvényesíthet*, hanem *kénytelen képviselőül* megnyerni olyan egyént, aki épen azon *testülethez tartozik, melynek jogával szemben* bir restringáló és részben jogelbirtokló (*praescriptio*) hatással a praetendált jog.

Jelen esetben tehát: az illető uralkodók csakis annyiban szerezhették meg (a conclave 300 éves joggal szabályozott clausuráját tekintve véve) a «ius exclusivae»-t, amennyiben *egy bíboros hajlandó* volt a bíborosok testületének kizárólagos és föltétlen választói jogának hátritolásával az illető uralkodó hatalmi tényét egyes esetben érvényre segíteni és így egy gyakorlatnak egy-egy láncszemét megalkotni, amelyből egy szokásjog (*praescriptio iuris singularis*) keletkezhessék.

Ha az exclusiva abban állana, hogy az illető uralkodók *diplomáciai jegyzéknek küldése által* a conclave megkezdése előtt vagy akár az alatt *közlőnek* a bíbornoki testülettel annak nevét, akinek a pápai székre való megválasztását perhorreskálják, akkor (eltekintve a föntebbiekben kifejtett irrationabilitas-októl) *nem lehetne mondani az exclusiva-ra, hogy az érvényesíthetetlen jog*, mert diplomáciai jegyzék átküldésére a conclave előtt mindenestre, de esetleg alatta is (ha a bíborosok többsége beleegyezik, szabad a hatalmak diplomáciai képviselőit a conclave «ruota»-jánál fogadni és a kijelölt bíborosoknak szabad velük tanúk előtt beszélniök) megvan a lehetőség az uralkodók részéről, bár az utóbbi esetben a jegyzék akárhányszor későbbben fogna jönni és így tekintetbe sem fogna már vétetni.

De az «exclusiva»-nak kétszáz év óta a külvilág előtt jelentkező alakja és egyesek által «jog» természetével fölrüházott alakja épen az, hogy az exclusiva a conclave-ban közvetlenül a kétharmad-többség elérése előtt adatik be.

A «formalis exclusio»-nak a XVIII. század eleje óta kifejlődött gyakorlata szerint *csakis egy bíboros ellen* élhetett mindegyik nagyhatalom «exclusiva»-val¹ (ez a rövid neve a «formalis exclusio»-nak) és annak természetesen akkor van súlya, ha az *utolsó pillanatig függőben tartható* (több nem tetsző jelölt ellen). De a választás döntő pillanatai csakis a conclave tagjai által sejthetők előre vagy konstatálhatók. Épen azért a *formalis exclusio*-nak *teljes súllyal való gyakorlása csakis úgy lehetséges*, ha az a conclave-ban jelenlevő, sőt a scrutinium-okon és az accessus-okon jelenlevő egyénre, vagyis egy *bíborosra van bízva*.

Az *uralkodók exclusiva*-gyakorlása által szerzett befolyás csakis akkor birhatna valóságos, érvényesíthető jognak alakjával, ha ebbeli gyakorlásuk, az ő képviselőik a conclave-ban az államok által állandóan biztosítva vagy egyházjogilag szervezve volt volna.

Ezen képviselő sem a múltban szervezve nem volt, sem a jelenben szervezve nincsen. A *cardinalis coronae* jelleg az államok részéről való ezen képviselő állandó szervezésének csakis akkor

¹ Hogy a gyakorlat így fejlődött, annak oka, mint fentebb már előadtam, az, hogy a nagyhatalmaknak a XVII. század óta ugyan rendszerint több nevet tartalmazó exclusio-listájuk volt, de mivel a pápaválasztó testület az exclusiva-kat mindig ellenkezéssel fogadta, azért az uralkodók később már csak egyszer merték megkísérelni a nyílt exclusio-t és csak akkor akartak élni ezen rájuk nézve veszélyes eszközzel (veszélyes azért, mert a tán mégis megválasztott pápa ellenszenvét vonja az illető uralkodóra, amit a XVI. és XVII., sőt a XVIII. században is a fejedelmek még nem kicsinyeltek), amikor egyik excludált megválasztása már küszöbön állott. Ezen módon függőben maradt az «exclusiva» a döntő pillanatig több más, nem tetsző jelölt ellen is és az utolsó pillanatban sujtott le épen egyre, akinek a legtöbb kilátása lett a szavazatok alakulása szerint a pápaságra. Ezen diplomáciai villámcsapások meteorológiáját a XVIII. és XIX. században a bíborosok már jól ismerték és több esetben csakis azért tolták előtérbe az általuk nem elsősorban akart egy vagy több jelöltnek megválasztását, hogy rájuk zudítsák egymásután hol ezen, hol azon uralkodónak Veto-ját és így azután a XVII. század óta elfogadott állami közfelfogás szerint nem lévén azoknak több, mint egy egyénnek exclusio-jára jogosultságuk, a bíborosok független többsége az igazán akart jelöltet választhassák meg pápává, akiről pedig szintén tudták, hogy egyik vagy másik uralkodónak nem kedves. De viszont az exclusiva kijelentésével az egyik vagy másik uralkodó által megbízott bíborosok is rendszerint átláttak ezen választási praktikán és nem éltek az «exclusiva»-val a különben már-már többségre kerülni látszó valamely jelölt ellen, akit a mögötte álló párt vagy pártok csakis próbaképen vetettek föl, de nem jövőn ellene exclusiva, tőle hirtelen el is állottak, maguk is tartva a nem első sorban kívánt jelölt megválasztásától. Ennek példáját előadtam fent az 1730. évi conclave-nál.

volna tekinthető, ha a «cardinalis coronae»-k erre az illető uralkodók által kötelezhetők volnának.¹

Különben is az illető kath. uralkodók képviselőjének ilyen egyházi szervezése a conclave jogintézményével, mely a laikus, sőt a bíborosokon kívül álló papi beavatkozást is kizárja, ellenkezik.

Igy tehát csupán *egy-egy bíbornok* (esetleg: cardinalis coronae) esetleges *egyéni hajlandósága engedékenysége tette* és teszi azt *lehetővé*, hogy az illető uralkodók az «exclusiva»-t 200 év óta gyakorolhatták és azt a szokott formában manapság is érvényesíthetik.

Viszont, ha a *bíborosok mindegyike visszautasítja* az illető uralkodónak az «exclusiva» gyakorlásában való képviselését, az a 200 év óta szokásos formában nem lesz érvényesíthető.

Ilyen eshetőségek mellett gyakoroltatott eddig is 200 éven át az exclusiva. Ilyen eshetőségek mellett gyakorolt igény nem volt

¹ Nagyon figyelemre méltó e tekintetben egy főntebb mellőzött osztrák kánonjogásznak, dr. Carl Gross bécsi egyetemi tanárnak (világi) az exclusiva-ra vonatkozó fölfogása, illetőleg annak fogalmazása (dr. Carl Gross, Lehrbuch des kath. Kirchenrechts, III. kiadás, Wien 1899. 132. l.: «Einzelne Regierungen (Österreich, Frankreich und Spanien) haben das Recht, bei jeder Papstwahl einen Cardinalen zu bezeichnen, den sie nicht gewählt sehen wollen (ein Überrest des alten Einflusses der Kaiser auf die Papstwahl), d. i. das Recht, Einem die Exclusive zu geben. Sie üben dieses Recht durch *Kroncardinäle*, d. h. solche Cardinäle aus, welche der Papst auf ihre Empfehlung ernannt hat und die, sollte die Wahl auf den von ihnen Auszuschliessenden fallen, noch bevor in der Verkündigung der Scrutatoren das zweite Drittel der Stimmen voll ist, diese Exclusive im Namen der betreffenden Regierung *erklären müssen*».

Ez úgy hangzik, mintha a koronakardinális-ok valami konkrét alapon nyugvó kötelessége volna az «exclusiva»-t a korona kívánságára beterjeszteni a conclave-ban.

Ide céloz a *Vaterland* 1904. é. jan. 12. számában megjelent és *Goluchowsky*-nak az osztrák költségvetési albizottságban fölszólalt szónokok beszédeire adott válaszát bíráló vezércikknek ezen helye: «Ist es kaum zweifelhaft, dass das vorjährige Veto das letzte gewesen ist, das vorgebracht werden konnte, so kann seine (Gol. min.) Argumentation auf die sogenannten Kroncardinäle leicht den Anstoss bieten, auch diese Einrichtung einer Überprüfung zu unterziehen». (*Goluchowsky* ugyanis azt mondotta a szónokok kérdéseire, hogy az 1903. évi Veto körülményeire nézve részletesen nem nyilatkozhatik, azért, mert az titok és az illető bíbornok is köteles a discretiot megtartani megbízatása fölött, mely «secretum» névvel jelöltetik. Ez, mint fönt láttuk, nem új dolog: «Cardinalis habens secretum»-nak nevezetett már a XVIII. században is a Veto-val megbízott bíbornok.) Itt megjegyzem, hogy a fölszólaló osztrák delegátusok nagyobb része (dr. *Sustersic*, *Bianchini*, *Schönburg* gróf, *Zedwitz* gróf, *Schönborn* gróf és dr. *Tollinger*) helytelenítették a Veto-t.

sohasem nevezhető valóságos jognak, mert hiányzott a valóságos jog egyik főkövetelménye: *annak gyakorolhatósága*.¹

Ezt nem a jövőre értem, hanem a multa.

Vagyis, ha a «*ius exclusivae*» a multa mint valóságos jog kifejlődött volna, akkor annak jelenlegi vagy jövő időben való esetleges végre nem hajthatósága nem veszi el a már egyszer megszerzett «jog-jelleg»-et, sőt az egyház törvényhozóinak, de legalább is a pápaválasztó testületnek kötelessége volna ezen jognak gyakorlását lehetségessé tenni.

De azt állítom, hogy az *exclusiva a multa* nem volt, de nem is lehetett jog-gá azért, mert a *jog gyakorlása* olyan helyre (conclave) és olyan időpontra vindikáltatik, amelyen és időben való jelenléte az uralkodónak, vagy a bíboros-testületen kívül álló képviselőjének törvényszerűtlen, törvénytörő, mert a conclave jogintézményével, az azt szabályozó pápai bullákkal ellenkezik.

A bíboros-testület egyik tagjának a diplomáciai («ad hoc») képvisellel való rendkívüli megbízása ugyan esetről-esetre jó *modus vivendi*-nek mondható, de csakis ennek, mert ez csak egy esetről-esetre, talán (!) megszerezhető lehetőség, amely mellett *jogszerzésről nem*, hanem csak szerencsésen sikerülő beleavatkozásokról lehet szó.

Az ilyen bíboros által beadott *exclusiva bejelentése erőszak nélkül soha sem volt megakadályozható* és sokszor *hátrány nélkül nem is volt figyelmen kívül hagyható, de jogszerző tény jellegével nem bírhatott* és nem fog birni a jövőben sem, míg a mai pápaválasztási törvények érvényben maradnak.

Aki valamely cselekvénytől a kánonjog szerint ki van zárva úgy személyére, mint törvényes képviselőjére nézve, az azon cselekvény körül jogot nem szerizhet.

¹ Jól tudom, hogy a *kényszeríthetőség* (úgy a kényszerítésre való lehetőség, mint az arra való jogosultság) nem tartozik a «jog» fogalmához. (V. Cathrein, Moralphilosophie III. kiad. Freiburg i. Br. I. köt. 427—432. l.) *De itt nem is erről, hanem a jog gyakorlásának lehetőségéről* van szó. Nem lehet ott kánonjog szerinti «szokásjog» megszerzéséről szó, ahol az *elbirtokló félnek* a kánonjog értelmében *nincsen módja* sem személyesen, sem külön kiküldött képviselője által az *illető jog alkalmazásának a helyén és idején jelen lenni*. Így értelmezendő Oreglia dékán magatartása az 1903. évi conclave-ban, aki az *exclusiva* iratát átvenni nem akarta, valamint R. államtitkár válasza, aki a nevezett bíborosnak azt felelte, hogy saját lelkiismerete szerint cselekedjék, továbbá az, hogy egyik bíboros sem vállalkozott annak fölolvására. (Revue des deux Mondes 1904. márc. 15-iki számában 280. l.)

C) Az állítólagos *ius exclusivae*, ha valóban jog természetével bir, akkor nemcsak a szokásjog (consuetudo iuris), hanem a jogelbirtoklás (praescriptio acquisitiva iuris) szempontjából is elbírálandó. Mert az csak elég érthető, hogy az *exclusiva*-nál nem a tételes törvényt pótló partikularis vagy speciális jogszabálynak (ius obiectivum) gyakorlat útján való keletkezéséről, hanem *singularis* és pedig *alanyi jognak* (ius subiectivum) gyakorlat útján való megszerzéséről van szó, amely a praescriptio fogalma alá tartozik. De az is igaz, hogy az egyszer «praescriptio» által megszerzett *singularis jog tekintetbe veendő a ius obiectivum* mellett is, csak úgy, mint tekintetbe vétetnek a «ius obiectivum» mellett a tételesen adott *singularis jogok* (privilegia), melyekkel szemben a «praescriptio iuris» által gyakorlat útján szereztetnek *singularis jogok*.

Csak a terminológiában való ingadozás okozza, hogy a praescriptio (magyarul: elbirtoklás vagy elévülés) alatt rendszerint magánjogi és főleg vagyoni jogi alanyi jogok megszerzését értik, amihez nem kell «consensus legislatoris», hanem csak a «praescriptio»-nak föltételei.

De az világos, hogy *közjogi jellegű jogositványokra* nézve is kifejlődhetik egy gyakorlat, amely szintén jogot szerezhet, de *csakis akkor szerezhet*, ha megvannak úgy a *consuetudo iuris* fönntemlített föltételei, főleg a consensus legislatoris (ez a közjogi jelleg miatt), mint megvannak a *praescriptio iuris föltételei*.

Most tehát tekintsük az említett három uralkodó által az *exclusiva*-ra vonatkozólag folytatott évszázados gyakorlatot a «praescriptio iuris» szempontjából.

A római jog és a kánonjog értelmében ¹ «praescriptio acquisitiva» útján jogot szerezni lehet:

1. ha a kérdéses jog egyáltalában tárgya lehet elbirtoklásnak (*sit res apta*);

2. ha megvan a *bona fides* az elbirtokló fél részéről;

3. ha megvan az elbirtoklásra a jogcím, a *titulus iustus*;

4. ha az elbirtokló fél tényleges birtokába jutott a jognak;

5. ha elévült (*sit longaeva*);

Alkalmazzuk ezen szabályokat az *exclusiva*-ra.

1. A kánonjog alapelvéből folyik, hogy *csakis olyan egyházi*

¹ Lásd: Wetzer u. Welte Kirchenlexikon II. kiad. 12. köt. «Verjährung» szó alatt és Scherer i. m. 134—5. l.

természetű jogok szerezhetők meg «*praescriptio*» útján, melyeknek elévült gyakorlat útján való megszerzése a *tételes törvények szerint meg van engedve*.

Egyházi állások, javadalmak és méltóságok betöltése körüli jogoknak csupán egyszerű elévült *gyakorlat útján* való megszerzését az egyház törvényei *sehol sem engedik meg*.

A *ius patronatus*-t is csak *fundatio* vagy *pápai privilegium* alapján lehet megszerezni. A *praescriptio immemorialis* csak annyiban soroltatik föl a kegyúri jogot megszerző módok között (Conc. Trid. sess. XXV. de ref. c. 9.), amennyiben ilyen «*praescriptio immem.*» csak alapja azon jogvélelemnek, hogy eredetileg megvolt vagy a *fundatio*, vagy a *privilegium apost.*, de nyoma veszett. Ettől eltekintve azonban még oly hosszú időn át gyakorolt *praescriptio acquisitiva*-val *nem lehet ius patronatus*-t szerezni ott, ahol *nem volt patronus*; csakis elbirtokolni lehet elévült gyakorlás útján a «*ius patronatus*»-t nem gyakorló *patronus*-tól; vagyis egy «*liberae collationis beneficium*»-ra való *praesentatio*-ra soha senki sem szerezhet *praescriptio* útján jogot. (Conc. Trid. sess. XIV. de ref. c. 12.)

Alkalmazva ezt a *pápaválasztásra* szintén azt kell mondani, hogy a *pápaválasztásra* való *mindenféle* külső, akár pozitív, akár negatív *befolyás* a *III. Sándor* óta kizárólagosan a *bíbornokok*at megillető *pápaválasztási joggal* és a *conclave jogintézményével* *ellenkezik* és azért soha törvény nem is hozatott, amely a *pápaválasztásra* való *befolyás* lehetőségét vagy *gyakorlat útján* való megszerzését megengedné.

Ezen okból tehát az *exclusiva* mint jog *praescriptio* útján *nem is szerezhető meg*.

2. A kánonjog szerint¹ az elbirtokló fél részéről *jóhiszeműség* szükséges.

Az *exclusiva*-ra vonatkozó gyakorlatnál a *jóhiszeműséget* is föl kell hozni, azért, mert ezen befolyást épen a *leg hatalmasabb* és azért a *legfélelmetesebb uralkodók szereztek meg akkor, mikor hatalmuk tetőpontjára kerültek* és így a velük való szembeszállás, a *pápaválasztásban* való beléavatkozás visszavetése legnehezebb volt. A *mai exclusiva-gyakorlat megindulása idejében* az illető uralkodók részéről a *pensio*-kkal való megnyerések, a *conclave*-val

¹ Anacl. Reiffenstuel, Jus canon. univ. I. II. tit. XXVI. de praescriptionibus §. 5. n. 134.

szemben való *erőszakosságok és furfangok napirenden voltak*, ami a «bona fides» hiányára vall.¹

3. A kánonjog szerint az elbirtokló félnek *jogcímre* (titulus iustus) van szüksége.

a) A *vagyoni jogi elbirtoklásnál* az adományozás, vétel, örökség stb. a jogcímek. Az *exclusiva*-nak mint jognak megszerzésére való *jogcím* az illető uralkodónak a pápaválasztó testülettel a *választás alkalmával való törvényszerű közreműködésében* volna keresendő.

Ha az elvesztett, eltűnt tárgy «bona fide» birtoklóját kérdezik, mi a jogcíme a tárgyhoz? az annyit tesz: mutasd ki, mily rendes úton jutottál hozzá a tárgyhoz? És ő erre a törvény szerint elismert egyik szerzési módot (ajándék, vétel, örökség) jelöli meg és ezzel igazolta a jogcímét.

Az *exclusiva*-nál is tehát a *jogcím* csak az lehet, ha az *exclusiva* gyakorlója egy egyházi *törvény által elismert módot* tud fölmutatni, *mely mellett az exclusiva-t* gyakorolhatta. De, mint fönt már szó volt róla, ilyen rendes, törvényes módja a pápaválasztásra való befolyásnak, az *exclusiva* kijelentésével, nincsen.

b) A jogcímhez tartozik az is, hogy az egyházi jogot elbirtoklás útján szerző egyénnek *katholikusnak* kell lennie.

Nem katholikus egyén ugyanis sem tételes törvény útján *singularis jogban* (privilegiumban) *nem részesíthető*, de nem is szerezhethet ilyen *singularis* jogot gyakorlat útján sem.

¹ Aki ismeri a *Veto-jog történetének* általam fönt csak röviden összefoglalt összes, nagyon is szennyes szárait, az a Veto-jogot megszerző tény *aligha fogja jóhiszemű jogszerző ténynek mondhatni*. Nyomatékkal utal erre a pápa félhivatalos lapja, az *Osservatore Romano* 1903. dec. 25. számában (cáfolva *Goluchowsky* exposé-jának abbéli állítását, hogy a Veto-jog szabályszerű gyakorlás útján szerzett szokásjog), szemére vetve G. külügyminiszternek, hogy a történeti fejlődéstől eltekintve csak az elméletől hagyja magát vezettetni. Az «*Osservatore Romano*» cikkének ezen helye így szól:

«Il Conte *Goluchowski* e stato naturalmente condotto dalla *theoria*, che egli sosteneva, a *far cenno della evoluzione del Veto attraverso i secoli*. Ma forse sarebbe stato assai piu prudente per lui di non toccare un argomento, che non fa certo onore alla giustizia e all'equità degli Stati. Si, en una ben *triste storia quella del Veto* ! Il suo *svoglimento si riallaccia a tutta quella serie di atti deplorvoli, coi quali la potesta civile ha cercato in questi ultimi quattro secoli di sottoporre alle sue mire politiche l'atto gravissimo della elezione del Capo supremo della Cattolicita* ; e l'*Austria* (ci duole il dirlo) *non si e lasciata certo superare dalle altre due grandi nazioni cattoliche, la Francia e la Spagna in questa perniciosa inframmettenza nelle cose di pura spettanza della Chiesa*».

Eo ipso ki van zárva a nem katolikus egyen mindenféle egyházi jogot vagy joghatóságot gyakorló testületből, tehát a *pápa-választásból* is úgy személyében, mint képviselőjében; ki volna zárva tehát a pápaválasztásból is, még akkor is, ha nem volna zárt conclave-ban a választás.

Ilyen szempontból véve a jogcímet az *exclusiva*-nak egy negyedik vagy további állam által is való megszerzése manapság már azért is nem volna lehetséges, mert azt már nem a régi kath. uralkodók személyesen, hanem felekezeten álláspontot elfoglaló államok és államkormányok gyakorolják.

De mi itt nem a jövőben szerzendő Veto-jogról, hanem a multban állítólag szerzett «Veto-jog»-ról értekezünk.

Ha a Veto-jog valóban igazi szokásjog, illetőleg szerzett jog jellegével birna és nem csupán kényszerűségből türt gyakorlat volna, akkor annak további fönnállását nem érintené az, hogy az egyébként még mindig kath. uralkodók ebbeli jogukat alkotmányos módon, tehát államkormányaik belévonásával gyakorolnák.¹

¹ Hogy azután *magyar* vagy *osztrák közjogi szempontból*, a Veto-jog (ha valóban jog volna) a monarchia *közös külügyminisztere* útján *gyakorolható-e vagy sem, az politikai kérdés*, melyről igen érdekes fejtegetések hangzottak el a magyar delegáció 1904. febr. 15. plenáris ülésében. *Rakovszky* István azon álláspontra helyezkedett, hogy a Veto-jog (ha létezik! *Rakovszky* szintén nem ismeri el «jog-nak») sem nem osztrák ügy, sem nem magyar ügy, sem nem közös ügy, hanem a Habsburg uralkodó legszemélyesebb ügye és dolga és épen azért nem tartozik a közös külügyminiszternek az 1867: XII. t.-c. által pontosan körülvonalozott hatáskörébe és nem is a delegáció elé.

Ugron G. is (febr. 15.) tagadja a Veto-jog jelenlegi létezését (osztrák részről is); szerinte a német császári koronáról való lemondás által ezen jog is veszendőbe ment. A magyar királynak ilyen joga nincs (magyar törvényekben ilyen jogról nincs szó). A *külügyi albizottság* jelentése (*Falk* Miksa elnök álláspontja) a Veto-jogot csupán osztrák jognak tekinti, mert a magyar közjog Veto-jogot nem ismer; de az exposé-ban való fölemlítését nem kifogásolja, mert nem ellenkezik az 1867: XII. t.-cikkkel.

Ezen álláspontot bővebben megvilágította *Tisza* István gróf miniszterelnök az ő felszólalásában (febr. 15.), kifejtvén, hogy a külügyminiszter hatáskörébe tartoznak nemcsak a közös természetű külügyek, hanem a tartalmuknál fogva ugyan nem közös, azon ügyek is, amelyek idegen államokkal szemben érdeklík vagy csupán Ausztriát, vagy csupán Magyarországot. *Tisza* a Veto-jogra áttérve, így folytatta fejtegetését: Azt hiszem, ez a teljes korrekt magatartása a külügyi kormányzatnak az egész vonalon. És most nem akarok abba a kérdésbe belemenni, hogy a Veto-jog mily természetű, de mégis, bárminő természetű, minthogy az Ő Felségének joga, amelyet nemzetközi vonatkozású irányban kell, hogy gyakoroljon, nagyon természetes, hogy a külképviselő ebben a tekintetben is a külügy-

Az olyan államokat ugyanis, melyeknek *uralkodói katolikusok és népük nagyjából is katolikus*, régebben *katholikus államoknak* nevezték és így az «exclusiva»-ra igényt tartó három államot: *Ausztriát, Franciaországot és Spanyolországot* katolikus nagyhatalmaknak lehetett nevezni. Sőt *Goluchovszky* gróf külügyminisz-

ter urát illeti. Végül még csak egy szót. Azt, hogy e kérdést a külügyminiszter úr a delegációban szóba hozta, nagyon természetesnek tartom, mert az az «exposé», amelyben a külügyminiszter úr megemlékezett minden fontosabb eseményről, mely az elmúlt évben lefolyt és arról, hogy ezekkel az eseményekkel szemben a mi külügyi kormányzatunk mily álláspontot foglalt el, mondom, ez az exposé bizonyára nem lett volna teljes, ha ebből oly nagy horderejű világ-esemény, mint a pápai szék bekövetkezett megüresedése és újabb betöltése, kimaradt volna. Azt hiszem, egész természetes és helyes, hogy az exposé e fontos eseményre is kiterjeszkedett.

Tisza gróf miniszterelnök ezen álláspontja megegyezik azzal, melyet *Goluchovszky* gróf a magyar delegáció külügyi albizottságában (febr. 4.) kifejtett.

Feltűnő volt, hogy a külügyi bizottság tárgyalásainak eredményét felölelő albizottsági jelentés azon pontjával szemben, hogy a Veto-jog semmiesetre sem képezi a magyar király jogát, ellentétes álláspontra helyezkedtek a magyar delegáció plenumában a «Veto»-jognak mint «jog»-nak védői közül *Hódossy Imre* és *Wlassics Gyula* (febr. 16.).

Hódossy tévedésnek mondja az albizottsági jelentés azon állítását, hogy azért nem képezi a Veto-jog a magyar királynak jogát: «mert a magyar király csakis azokkal a jogokkal bír, amelyeket a magyar alkotmány reá ruház; ezek között pedig a pápaválasztásnál gyakorlandó Veto-jog nem foglaltatik, mert sem régi törvényeinkben, sem az 1867-iki kiegyezési törvényekben ilyen jogról nincsen szó». *Hódossy* ezzel szemben azt vitatja, hogy a Veto-jog a nemzetközi jog körébe tartozik, amely téren a magyar király által gyakorolt jogok az alkotmányon és közjogon kívül esnek, ami nem baj, mert mentől több és nagyobb jogokat gyakorol a magyar király, annál jobb. (Itt jön a föntidézett érdekes nyilatkozata *Hódossy*-nak a pápaság nemzetközi és politikai természetű állásáról.) *Hódossy* (a maga álláspontjáról elég meggyőző erővel) utalt arra, hogy a Habsburgoknak mint katolikus uralkodóknak súlya és tekintélye nem csekély részben (*ebben igaza van Hódossynak*, mint már fönt *I. Lipót* által gyakorolt első «exclusiva»-knál rámutattam) Magyarországon alapult. *Hódossy* szerint a Veto-jognak Magyarország is esetleg hasznát veheti, mert magyarellenes nemzetiségű vagy politikai irányzatú pápa megválasztását megakadályozhatja a Veto útján, de ettől is eltekintve, a Veto-jog az összes európai nemzeteknek hasznos, mert a többségben lévő olasz bíborosok ellen némi ellensúlyozó erőt ad a többi nemzetnek; szerinte éppen itt van a cáfolata (?) azon állításnak, hogy a Veto-jog az egyház függetlenségét sérti.

Wlassics egyrészt ugyan tiltakozik azon fölfogás ellen (nem *Hódossy*-val szemben), mintha a német császár vagy az osztrák császár jogai egyúttal a magyar királynak is jogai, de azért teljesen egyetért *Hódossy*-val, hogy bár a Veto-jogot nem is a magyar király ténye szerezte, de a jogszerző császár mögött mégis ott állott a maga nagy presztígjével, a maga nagy erkölcsi erejével a magyar apostoli király is (ezt föntebb én is fölhoztam *I. Lipót* exclusiva-inál), akinek az egy-

ter (1903. dec. 16.) az ő exposé-jában még mindig «katholikus» hatalomnak nevezi az osztrák és magyar monarchiát.¹ Természetesen sok szó fér ahhoz, hogy Ausztria-Magyarországot manapság még «katholikus» államnak lehet-e nevezni.²

Mindamellett *még katolikus vallású uralkodó áll az exclusiva-t gyakorló állam élén, meg volna a jog gyakorlására való jogosultság*, t. i. ha az exclusiva gyakorlata valóban jog volna. *Már Franciaországra nézve*, melynek élén nem áll kath. uralkodó,

háza körül olyan jogai vannak, amelyeket egyetlen monarcha sem gyakorol; mikor ezt a nagy prestigeét oda bele viszi, akkor tényleg, de nem jogilag, a magyar király az ő hatalmát érvényesíti». Wlassics azután utalva Magyarország lakossága többségének katolikus vallására, azon kívánságot fejezi ki, hogy a jövőben («föltéve, hogy a Veto-jog a jövőben is fönmarad») a Veto-jog ne csak Ausztria császárlának, hanem Magyarország apostoli királyának a nevében is gyakoroltassék és így «mi is kezdjük el a jogszerző jogszokás gyakorlását, mi is lépünk föl azzal az igénnyel, hogy a szokásjog megállapítására vonatkozó tények nyíltan kezdetüket vegyék». Reméli (Wlassics) és biztosan tudja, hogy a külügy-miniszter így is fog a jövőben eljárni és a Veto-t mindkét állam nevében fogja a conclave-val tudatni.

Ezen pro és contra fejtegetések korollariumát ugyanazon ülésben (febr. 16.) Apponyi Albert gróf vonta le azon fölszólalásával, hogyha a Veto-jog a magyar királyt, mint ilyent, megilleti, abból folyik az, «hogy külügyi hivatalunk ebben az irányban semmiféle lépést sem tehet, anélkül, hogy erre nézve a magyar kormánnyal megállapodott volna». Apponyi a multa nézve is fölveti a kérdést, micsoda e tekintetben a külügyi hivatal és a magyar kormány álláspontja és ha a kormány is a Hódossy által kifejtett fölfogásban van, akkor kérdi: «vajjon (a külügyi hivatalnak) a Veto-jog tekintetében tervezett és keresztülvitt intézkedéseit az akkori magyar kormánnyal (Héderváry K. gróf) egyetértőleg tette-e és állapította-e meg?» Apponyi ezen kérdésre válasz nem érkezett, de a külügyminiszternek exposé-jában és a magyar külügyi albizottságban tartott fölszólalásában adott fejtegetéseire való tekintettel, valamint a külügyi albizottság jelentését figyelembe véve (Falk álláspontja) a kormánynak legjobb válasza volt: a hallgatás, mely egyértékű a kormányelnök (február 15.) fölszólalásában kifejtett és a dolog ebbeli érdemét kikerülő beszédjével.

¹ «Die Interessen, die wiew als katholische Macht wahrzunehmen haben, sind allein genug wichtig und zahlreich, um für unsere Haltung massgebend zu sein und jede von auswärts kommende Beeinflussung von vorneherein auszuschliessen.»

² Ezt szóvá tették úgy az osztrák (dr. Sustersic), mint a magyar (Zichy János gróf és Rakovszky I.) delegációban. Zichy János gróf erre vonatkozólag a magyar delegáció 1904. évi febr. 15. plenaris ülésében így szólt: «... egészen szívesen concedálok azt, hogy a Veto a legjobb szándékkal és minden politikai vonatkozás nélkül, a katolikus egyház érdekében gyakoroltatott és hogy ezáltal épen Ausztria-Magyarországnak katolikus jellegét akarták kidomborítani, amit azonban, fájdalom, Magyarországra nézve nem tudok mindig konstatálni».

ez nem állítható, nem is szólva arról, hogy jelenleg ezen országnak kormánya teljesen antikatholikus tendenciákat követ; itt már alig lehet szó az egyébként megszerzett (?) jog megengedett gyakorlásáról. A kánonjog szerint a nem katolikusnak kezeibe jövő kegyúri birtokokkal az egyébként «realis patronatus» jogai nem mennek egészen veszendőbe, de a nem kath. fél által nem gyakorolhatók (legalább is «de iure communi»).

4. A 4-ik föltétel a vagyoni jogi elbirtoklásra vonatkozik és azért a közjogi jogelbirtoklásnál szóba nem jöhet.

5. Az *elévülésről* már föntebb volt szó.

IV. A *föntebbiekben* a «Veto-jog»-nak, mint «jog»-nak létezését tagadásba vettem és jogi érvekkel *beigazoltam*, hogy az «exclusiva» gyakorlata nem tekinthető *kánonjog szerint érvényes szokásjognak*.

Ezt tekintetem főfeladatommak azért, mert a Veto-jogot védő jogi írók és politikusok nagyrésze (még Goluchowsky miniszter is) a Veto-jognak a kánonjog szempontjából való érvényességét szokták vitatni.

De szükségesnek tartom az általam kifejtett álláspont ellenzőinek állításait *negative is* tárgyalni, külön-külön megcáfolni.

A) *Vannak, akik a ius exclusivae-t a kánonjog szerint érvényesen kifejlődött szokásjognak tartják*, amely Ausztria, Franciaország és Spanyolország uralkodói által elévült gyakorlás útján szerzett *előjognak (praerogativa)* tekintendő.¹

¹ Ezen álláspontra helyezkedik *Goluchowsky* gróf külügyminiszter is («Gewohnheitsrecht», «stillschweigend tolerierte Praxis») 1903. dec. 16-án elmondott külügyi *exposé*-jában annak a Veto-jogra vonatkozó első részében. Álljon itt az *exposé*-nak ezen része:

«Der Tod Sr. Heiligkeit, Papst Leo XIII. war ein zeitgeschichtliches Ereignis von hervorragender Bedeutung, nicht allein für die katholische Welt, die in ihrem erhabenen Oberhirten den zielbewussten und erfolgreichen Förderer des Glanzes und Ansehens der römischen Kirche verehrte, sondern auch für alle jene weiten Kreise, die, ohne Rücksicht auf das Glaubensbekenntnis, Sinn und Empfindung für hohe geistliche Gaben und hehre Tugenden besitzen.

Das unmittelbar darauf zur Wahl eines Nachfolgers zusammengetretene Conclave kam seiner Aufgabe in einer überaus glücklichen und ungetheilten Befriedigung erweckenden Weise nach und konnte ich mich auf die Konstatierung dieser erfreulichen Thatsache beschränken, hätte unsere Haltung bei diesem Anlasse nicht allerlei kritische Erörterungen und Kontroversen, sowohl in der Presse, als auch in öffentlichen Versammlungen hervorgerufen, worüber ich nicht mehr stillschweigend hinweggehen kann.

Letztere betreffen die Ausübung des sogenannten Vetorechtes und sind,

Ezekkel szemben még *összefoglalom fönti pozitív bizonyításom főeredményeit*. A Veto-jognál az elévült gyakorlat megvan. De nincs meg az egyházi törvényhozónak a kánonjog szerint a szokásjoghoz (*consuetudo iuris specialissima*) szükséges *beleegyezése*: sem a «consensus expressus»,¹ sem a «tacitus», sem a «legalis». A «consensus legalis» azért nincs meg, mert annak föltételei a kánonjog szerint: az észszerűség és elévültség. Bár ez utóbbi megvan, de nincs meg az észszerűség.

Továbbá a Veto-jog megszerzésénél a jogbirtoklás (*praescriptio*) követelményei is hiányoznak. Főleg nincs meg a «res apta»,

wie mir scheint dem Umstande zuzuschreiben, dass von den einen Bestand und Wesen dieser heutzutage mit der habsburgischen Kaiserkrone verbundenen Prärogative theils ignoriert, theils vollkommen missverstanden werden, während die anderen deren konkrete Geltendmachung im vorliegenden Falle an Vermuthungen knüpfen, die sich mit den Thatsachen in keiner Weise decken.

Kurz gefasst, liegen den von gewissen Kreisen gegen die Regierung erhobenen Vorwürfen drei Motive zugrunde, die ohne Ausnahme jeder Stichhaltigkeit entbehren.

Bald nämlich wird das Vetorecht selbst als nicht bestehend und somit dessen Ausübung als unbefugte Anmassung hingestellt; bald wieder wird dasselbe als eine kanonisch unstatthafte Einmischung der weltlichen Macht in kirchliche Angelegenheiten und als eine noch unstatthaftere Einschränkung der freien Papstwahl verworfen; bald endlich wird als Grund der abfälligen Bemerkungen der Umstand vorgeschoben, dass die Exclusion auf Geheiss und Anstiften unserer Verbündeten ertheilt wurde und somit einem politischen Zwecke gedient habe, gegen den unbedingt Einsprache erhoben werden müsse.

Ebensoviel Behauptungen, ebensoviel Unrichtigkeiten.

Was zunächst die erste Einwendung betrifft, so möchte ich darauf hinweisen, dass wenn auch das Veto auf keinem bestimmten Geetze beruht und niemals von der Kirche ausdrücklich anerkannt wurde, es sich doch im Laufe der Jahrhunderte zu einem Gewohnheitsrechte herausgebildet hat, welches in früheren Zeiten von den römischen Kaisern deutscher Nation und seither von den Trägern der habsburgischen Krone *pari passu* mit Frankreich und Spanien wiederholt ausgeübt wurde, so zum Beispiele von den ersteren inden Jahren 1721, 1799 und 1823, von Frankreich im Jahre 1758, endlich von Spanien in den Jahren 1730 und 1830.»

¹ Hogy *consensus expressus* nincsen a Veto-jogra nézve, azt Goluchowsky gróf külügyminiszter is *nyíltan elismeri föntidézett szavaiban*, de ő úgylátszik *tacitus consensus*-ra gondol, legalább az exposé-ja további részében nyomatékallyal hivatkozik arra, hogy az *exclusiva*-t a *conclave* mindig tekintetbe vette és hogy a bíborosok testülete, mint ilyen, az ő egészében sohasem foglalt nyíltan állást az «*exclusiva*» gyakorlása ellen. Ez a *hallgatás*, mint fönt már kifejtettem, csak *silentium oeconomicum*, de nem *tacitus consensus* is. A *legalis consensus* pedig egész más dolog.

hiányzott a jogszerzés kezdetén a «bona fides», nem volt meg a «titulus iustus».

Kánonjog szerint tehát az «exclusiva» körüli gyakorlat nem tekinthető szokásjognak.

B) *Vannak, akik az exclusiva-nak a kánonjog szerint jogi jellegét nem vindikálják, de ahhoz, mint évszázados gyakorlathoz ragaszkodnak, azt állítván:*

1. hogy az arról való lemondás nem volna indokolt, mert az «exclusiva» gyakorlata tényleg létezik;

2. az nem mondható az egyház kánaonával ellenkező gyakorlatnak;

3. nevezetesen nem veszi el a pápaválasztók választási szabadságát és

4. végre mert az «exclusiva» egyes esetben való alkalmazásának célja sohasem pozitív és főleg nem politikai, hanem negatív és főleg az egyház és állam közti békének föntartására irányuló.¹

¹ Goluhowsky gróf külügyminiszter, bár *valóságos egyházi szokásjognak* tekinti a Veto-t, mégis az ezt tagadókkal szemben a föntemlített négy szempontból is vitatja a Veto-jog fönnállását exposé-jának a Veto-jogra vonatkozó további részében:

«Von einer Neuerung oder unbefugten Anmassung kann somit mit Rücksicht auf die vielen eben erwähnten Präzedenzfälle bei der jüngsten Geltendmachung dieses Reservatrechtes nicht die Rede sein und liesse sich eine freiwillige Verzichtleistung auf dasselbe sachlich keinesfalls rechtfertigen.

Nicht minder unbegründet erscheint das zweite ins Treffen geführte kanonische Argument, zumal der mit der Exclusion Betraute immer ein Cardinal ist und von einem so hohen Kirchenfürsten doch nicht angenommen werden kann, dass er sich zu einer unkanonischen Handlung hergeben würde, sowie andererseits die Thatsache feststeht, dass, wie immer die Gefühle sein mögen, mit welchen die einzelnen Mitglieder des Cardinalkollegiums sich zu diesem von weltlicher Seite beanspruchten Rechte stellen, das heilige Kollegium als solches dagegen nie einen formellen Protest erhoben hat, und es auch nicht vorgekommen ist, dass eine angemeldete Ausschlössung vom Conclave unberücksichtigt geblieben wäre.

Was aber die angebliche Einschränkung und Behinderung der freien Papstwahl anbelangt, so muss demgegenüber hervorgehoben werden, dass das Veto, wie es gegenwärtig zum Ausdruck kommt, eher den Charakter eines Wunsches oder einer Warnung hat, dass es keinen Einfluss auf die Giltigkeit der einmal getroffenen Wahl ausüben kann, und dass den Mächten, die es erheben, heutzutage noch weniger als in der Vergangenheit materielle Mittel zur Verfügung stehen, um ihm Geltung zu verschaffen, falls es dem Cardinalscollegium belieben sollte, von demselben keine Notiz zu nehmen.

Wenn somit trotz dieser Umstände die fragliche Einsprache stets Beach-

Nézzük ezen ellenvetéseket egyenkint:

1. *Ha a «Veto-jog» valóságos jog volna, akkor senki sem kívánhatná valóban, hogy az érdekelt államok arról önként lemondjanak és ezen előjogoknak gyakorlásától, míg az vissza nem vonatik vagy másképp meg nem szűnik (például: ha egy bíbornok sem vállalkozik annak közvetítésére), elálljanak.*

De mivel a föntebbiek szerint világos, hogy a «Veto-jog» a kánonjog szempontjából «jog»-nak nem mondható, még «szokás-jog» alakjában sem, *nem látszik az illető államok és uralkodók méltóságával megegyeztetetőknek, hogy egy praetensiot mindenáron föntartani iparkodnak.*

Ezen «praetensio»-ra a XVI. és XVII. századbeli spanyol, francia és (később) az osztrák *uralkodóknak volt némi látszólagos jogcímük* nemcsak családjuk katolikus voltánál fogva, hanem országaik lakosságának túlnyomó katolikus vallása és a törvényhozás és kormányzat katolikus szelleme alapján.

Igy érthető, hogy ha a XVI., XVII., sőt a XVIII. században is még mindig *tűrhetőnek látszott* az, hogy a kath. uralkodók befolyással birjanak a pápaválasztásra, de *megszűnt az már manapság*, mikor az említett *államok kormányása felekezeten parlemen-*

tung gefunden hat, liegt darin schon allein der Beweiss einerseits, dass sie dem Wohle der Kirche nicht abträglich ist, zumal durch die Bezeichnung des nicht-geeignet erscheinenden Kandidaten nur der Zweck verfolgt wird, die vorzunehmende Wahl des Papstes auf eine massvolle, ruhige und durch ihre sonstigen Eigenschaften Vertrauen erweckende Persönlichkeit hinzulenken, andererseits aber, dass selbst das Heilige Collegium, welches das Interesse der Kirche an der Pflege guter Beziehungen zu den katholischen Mächten zu würdigen weiss, in dieser stillschweigend tolerierten Praxis doch kein Moment irgend einer Verletzung der Canones erblicken konnte, da es im entgegengesetzten Falle gewiss nicht ermangelt hätte, dagegen schon lange in offenkundiger Weise Stellung zu nehmen.

Ganz entschieden muss ich zum Schlusse die Behauptung zurückweisen, dass wir bei Ausübung des Vetorechtes gewissermassen als die Repräsentanten einer politischen Constellation aufgetreten wären.

Eine Verhandlung oder selbst ein Gedankenaustausch über diesen Gegenstand hat niemals und mit niemandem stattgefunden. Die Interessen, die wir als katholische Macht wahrzunehmen haben, sind allein genug wichtig und zahlreich, um für unsere Haltung massgebend zu sein und jede von auswärts kommende Beeinflussung von vorneherein auszuschliessen.

Mit anderen Worten haben wir im vollen Genusse unserer Initiative und Entschliessungsfreiheit gehandelt ohne dass eine Anregung dazu von irgend einer Seite ausgegangen wäre.» (Ezen és az előbbi jegyzetben közölt szövegben foglaltatik az «exposé»-nak a «Veto-jog»-ra vonatkozó egész szakasza.)

teknek felelős kormányok kezében van, mely kormányok és tagjaik semmiképen sem tekinthetők a régi nagy kath. uralkodók szellem-utódjainak.

Erre az *Osservatore Romano* 1903. dec. 25. és 27. számaiban is hosszan kitért és az utóbbi számában «ad absurdum» beigazolta az «exclusiva»-nak mint tényleges gyakorlatnak is további tart-hatatlanságát abból, hogy az ilyen módon az egyház üldözői, például Combes francia miniszterelnök által is gyakorolható volna csak úgy, mint Goluchowsky gróf által.

Az *Osservatore Romano* ezen cikkének vonatkozó helye így szól:

«E si noti, che, date le odierne forme costituzionali di governo, non sono più in realtà i Sovrani che esercitano effettivamente il potere e dai quali quindi dipende l'uso dell'Esclusiva, ma esso e invece nelle mani di uomini, spesso senza fede, che la sorte ole passioni politiche han condotte al governo. Ora come mai a tali uomini potrebbe la chiesa affidare i suoi interessi in un atto così grave, com'è quello della elezione de Romano Pontefice, il quale dovrà reggerla e guidarla in mezzo alle aspre lotte ch'essa sostiene nel mondo? Eppure quel che ha fatto oggi il conte Goluchowsky, domani potrebbe farlo un Combes; dal punto di vista giuridico, questo non ha minor diritto di esercitare il veto a nome del signor Loubet, Presidente della Repubblica francese, di quel che non lo abbia il Ministro austro-ungarico di pronunziarlo a nome dell'Imperatore d'Austria Francesco Giuseppe. E' stato anzi spiritosamente osservato, com'è quasi da rimpiangere, che Combes non abbia tentato di dare auch'egli l'Esclusiva, perché allora si sarebbe meglio sentito quanto una tale pretesa sia, oggi più che mai, ridicola, falsa e odiosa».

2. Hogy az *exclusiva* a kánonjoggal ellenkezik, azt főntebb, mikor a kánonjog szempontjából való észszerűtlenségét bemutattam, beigazoltam. Így tehát megdőlt az a fölfogás, hogy az *exclusiva* nem ellenkezik az egyház kánaival. Az a védekezés, hogy a «Veto» egy bíboros útján történik, érdemlegesnek nem tekinthető, hanem csak menekvés módnak, amely a törvényszegés vádját egy bíbor-nok fejére iparkodik zudítani.

3. Hogy az *exclusiva* a pápaválasztók szabadságát sérti, azt főntebb, mikor az «*exclusiva*»-ban megnyilatkozó tiltakozást és fenyegetést történeti alapon kifejtettem, szintén bemutattam.

Hamis tehát az a fölfogás, hogy a pápaválasztók az «*exclu-siva*» dacára is szabadok maradnak. Ha ezt valaki a bíborosokkal

megértetni akarná, az hasonlítana ahhoz, aki a börtönörre való utalással akarná meggyőzetni a rabokat az ő szabadságukról.

Hogy a «Veto» manapság már (az 1903. évi dec. 16. külügyminiszteri exposé szerint) *enyhébb alakban (Wunsch oder Warnung)* történik, az *csak modor dolga* és főleg azon mulik, hogy, mint ugyanazon exposé mondja, manapság *még kevésbbé* (tehát mégis még vannak!) állanak rendelkezésre *kényszerítő eszközök* a pápaválasztó testület ellen, mint azelőtt.

Abból, hogy a mai változott viszonyok mellett, mikor az *illető államok hatalmi úton nem szerezhetnek érvényt a Veto-nak*, a pápaválasztó testület (például az 1903. évi) még mindig nem hagyja figyelmen kívül a «Veto»-t és az ellen még kevésbbé tiltakozott valaha, *nem az következik*, hogy im a *pápaválasztók szabadok*, hanem az, hogy ők az egyház érdekeit tartván szemük előtt, bár rendszerint némi ellenállás után, de mégis elállottak a «Veto»-val érintett jelölttől, *mert a még oly helytelen Veto is tény*, mellyel számolni kell, ha az egyház nyugalalmát megőrizni, aránytalan (az excludált jelölt egyéniségével járó előnyökhöz képest) károkat elhárítani,¹ és az *egyház és állam közti hagyományos kapcsolat* némi értékes maradékait megóvni akarják. Természetesen ugyanaz a pápaválasztó testület annyiival inkább fölszabadul a «Veto-jog» által reá rakott

¹ Az *Osservatore Romano* 1903. dec. 25. cikke az osztrák-magyar külügyi exposé-nak erről szóló (föntidézett) helyére vonatkozólag így ír: «... noi non vogliamo negare che, almeno generalmente, il Sacro Collegio ha per il passato, usato deferenza alle Esclusive date delle tre grandi Potenze cattoliche. Ma soltanto una interpretazione falsa, ingiusta ed offensiva della dignità stessa del Sacro Collegio potrebbe vedere in tale condotta il tacito riconoscimento e la implicita approvazione di una pretesa, la quale è in aperto contrasto, come accennammo, colle più espresse disposizioni pontificie circa l'elezione del Vicario di Cristo, mentre che essa non devesi in verità ad altro attribuire, che a un mero sentimento di saggia e paziente tolleranza, pienamente giustificata dalle condizioni storiche nelle quali il Veto si svolse. Il desiderio della concorde armonia fra i due poteri, il timore dei gravi danni, che sarebbero provenuti alla cattolicità da una aperta resistenza alle ingerenze, sia pure arbitrarie, dei Sovrani, dovettero naturalmente farsi che i Cardinali, per evitar mali maggiori e per un senso di tradizionale prudenza tollerassero ed avessero riguardo all'Esclusiva pronunziata dai Principi contro qualche loro collega. Adunque a torto e contro tutte le regole della logica si vorrebbe da questo savio atteggiamento e da un silenzio meramente prudenziale dedurre un qualsiasi riconoscimento dell'abuso del Veto, il quale rimane sempre, nella sua intrinseca natura, un preteso diritto e una arbitraria ingerenza, lesiva di quella santa libertà, di cui Cristo ha voluto fosse dotata la Chiesa».

békóktól, mennél kevesebb szál köti már az «exclusiva»-t bejelentő államot az egyházhoz. *Franciaország* «Veto»-jával szemben a jövőben (ha a mai antikatholikus irányzat uralmon marad) alig lesz már indokolt a «paziente tolleranza».

Ezen szempontot használta föl dr. *Wlassics* Gyula delegatus is beszédében (1904. febr. 6.) annak bizonyítására, hogy a Veto-jog (*Wlassics* tárgyaltan kérdésnek tartja azt, van-e Veto-jog, nincs-e? és pedig azért, mert tényleg gyakoroltatik) gyakoroltatni fog a jövőben is. Szavai ezek:

«Ha azonban a Veto-jog tényleges gyakorlása fönmarad és itt vagyok bátor arra utalni, amennyire én a római nagy állami és egyház közötti politika vezérlő gondolatait ismerem, azok nem arra tendálnak, hogy az állam és egyház egymástól mereven szétválasztassanak, hanem az a nagy tradicionalis egyházpolitikai gondolat, amely Rómában él, az még mindig az állammal együttesen akar nagy céljaiban működni. És nézze meg Rakovszky tisztelt képviselőtársam, hogy hol hirdetik az állam és egyházak legmerevebb szétválasztását, amely bizonyára nem az ő fölfogásának kedvez; Franciaországban hirdetik a teljes szétválasztást ma, de ez nem a római Curia álláspontja és valóban nagy egyházkormányzati gondolatot jelent az, hogy az állam és egyház egymással kapcsolatban maradjanak. Tehát, ha a római Curia azon álláspontra helyezkednék, hogy nem szól bele ennek a jognak gyakorlásába, vagyis nem tiltakoznék ellene és ezt a kath. államok praerogatívájául elismerné, vagy tűrné, abban az esetben én azt vindikálnám, ha már ez a jog fönáll és létezik és ha ezt a jogot gyakorolja a francia, spanyol és osztrák államfő, úgy ez a jog a magyar apostoli királyt is illesse meg».

De a római Curia-nak ezen okos óvatossága nem azt mondja, hogy szívesen viseli a békókat.

A Veto mindig a szabad választás békója lesz.

4. Az előzők után talán már nem is kellene a Veto által az állam részéről elérni kívánt célt külön is szemügyre venni. Ha ugyanis a Veto nem jog, hanem abusus, praetensio, ha a «Veto» az egyház kánonait sérti, ha a pápaválasztás szabadságát sérti, akkor már kár a cél jóságát fölhozni: *finis non sanctificat media*.

Az 1903. évi osztrák-magyar külügyi *exposé* a Veto céljául az egyház békés kormányzatát említi: «...durch die Bezeichnung des nicht geeignet erscheinenden Kandidaten nur der Zweck verfolgt wird, die vorzunehmende Wahl des Papstes auf eine massvolle,

ruhige und durch ihre sonstige Eigenschaften Vertrauen erweckende Person hinzulenken».

Az 1774. évi *conclave*-ra Mária Terézia által akkreditált Migazzi bíboros részére kiállított utasításban ugyanezen cél konkrétbben van kifejezve: «Von dessen Gesinnung Nachtheil und Schaden *entweder für Uns und das Reich oder gegen unser Durchlauchtigstes Erzhaus* zu besorgen, oder auch sonst die *Umstossung* der von weil. Sr. Päpstl. Heiligkeit *über die Aufhebung des Jesuiter-Ordens* gemachte apostolische Verfügungen, mittel oder unmittelbar zu befahren stünde».¹

Ez már határozottabb beszéd.

Most képzeljük el: micsoda instructio-t adhatna Combes egy *conclave*-ba kerülő francia korona (?) kardinális-nak. Az ilyen irányzatú kormányférfi által szándékolt cél nem lehet más, mint a *katholikus egyház gyengítése*. A *Jesuiter Orden* említése is már ezen húrnak pengetése volt.

De bármilyen is a cél, *az bizonyos, hogy az állam az exclusiva-val a saját célját és érdekét akarja érvényre juttatni*, partikuláris, és rendszerint tehát politikai érdekét és célt.

A római pápa állása azonban *univerzális* jelentőségű; az *arra való rátermettséget is univerzális távlatból* kell venni:² még mindig nagy pápa lehet az, aki egyik vagy másik államra nézve nem ígérkezik kedvezőnek vagy talán valóban nem is lesz erre nézve kedvező.³

¹ *Wahrmund*, Ausschiessungsrecht 328. l.

² *Cavagnis* (Institutiones, II. köt. 103. l.) már fölemlíti ezt: «Cardinales enim ad bonum universalis Ecclesiae respicere debent, et non ad singulorum interesse, praesertim temporale, de quo solliciti sunt principes; et si deberent ad haec respicere, attendere deberent votum non modo maiorum principum sed omnium, quia aequae sunt de ovili Christi, maiores et minores».

³ Az *Osservatore Romano* 1903. dec. 25. számának cikke kifejtve az «*exclusiva*» gyakorlatának kánonjog szerinti észszerűtlenségét, így ír róla: «e poichè viene esercitata dalle potestà secolari, troppo spesso ispirantisi a mire puramente terrene o mosse da insufficienti motivi, *essa non di rado priva la cattolicità, con grave suo danno, di Pontefici grandi e virtuosi*, ma che ebbero forse la colpa di resistere con apostolica fermezza alle ambiziose cupidigie degli Stati».

MEGISMERTETTEM az «exclusiva» fogalmát; belehagytam pillantani annak nem épen épületes rejtekeibe, de sehol sem a rossznak «a priori» föltételezésével, hanem mindig a történeti kútforrások világánál és azokra támaszkodva; és végre a jogász prizmájánál is megvizsgáltam és elemeire szétszedtem az «exclusiva»-t és indító okait.

Az «exclusiva» története úgyszólván a pápaság története, vagy pontosabban szólva a pápaság, mint világhatalomnak, más hatalmakkal való küzdésének története.

Ezen történet fonalán nemcsak a laikus küzdőfél, nevezetesen az államfők részén, látunk sötét foltokat, hanem az egyházi részen is, de épen itt látjuk úgyszólván lépésről-lépésre az «exclusiva» visszafejlődésével (*Währmund* fejlődésnek nevezi) az egyház szabadságának mindinkább való kifejlődését, az egyháznak «in capite» megtisztulásának folyamatát végbemenni; nem mintha az «exclusiva» volt volna a «reformatio in capite» által eltávolítandó főseb, hanem mivel ezen sebnek hegedése párhuzamban haladt mindig a «reformatio in capite» egész folyamatával, mely manapság már a végső állomásnál van.

Mint skioptikus képek lépnek föl és tűnnek el egymásután: a római családok hatalom- és kincssóvár csoportja, vérrel, simoniával és ármánnyal kapaszkodva szent Péter székébe, hogy ezen Isten által alapított sziklát használhassák föl családi érdekeik ápolására, nevüknek megörökítésére; a német császárok csoportja, akik világhatalmi törekvéseiknek mértékét látták a pápai hatalomnak a lelkek mélyébe és az eget magasságába törő nagyságában; a pápáknak és «nipote»-iknek csoportja, akik a szent halász örökből emelték magasra véreiket. Mindezek csak tűnőképek; föllépnek és elmerülnek. Az élet, az Úr Jézus által alapított megdönthetetlen egyház élete és annak folyása napirendre tért fölöttük: a levegő kitisztult, a hatalmi törekvések mai örökösei csak anakronizmust követnek el, amikor a sötét multban kezdett gyakorlatot folytatni és föntartani akarják.

Nemcsak a hagyományos álláspont kötelességszerű védelme mondatja ezt velem; mert a kor szellemének, a [köz]felfogásnak e kérdéssel szemben való állásfoglalása is e ponton áll.

Az 1903. évi conclave-ban elhangzott «exclusiva» nemcsak a katolikusok körében keltett izgalmat,¹ hanem a komoly világirodalomban is csodálkozó feltűnést keltett.

A *Revue des deux Mondes* 1903. aug. 15. számában Francis *Charmes* elagott-aknak nevezi a *katholikus* nagyhatalmakat (Franciaországot is beleérti), *amelyek még azt hiszik, hogy Veto-jog-uk van a pápaválasztás ellen*. Szemükre veti, hogy a mai «laikus» kormányoknak már nem jól áll, ha az egyház «parancsoló» védőinek szerepét játsszák.²

Ugyanezen folyóirat 1904. márc. 15. számában a fönt már többször idézett cikk névtelen szerzője («Un Témoin» = Egy szemtanú t. i. a conclave-ban) az 1903. évi conclave-ban alkalmazott Veto-t azon *retrograd, anakronisztikus törekvésekhez hasonlítja*, amelyeket a francia forradalom után mindkét *émigransokról* jegyez föl a történelem; szerinte Ausztriára most még jobban reá illik de Mallet du Pan epigramja: «Les coalisés ont toujours été *en retard* d'une année, d'une armée et d'une idée». (Persze itt a francia író a hármasszövetségre is vág, amelynek érdekében történtenek véli az 1903. évi Veto-t; szerinte a «szövetségesek» ez esetben egy «század»-dal hátramaradtak.)

Azután *folytatja a cikkíró*, hogy a *Veto* manapság már *rozsdás fegyver*, amely már rég fölmondta a szolgálatot; azon eszme, amelynek megbénítására irányul a Veto, t. i. a pápaválasztás szabadsága, lassankint a közmeggyőződésbe megy át és a *Veto*-nak ezen 1903. évi alkalmazása (az író ismét a hármasszövetségre is célozva mondja) *volt ezen élemedett gyakorlatnak adott kegyelemdöfés*, mert

¹ Ezen kínos izgalomra, mely a «Veto»-jog 1903. évi alkalmazása nyomán főleg Goluchowsky exposé-ja utáni időben a kath. hivek körében megnyilatkozott, hivatkoztak a delegátusok közül is többen fölszólásaikban; így a magyar delegációban: *Rakovszky* István, valamint az osztrák delegációban a «Veto» ellen fölszólalt (fönt említett) összes szónokok.

² A *Revue des deux Mondes* (livraison de 15. Aout 1903., 949. l.) így ír: «On sait que quatre vieilles puissances catholiques, la France, l'Autriche, l'Espagne et le Portugal, croient avoir le droit d'opposer leur *Veto* à une candidature pontificale. Ce droit a effectivement existé, et il existe sans doute encore virtuellement, mais le mieux est de ne pas le mettre à l'épreuve. Les gouvernements laïques d'aujourd'hui ne peuvent jouer qu'avec gaucherie ce rôle de tuteurs impériaux de l'Église». — A *Revue des deux Mondes* persze az osztrák Veto-t in specie is támadja, de általában is ellene van, csupán liberális szempotból (a R. d. d. M. nem «katholikus» folyóirat, szerkesztője: *Brunetière* pozitivistá filozófus; a folyóirat iránya független irányú szabadelvű, de nem egyházellenes, sőt jelenleg a kath. egyháznak kedvező).

ezentúl aligha fog akadni már bíboros, aki latinul mondja el a hatalmak mondókáját.¹ A cikkíró további szavai szerint a Veto-nak 1903. évi tekintetbe vétele csupán okosság volt a bíborosoktól, de azért az nem a Veto életben föntartását idézte elő, hanem csak még élénkebbé tette a vágyat azzal végleg leszámolni, amely ellen *Rampolla* bíbornok² azonnal és másnap *Perraud* francia bíboros is tiltakoztak, mint egy politikai hatalomnak beleavatkozása ellen.

A *Revue des deux Mondes* ellen azonban talán fölhozható az, hogy francia folyóirat lévén, a revanche eszméjét szolgálja és csakis ezért ellenzi a Veto-t.

De itt vannak kezemben egy londoni folyóirat: *Review of Reviews* 1903. aug. 15. és szept. 15. számai, amely teljesen távol áll a kath. egyháztól. Ezen folyóirat azért mégis nagy jelentőségűnek látja a pápa állását: 1903. aug. 15. számának élén *XIII. Leo* pápa képét hozza (László F. festménye után) ezen aláírással: *His Holiness Pope Leo XIII.* A szövegben pedig *rokonszenves cikkben parentálja el az elhunyt pápát*; azt mondja, hogy az *egész emberi nem állta körül részvéttel XIII. Leo halálos ágyát*:

«Leo the Thirteenth passed away on the 2nd ult. amid the universal sympathy of the whole world. No jarring word, no

¹ *Revue des deux Mondes*, livraison de 15. Mars 1904. 281. l.: «Nous ne voulons pas ajouter une dissertation à toutes celles qui ont déjà été écrites sur le Veto. Nous constaterons seulement, qu'il produisit sur les cardinaux d'abord et ensuite sur tous les juges compétens l'effet d'un *anachronisme choquant*, comparable aux propos et aux *procédés les plus arriérés* qui aient jamais été reprochés aux revenans de l'emigration. Une fois de plus l'Autriche méritait l'épigramme de Mallet du Pan: «Les coalisés ont toujours été en retard d'une année, d'une armée, d'une idée». Il n'y avait qu'à modifier un peu la phrase. *Les coalisés retardaient d'un siècle*, d'une armée et d'une idée. Il semble bien en effet qu'ils étaient trois, quoique M. le comte *Goluchowski* ait affirmé que l'Autriche avait agi toute seule; mais les affirmations des diplomates ont souvent besoin d'être interprétées par une exégèse spéciale. *L'arme* qu'ils ont employée *était rouillée et ne servira plus*; *l'idée* qu'ils ont méconnue, *celle de la liberté parfaite de l'élection pontificale*, s'imposera désormais à la conscience publique; et les coalisés, sans le vouloir et sans le prévoir, *auront donné le coup de grâce à une institution surannée, car ils ne trouveront plus de cardinal pour parler latin en leur nom*».

² *Rampolla* tiltakozása (*Rampolla* persze latinul mondta el) a «*Revue des deux Mondes*» id. cikkírója szerint így hangzott (i. h. 281. l.): «*Je regrette qu'une grave atteinte soit portée en matière d'élection pontificale à la liberté d'Eglise et à la dignité du Sacré-Collège par une puissance laïque, et je proteste donc énergiquement. Quant à mon humble personne, je déclare que rien de plus honorable et rien de plus agréable ne pouvait m'arriver*». (Nihil honorabilius, nihil jucundius mihi contingere poterat.)

unsympathetic criticism broke *the respectful silence of the human race which stood around the bed* in which, for nearly three weeks, the aged Pontiff fought and lost the last fight with death. *It was a fine human spectacle, this universal hush around the death bed*».

Ez a folyóirat (Review of Reviews) 1903. szept. 15. számában a kath. egyházat csak mint «distinguished foreigner» nézi a madártávlatból, ő neki *XIII. Leo* egyénisége szélesebb körű érdekekkel bír, mint a ránézve idegen, katolikus egyház. De épen ezen távlat mellett érdekes az, mily benyomást tesz reá az új pápaválasztásnál alkalmazott «Veto».

Veto-ing a pope (Veto-zás egy pápa ellen) *mint kuriozumot említi föl a Veto-t*, mint egyes európai nemzetek jogát a pápaválasztásnál. Fölemlíti, hogy az egyházi állam megszűnése óta mindenki azt hitte, hogy többé Veto-val nem fognak élni az uralkodók, de Ausztria föllépése az 1903. conclave-ban azt bizonyítja, hogy a pápaság, bár földi hatalmától meg van fosztva, még mindig irigykedés tárgya, az ő teljesen független szellemi hatalmában.¹

Persze a *Review of Reviews* tovább nem megy; ő a ténnyel és annak eredményével beéri és tovább nem kutatja a kérdést, de tárgyalási módja anakronizmusnak bélyegzi a Veto-t.

És valóban az.

A pápának tisztán szellemi szuverenitása felülemelkedik a trónok magaslatain. Ezen szellemi magaslat által megkívánt föltételeket a pápajelölt egyéniségében fölismerni, az azokat előíró egyházi törvényeket az egyház szellemében értelmezni és alkalmazni nem lehetnek hivatva a koronák és tanácsosaik.

Nem lehet azért csodálni, hogy amitől hallgatag visszavonással elállni nem akarnak a régi katolikus államok örökébe jutott államkormányok, annak a jövőben való alkalmazását teljesen lehetetlenné akarja tenni az egyház törvényhozója.

A londoni *Tablet* f. é. jan. havában közzétett értesülése szerint Rómában már pár hónappal X. Pius megválasztása után bíbornoki tanácskozások folytak (Rampolla nem volt jelen) az «exclusiva» eltörléséről.

Állítólag a következő *három kérdésről* volt szó: hogy meg-

¹ «When the Pope was a temporal sovereign, three Catholic sovereigns had the right each to veto one candidate. When the Pope lost his temporalities, it was believed, that this right of veto would never again be asserted. But the action of Austria shows that the Papacy although shorn of his temporal power, is still *begrudged complete spiritual independence*».

állapít-e Veto-t a kánonjog; hogy vajjon elfogadható-e, mint szokásjog s hogy milyen intézkedésre volna szükség a jövőben. Az *első két* kérdésre a kardinalis-ok egyhangúlag *nem*-mel feleltek. A kánonjog természetesen nem ismer Veto-jogot; szokásjognak szintén nem fogadható el, mert hiányzik az egyház részéről a consensus. A *harmadik* kérdésre vonatkozólag azt határozták, hogy a pápát fogják fölkérni, hogy adjon ki dekrétumot, melyben speciális kánoni büntetéssel sujtassék az, aki a pápaválasztóknak bármely külföldi hatalom Veto-jogát terjesztené elé. Állítólag X. *Pius* pápa meg is ígérte, hogy fog készíteni erre nézve dekrétumot.

Ezen értesítés persze csak napi hír értékével bír, és ha lesz is megállapodás, azt hihetőleg nem azonnal fogja a pápa kihirdetni. A conclave-ra vonatkozó törvényeket legtöbbször csakis a bíborosokkal szokták közölni; az «urbi et orbi» kihirdetés (affixio ad valvas Basilicae S. Petri) megtörténik szintén, anélkül, hogy arról a külvilág tényleg tudomást venne; különben is a Veto szabályozása hihetőleg csak a bíbornokok testületét illető tilalom (a «Veto» elvállalását illetőleg) alakjában fog történni.¹

Az *Osservatore Romano* ugyan ezen értesítést nem erősítette még meg, de az egy félhivatalos laptól (a *Civiltà* az *Osservatore*-t hivatalos lapnak: «l'organo *ufficiale* della S. Sede» nevezi) nem is várható.²

Az bizonyos, hogy Rómában manapság egyhangúlag a «Veto-jog»-t «jog»-nak el nem ismerik.

¹ Megkülönböztetendő ugyanis a «promulgatio legis»-től a «divulgatio legis». Az előbbent előírja a kánonjog, de módját nem; a római «stylus curiae» a pápai törvényekre nézve az «affixio ad valvas bas. Princ. A.». Olyan törvényeknél, melyek az összes híveket vagy legalább azoknak szélesebb rétegeit érdeklik, a Curia néha tovább megy és a pápai nunciaturák útján nyomtatásban is megküldeti az új törvényeket a püspököknek; de ez már a «divulgatio legis» körébe tartozik, ami hasznos, de a kánonjog szerint előírva nincsen. *Wernz* i. m. I. köt. 108—113. l., *Scherer* i. m. I. k. 164. l.

² Azonban az *Osservatore Romano* 1903. dec. 27. számában megjelent cikkben is van már erről némileg szó: «A noi non spetta certamente di indagare, se e quali misure la Santa Sede vorrà prendere di fronte alla recente riaffermazione, pratica e teorica, di quel preteso diritto fatta dall'Austria; e non intendiamo in alcun modo di prevenire i giudizi della superiore Autorità ecclesiastica i quali a noi non tocca che di accogliere come umili e devoti figli, ogni volta che ad essa piaccia manifestarsi. Ma ci è ben permesso di constatare un fatto: ed è che le mutate condizioni politiche e religiose rendono oggi insopportabile un abuso, che in altri tempi, in vista di mali ora non più possibili, si è potuto prudentemente sebbene non senza pena, tollerare».

Aki az *Osservatore Romano* 1903. dec. 25. és 27. cikkeinek fönt többször idézett éles állásfoglalását a Veto-jog ellen csakis *zsurnalisztikai taktikának* tartja, azt talán meggyőzheti a szintén Rómában megjelenő katolikus világszemle: a *Civiltà Cattolica* 1904. febr. 6. számában (Goluchowsky exposé-jának alkalmából) megjelent cikk, amely teljesen magáévá teszi az «Osservatore» cikkeit, az osztrák külügyminiszter exposé-ját *infelice apologia*-nak nevezi el, a Veto-t pedig *il preteso diritto di Veto*-nak és élesen reámutat arra, hogy Ausztria nem vindikálhatja már a «katolikus» állam jogcímét, amióta ott a concordatum-tól elállottak, a «Los von Rom» mozgalom nem akadályoztatik és az annak nyomán keletkezett pangermán («pantedesche») támadások szent Alfonz ellen a sajtóban és a parlamentben napirenden vannak.¹

Fog-e és mit fog tenni tényleg a jelenleg uralkodó Szent-séges Atya, abba nincs jogunk beleszólni.

Jog-megszüntetésre szükség nincsen, csak az ú. n. «Veto-jog» alakjában gyakorolt beléavatkozás további folytatásának teljes megakadályozására, ami, a «katolikus» nagyhatalmak megnevezése és megsértése nélkül, a bíborosok testületén belül hatályos törvény útján eszközölhető.

¹ A *Civiltà Cattolica* föntid. számában (369. l.) szólván az osztrák és magyar delegációkról, így ír: «per ora basterà accennare l'affettuosa commemorazione della morte di Leone XIII., fatta da S. M. l'imperatore nel discorso di apertura, nonche l'acerba rampogna mossa dal medesimo in quell' occasione ai delegati czechi per la loro ostruzione parlamentare, e così pure la giustificazione del famoso *Veto*, tentata dal ministro Goluchowski nella sua relazione sulla politica estera. A codesta infelice apologia ha già risposto fino ad un certo punto l'organo ufficiale della S. Sede, l'argomento citato anche dai giornali viennesi, fra i quali uno de' più accreditati rimbeccò per bene il signor conte ministro, osservandogli che: «il tentativo postumo di ridurre il valore del suo Veto all'espressione di un semplice desiderio e di un rispettoso consiglio, può essere benissimo a fatti compiuti un atto di cortesia, ma fa a pugni colla storia». Per contrario tutt' altro che cortese, dovette suonare all' orecchio di chi n'era l'oggetto (ez csak igaz! R. volt államtitkár nézve bizony sértő udvariasság volt ez), l'argomentazione «pro domo sua» colla quale il sig. ministro s'ingegnò di giustificare il preteso diritto di veto dicendo, che se non si trattasse di un vero diritto, non sarebbe stato possibile trovarne un competente interprete nello stesso Conclave. Il quale argomento spremutone il veleno della beffarda allusione personale, ha su per giù il valore di quell'altro, fondato sul carattere di potenza cattolica, attribuito ad uno Stato, che ha stracciato unilateralmente il Concordato, ed ha fatto quella bella figura che tutti sanno nei bei giorni della consegna del «Los von Rom», e delle diaboliche gazzarre pantedesche contro S. Alfonso nella stampa e nel parlamento».

